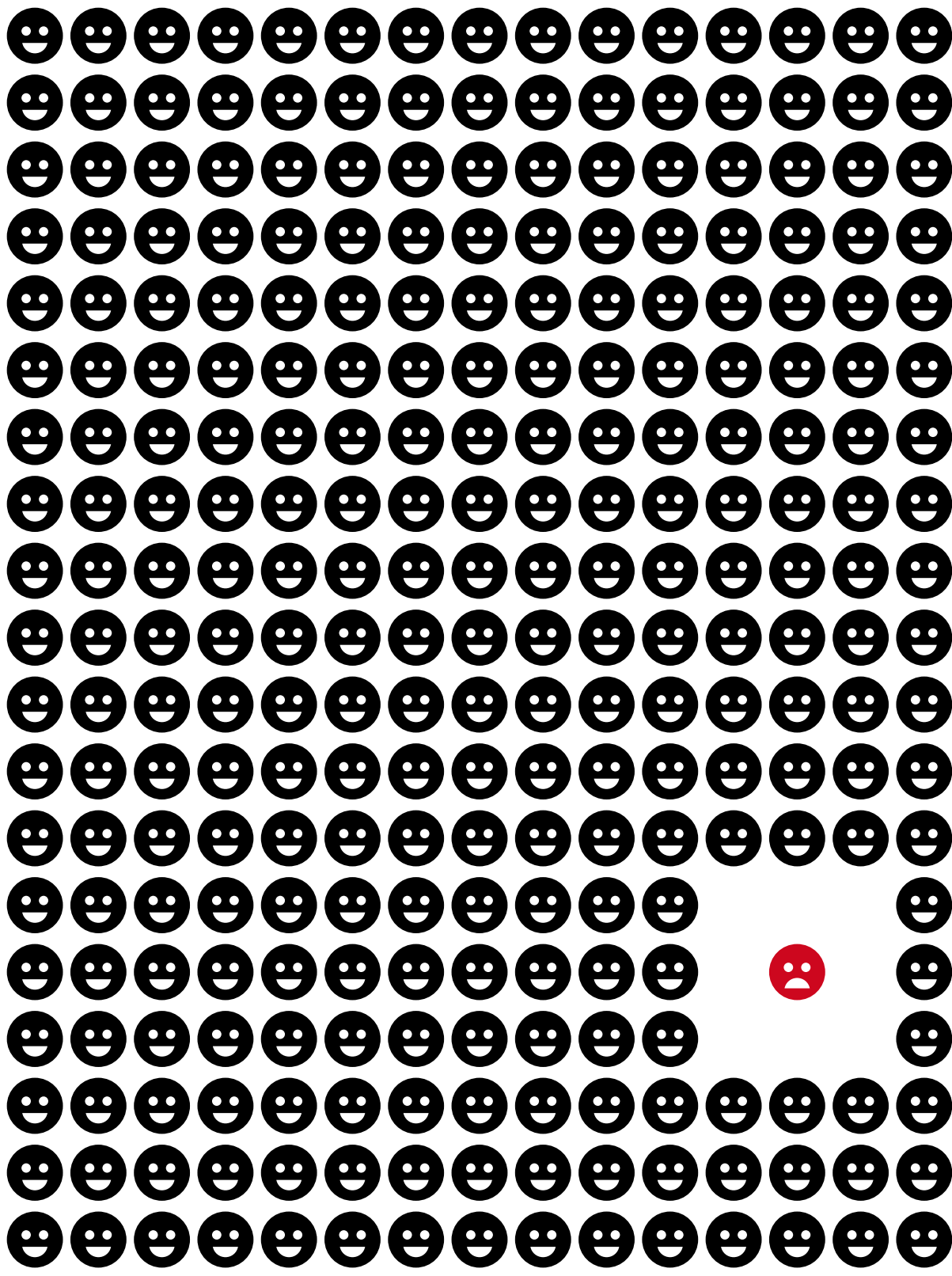

Quan els pilars s'ensorren

Recerca sobre moments de trencament
en trajectòries de vida a **Vilanova i la Geltrú**.

QUAN ELS PILARS S'ENSORREN

RECERCA SOBRE MOMENTS DE
TRENCAMENT EN TRAJECTÒRIES DE
VIDA A VILANOVA I LA GELTRÚ

Primera edició: desembre 2014
AJUNTAMENT DE VILANOVA I LA GELTRÚ

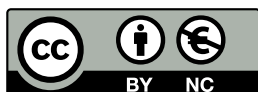
Equip d'investigació:

Violeta Piqué López
Mª José Ruiz Botella
Oficina Tècnica VNG Inclusió – Ajuntament de Vilanova i la Geltrú

Imma Quintana (direcció)
Andreu Camprubí
Institut de Govern i Polítiques Públiques – Universitat Autònoma de Barcelona

ISBN: 978-84-92745-83-8

Gestió d'edició: El Cep i la Nansa edicions

AJUNTAMENT DE VILANOVA I LA GELTRÚ

NOVEMBRE DE 2011

SUMARI

1. Introducció	8
2. Perspectiva i marc teòric.....	9
2.1 Els conceptes d'exclusió social i vulnerabilitat social	9
2.2 Els àmbits i factors d'exclusió social i els eixos de desigualtat.....	11
2.3 La perspectiva de la trajectòria de vida i els possibles trencaments (<i>disruptions</i>)	15
3. Marc d'anàlisi i disseny de la investigació.....	19
3.1 El procés de recerca amb persones en situació de risc o d'exclusió social	19
3.2 Principals dificultat	21
3.3 L'accés als participants en el procés de recerca	22
4. Metodologia d'anàlisi i procés de recerca	24
5. Anàlisi dels moments de ruptura de les trajectòries de vida	28
5.1 Ruptures relacionals	28
5.1.1 Maltractaments	29
5.1.2 Manca de xarxa relacional de suport.....	44
5.2 Addiccions	47
5.2.1 La vida abans de l'addicció a les drogues il·legals i el procés d'addicció	48
5.2.2 Les implicacions immediates de l'addicció. Àmbits laboral i relacional.....	51
5.2.3 La situació actual del Paco i la Maria en termes d'exclusió social	52
5.3 La crisi econòmica: nous perfils d'exclusió social	56
5.3.1 Persones vulnerables que han vist agreujada la seva situació	56
5.3.2 La fi de la classe mitjana: Persones en situacions d'inclusió social que esdevenen vulnerables.....	57
5.4 Migracions: Risc social "per llei".....	61
5.4.1 Desqualificació laboral, una formació inservible	61
5.4.2 Repercussions econòmiques	63
5.5 Estratègies per sortir endavant: l'accés als recursos formals i informals	64
5.5.1 Els recursos informals	64
5.5.2 Els recursos formals	67

6. Conclusions	72
6.1 La baixa formació, una constant en els relats de vida	72
6.2 Ruptures relacionals	72
6.3 Addiccions	73
6.4 La crisi, nous perfils	74
6.5 Migracions	75
6.6 Estratègies per sortir endavant	76
6.7 Perfils de risc	77
7. Bibliografia	80
8. Annex	82
8.1 Qüestionari de les entrevistes	82
8.2 Perfils d'exclusió de les persones entrevistades	88

ÍNDIX TAULES

Taula 1: Àmbits d'exclusió social	11
Taula 2: Àmbits d'exclusió social, factors de risc i eixos de desigualtat	14
Taula 3: Trencaments vitals detectats per àmbits d'exclusió social i cicle de vida	18
Taula 4: Característiques principals dels intermediaris en els processos de recerca amb persones en situació de risc o d'exclusió social	23
Taula 5: Proposta inicial de perfils de risc i d'exclusió social a Vilanova i la Geltrú	25
Taula 6: Perfils de risc i d'exclusió social entrevistats	26
Taula 7: Perfils de risc	78

ÍNDIX FIGURES

Figura 1: Dimensions del marc d'anàlisi	19
Figura 2: Factors d'exclusió acumulats de la persona entrevistada [Marta]	37
Figura 3: Factors d'exclusió acumulats de la persona entrevistada [Raquel]	40
Figura 4: Factors d'exclusió acumulats de la persona entrevistada [Regina]	41
Figura 5: Factors d'exclusió acumulats de la persona entrevistada [Mercedes]	43
Figura 6: Factors d'exclusió acumulats de la persona entrevistada [Abel]	46
Figura 7: Factors d'exclusió acumulats de la persona entrevistada [Maria i Paco]	55
Figura 8: Factors d'exclusió acumulats de la persona entrevistada [Laia]	60
Figura 9: Factors d'exclusió acumulats de la persona entrevistada [Wendy]	63

1. Introducció

Aquest informe de recerca presenta els resultats de l'estudi qualitatiu dut a terme per l'equip d'Inclusió Social i Ciutadania de l'IGOP, en el marc del procés d'elaboració de la diagnosi de l'exclusió social a Vilanova i la Geltrú.

La recerca s'ha plantejat com un procés d'investigació complementari al procés de recerca quantitativa i té, per tant, un caràcter exploratori amb la finalitat d'aprofundir en el coneixement dels perfils de risc i d'exclusió social al municipi que han de nodrir el Mapa de Vulnerabilitat de Vilanova i la Geltrú. En aquest sentit, aquesta recerca respon a la voluntat decidida de l'equip municipal VNG Inclusió d'incorporar i fer participar en el procés de recerca persones en situació de risc o d'exclusió social per tal de conèixer la seva experiència, així com l'opinió en relació amb els processos viscuts i amb les ajudes i serveis que els han estat facilitats.

L'objectiu principal de l'anàlisi qualitativa ha estat entendre i analitzar les trajectòries vitals d'un grup de persones en situació de risc o d'exclusió social per detectar els moments de ruptura més rellevants i els factors que millor poden explicar els processos i les situacions viscudes i narrades en primera persona.

Igualment, la recerca també s'ha orientat a facilitar informació substantiva vinculada a les percepcions, opinions i valoracions subjectives d'aquestes persones en relació amb els processos d'exclusió social experimentats i als suports que han rebut per part de les xarxes socials més properes i dels serveis públics.

La valoració que fem com a investigadors del procés de recerca és altament positiva i cal posar de relleu el grau elevat de compromís i la sinceritat que hem trobat en tots els participants. A tots i a totes els volem agrair la seva participació desinteressada i la confiança per deixar-nos entrar en les seves vides i explicar-nos l'experiència pròpia. Aquestes històries de vida i els relats corresponents són ara més compartits i coneguts, un primer pas per encetar noves formes de treball i de cooperació que, de ben segur, facilitaran nous camins per a la inclusió social de persones amb trajectòries de risc o d'exclusió social a Vilanova i la Geltrú.

L'informe de recerca consta de cinc capítols diferenciats. El primer capítol presenta la perspectiva teòrica i conceptual a partir de la qual s'ha configurat l'aproximació d'anàlisi. Exposa clarament els conceptes d'exclusió i de vulnerabilitat socials, els àmbits i factors d'exclusió social i la perspectiva de la trajectòria de vida i els possibles trencaments. El segon capítol presenta el marc d'anàlisi elaborat a partir de les diverses aproximacions teòriques i el disseny de la investigació i fa un èmfasi especial en els reptes i dificultats que planteja la recerca amb persones en situació de risc o d'exclusió social. El tercer capítol exposa la metodologia d'anàlisi qualitativa i el procés de recerca que s'ha dut a terme i presenta els perfils de persones en situació de risc que ha considerat l'anàlisi. El quart capítol exposa a bastament els resultats de la investigació qualitativa ordenats a partir dels principals moments de ruptura identificats en els relats de les persones que han participat en la investigació. Finalment, el cinquè i darrer capítol recull la bibliografia que s'ha utilitzat per dur a terme aquesta investigació.

2. Perspectiva i marc teòric

La finalitat d'aquest apartat és presentar la perspectiva teòrica i conceptual que nodreix aquesta investigació i que ha permès elaborar el marc d'anàlisi per a l'estudi qualitatiu de les trajectòries de vida de persones que presenten diversos perfils de risc i situacions d'exclusió social a Vilanova i la Geltrú.

Aquest marc teòric té en compte diverses aproximacions que han estat desenvolupades en les recerques dutes a terme des de diferents disciplines acadèmiques, totes elles orientades a aprofundir en el coneixement dels processos d'exclusió social.

El primer apartat del capítol presenta els conceptes d'exclusió social i de vulnerabilitat social dels quals parteix aquesta anàlisi i en què se situa aquest estudi qualitatiu. En segon lloc, es descriuen a bastament els àmbits i factors d'exclusió social així com els eixos de desigualtat que poden explicar els seus processos. I en tercer lloc, aquestes aproximacions es complementen amb la perspectiva de la trajectòria de vida i els possibles trencaments (disruptions) que es poden analitzar, com a factors desencadenants de situacions de major risc o de vulnerabilitat en les trajectòries vitals de les persones.

2.1 Els conceptes d'exclusió social i vulnerabilitat social

L'exclusió social no és un concepte unívoc, ni consensuat en l'àmbit acadèmic ni en l'àmbit polític i administratiu. En la nostra anàlisi, la definició d'exclusió social la situem en el marc de l'estudi de les desigualtats socials i incorpora les transformacions econòmiques, socials, polítiques i culturals que afecten la nostra societat i que generen nous riscos i trajectòries de vulnerabilitat en les persones.¹

En les societats occidentals del segle XXI, les fronteres de l'exclusió social han esdevingut altament mòbils i fluïdes i afecten cada vegada més persones i grups socials (Beck, 2002). Més enllà de la manca de recursos econòmics o materials, hi ha altres factors de desigualtat o discriminació social, política, relacional o simbòlica que es manifesten en diversos àmbits o esferes de la vida de la persona.

En aquest context, val a dir que el concepte d'exclusió social fa referència a la naturalesa canviant i multidimensional dels problemes socials que sovint han estat descrits i delimitats a partir del terme pobresa. Com la pobresa, l'exclusió social descriu situacions de carència material, però va més enllà i incorpora moltes altres formes de desavantatge social que s'expliquen per transformacions estructurals i situacions de desigualtat com ara la discriminació, el trencament familiar, els problemes de salut, les carències educatives o la pèrdua del lloc de treball, que dificulten o impedeixen que les persones participin en activitats clau de la societat.

Per tant, l'exclusió social es pot definir més en termes de procés, que afecta de forma canviant a les persones i grups de població al llarg del temps, que en termes de condició social. Com a conseqüència, per analitzar-la i abordar-la cal fer un salt i deixar enrere un enfocament estàtic tradicional (a partir del qual es van posar en marxa les polítiques per combatre la pobresa), per situar-nos en un escenari més dinàmic que descriu l'exclusió social com a procés que afecta les persones en qualsevol moment de la seva trajectòria vital i que, per tant, pot ser canviant en el temps i objecte d'intervenció per part de les polítiques d'inclusió social.

Ens interessa, doncs, posar de relleu que la terminologia exclusió social no es refereix únicament als grups de població en situació de marginació severa i a les formes extremes de desavantatge múltiple que poden patir les persones. La perspectiva de l'exclusió social de la qual parteix aquesta anàlisi és, per contra, més àmplia i dinàmica. Tenint en compte que el fenomen de l'exclusió social és complex ens hi podem aproximar des de tres formes complementàries: l'exclusió com a situació, com a risc i com a procés¹.

- **L'exclusió social com a situació.** L'exclusió és un concepte que ens pot servir per definir la situació en què es troba una persona o un grup de persones. Des d'aquesta perspectiva la definim com un estat de necessitat intensa provocat per múltiples factors (materials, educatius, laborals, sanitaris, entre d'altres). El caràcter multifactorial

¹ Seguim en aquest apartat la conceptualització de Brugué Q. (2010). "Políticas para la Cohesión Social: Nuevos Contenidos y Nuevas Formas" en Guillén, T. y Ziccardi, A. (eds). La acción social del gobierno local. México: IGLOM.

de les situacions d'exclusió social dificulta les respostes en forma de polítiques públiques, atès que es doten les persones excloses de dos trets que són lluny de les lògiques tradicionals de la intervenció social: invisibilitat i transversalitat. L'acumulació de factors situa les persones en situació d'exclusió social en una marginalitat extrema i sense possibilitats de ser percebuts amb claredat per les administracions. La situació de les persones excloses no respon a les polítiques socials sectorials, pensades sobretot per abordar un problema, però que expressen dificultats per fer front a un conjunt de problemes que es manifesten simultàniament i de forma superposada.

- L'exclusió social com a risc. L'exclusió social no és només una intensificació i una acumulació de dèficits personals, sinó que també expressa la debilitat dels recursos individuals i col·lectius per fer-hi front. Per tant, l'exclusió social no és només una situació, a més a més es refereix a un context de soledat de l'individu que fa créixer el propi risc d'estar exclòs. La persona exclosa no és només qui té menys recursos econòmics o qui és més pobre, sinó que és aquella que sovint viu aquesta situació en soledat, sense relacions socials ni vincles en què trobar suport, sense xarxes socials, amb un capital social molt dèbil, amb estructures familiars cada vegada més fràgils i sense valors comunitaris sòlids. L'exclusió social en aquest cas no defineix una condició material sinó una desconexió extrema, un procés d'individualització que fa les persones cada vegada més vulnerables i que generalitza el risc.
- L'exclusió social com a procés. L'exclusió social és la conseqüència de processos socials i econòmics generals que afecten els individus en determinats moments de la seva trajectòria vital, fet que condueix a la necessitat de replantejar el model de desenvolupament i creixement. L'exclusió social és un procés que afecta una part significativa de la població que pateix una combinació de desavantatges socials, més o menys greus, en un moment del seu curs vital, com poden ser la manca de treball o la necessitat sobrevinguda de fer-se càrrec d'un familiar dependent, cosa que la situa en una posició de major vulnerabilitat i risc i la pot portar a processos d'exclusió social més severes.

En alguns casos i en determinades circumstàncies, aquests desavantatges es poden reforçar mútuament i constitueixen un procés en espiral que, amb diferents graus d'intensitat, poden donar lloc a un deteriorament progressiu de la situació de la persona en el mercat laboral, cosa que impedeix que es senti part activa de la comunitat, i que dificulta el seu accés tant a mecanismes de desenvolupament personal com als sistemes de protecció social.

L'exclusió social és, per tant, un concepte integral que mostra la complexitat d'un fenomen social que s'expressa en un o més àmbits vitals de les persones, que desencadenen situacions d'una gran varietat i intensitat.

D'altra banda, cal també tenir en compte com el concepte d'exclusió social interacciona amb el concepte de vulnerabilitat social, en tant que aquest darrer caracteritza les múltiples situacions de precarietat en què es poden trobar les persones i que es solen transformar en exclusió social, si s'agregen les circumstàncies o se n'acumulen d'altres a les ja existents. En aquest sentit, la terminologia exclusió social s'aplica sobre els criteris bàsics de la diversitat i la intensitat de factors de vulnerabilitat, i es refereix a un fenomen multidimensional i polièdric, manifestat i definit més, com hem apuntat, en termes de procés que d'estat, que respon a les lògiques de producció i reproducció de les desigualtats que imperen en les nostres societats occidentals.

2.2 Els àmbits i factors d'exclusió social i els eixos de desigualtat

Els principals factors de risc i vulnerabilitat es poden classificar en àmbits diversos per mostrar la seva complexitat, multifactorialitat i interrelació en els processos d'exclusió social.² Definim primer els set àmbits d'exclusió social que considera la nostra perspectiva teòrica i que es mostren en la taula següent, per aprofundir a continuació en els factors de risc que s'identifiquen en cadascun d'ells, i en els eixos de desigualtat que actuen transversalment en aquestes situacions.

Taula 1: Àmbits d'exclusió social

Àmbits exclusió social	Descripció general
Àmbit Econòmic	Nivell d'ingressos econòmics de les persones
Àmbit Laboral	Situació de les persones en el mercat de treball
Àmbit Formatiu	Nivell d'estudis, coneixements i habilitats de les persones (capital formatiu)
Àmbit Social i Sanitari	Nivell de salut de les persones que pot tenir conseqüències en la seva vida social
Àmbit Residencial	Situació de tinença de l'habitatge principal, capacitat de fer front a despeses de la llar i condicions d'habitabilitat
Àmbit Relacional	Intensitat de les relacions de les persones en l'àmbit familiar, veïnal i comunitari
Àmbit Politicocitadà	Garantia dels drets civils de les persones
Àmbit Espacial/Territorial	Condicions del barri de residència i dels serveis de proximitat

Font: Elaboració pròpia

Un estudi més en profunditat de cada àmbit permet identificar els principals factors d'exclusió social, que cal considerar en l'anàlisi de les trajectòries i experiències personals.

L'àmbit econòmic és aquell en el qual s'identifiquen diversos elements que permeten abordar la pobresa com a factor de vulnerabilitat. D'una banda, té en compte els components més habituals relatius als nivells de renda i despesa, així com la pobresa subjectiva. D'altra banda, incorpora els factors de vulnerabilitat econòmica més freqüents, com poden ser les dificultats financeres de la llar i la dependència de la protecció social.

L'àmbit laboral, integra els factors que tenen a veure tant amb l'accés al mercat laboral (atur i accés a treball remunerat) com a les condicions de treball (drets laborals, situacions de treball temporal, ocupació no qualificada o salari baix)..

L'àmbit formatiu incorpora els factors que fan referència a la manca o dificultats d'accés al sistema educatiu, així com també destaca els factors relacionats amb el baix capital formatiu de les persones.

L'àmbit social i sanitari ve determinat per l'accés al sistema de salut i als recursos bàsics. Els factors de risc en l'àmbit de la salut comprenen tota una diversitat de malalties perdurables en el temps i difícilment reversibles com les addiccions, els trastorns mentals i les discapacitats, entre d'altres, que provoquen greus situacions de vulnerabilitat social. Algunes d'aquestes malalties comporten un grau de rebuig social i d'estigmatització, que s'afegeix a les dificultats que la mateixa malaltia pot generar en la persona.

L'àmbit residencial té en compte els factors d'alta vulnerabilitat més comuns vinculats a l'accés a l'habitatge i a les seves condicions (deficiències en les instal·lacions, deteriorament del propi habitatge, edifici i/o entorn o l'amuntegament residencial, entre altres).

² V. IGOP (2005). Análisis de los factores de exclusión social. Madrid: Fundación BBVA; Subirats, J. (dir.) (2004). Pobreza y exclusión social. Un análisis de la realidad española y europea. Barcelona: Fundació La Caixa. Estudios Sociales; Subirats, J. (dir.) (2006). Procesos de exclusión social y nuevas políticas para la inclusión. Madrid: Fundación BBVA.

L'àmbit relacional presenta dos grups diferents de factors de vulnerabilitat. D'una banda, aquells relacionats amb el deteriorament de les xarxes familiars, que solen manifestar-se en l'existència de conflictes o de violència domèstica, familiar o de gènere. D'altra banda, l'afebliment d'aquests llaços es detecta en els casos de persones o nuclis familiars sols o que no tenen suports propers. En aquest sentit, es contempen situacions vinculades a la soledat i a la manca de suport familiar intern o extern, o a l'escassetat de contactes interpersonals o d'amistat. En aquest àmbit cal posar de relleu que tant la família com els vincles comunitaris poden exercir de suport fonamental front a les situacions de risc o vulnerabilitat. Més enllà de la dimensió afectiva d'aquests vincles, la seva absència, escassetat o deteriorament es poden convertir en un mecanisme d'edificació de barreres objectives i subjectives per a la inclusió social de les persones.

L'àmbit politicociudadà inclou factors de vulnerabilitat relatius a les situacions administratives no regularitzades o regularitzades parcialment o els casos de desarrelament social i familiar de la reclusió penitenciària. Igualment, té en compte l'absència de participació social, cívica i política de les persones en la mesura que les allunya de les xarxes socials i comunitàries més properes.

L'àmbit espacial/territorial s'entén com l'espai físic en el qual resideixen les persones (el barri, el poble o la ciutat) tenint en compte que el lloc de residència quotidià pot presentar, també, elements específics i factors que reforcin els processos d'exclusió social. En aquest sentit és rellevant, pel que fa a l'anàlisi del territori, identificar els barris infradotats de serveis o que poden estar estigmatitzats pels grups de població que hi resideixen, així com tenir en compte l'accessibilitat a serveis i a la centralitat de les ciutats mitjanes i a aquells barris o ciutats situats geogràficament en territoris més vulnerables o perifèrics, que concentren infraestructures "més contaminants" que generen espais intersticials semiurbanitzats travessats per xarxes de comunicació o infraestructures vinculades a serveis energètics, aigua o residus, amb fort impacte en el territori.

Identificats els principals factors d'exclusió social en cada àmbit, el plantejament de l'anàlisi qualitativa també ha de tenir en compte que aquests factors s'han d'analitzar considerant els eixos de desigualtat que actuen de forma transversal en totes les dinàmiques d'exclusió social: el gènere, l'edat i la procedència o ètnia de les persones. Aquests eixos de desigualtat no constitueixen per si sols factors potenciadors de situacions d'exclusió, sinó que situen les persones en posicions de major o menor fragilitat. Això no obstant, cal tenir en compte que en determinades persones aquests eixos de desigualtat de l'estructura social travessen i condicionen els seus perfils d'exclusió social.

En aquest sentit, l'estudi de l'exclusió social evidencia la permanència i aprofundiment de les desigualtats socials per raó de gènere. En aquest context, es pot distingir entre diversos perfils d'exclusió social o d'elevada vulnerabilitat comunament detectats entre les dones i aquells que es produeixen específicament entre els homes.

Pel que fa a les dones, els factors de més incidència en els processos o situacions d'exclusió social són els vinculats al treball domèstic i a poder-lo combinar amb les dificultats d'inserció laboral i amb un nivell important de precarietat en l'àmbit de la salut. Entre els perfils de dones altament vulnerables o excloses, es poden distingir principalment tres grups: el de les dones en edat activa que presenten problemes de salut i dependència econòmica derivats de la sobrecàrrega domèstica; el de les dones que encapçalen llars monoparentals amb dificultats econòmiques i escassetat de xarxes familiars o socials i, finalment, el de les dones en edat activa, víctimes de maltractaments i dependents econòmicament. En el cas dels homes, els factors d'exclusió social més importants són els de tipus laboral i aquells que afecten la seva posició com a cap de família i sustentador econòmic de la llar. En aquest sentit, les situacions d'atur perllongat, les jubilacions anticipades, les invalideses per malaltia o per accident laboral, entre d'altres, són les que interfereixen amb més freqüència amb l'estabilitat d'uns rols i d'unes relacions de gènere clarament determinades per l'estructura social.

D'altra banda, l'edat de les persones, sovint entrecruada amb l'eix de gènere, determina perfils d'exclusió molt específics, sobretot entre les persones més joves i les persones més grans. Ambdós grups d'edat es troben al marge del mercat laboral i, tant en un cas com en l'altre, la manca de xarxes familiars i socials de suport, així com els conflictes familiars o situacions de dificultat, poden ser els principals detonants de situacions d'exclusió social. Entre els més grans, els factors de més incidència són l'econòmic, el relacional i la salut. Els tres principals perfils són el grup de persones més grans de 65 anys amb un deteriorament generalitzat de les condicions de vida, que viuen soles o amb la parella en situació similar, el de les persones grans maltractades psicològicament o també físicament per altres membres de la llar i el de les dones més grans de 65 anys amb problemes de salut derivats de la sobrecàrrega familiar. Dins els perfils d'exclusió per edats, l'altre grup més vulnerable és el dels infants en situació de pobresa, els adolescents i els joves. Els factors de més incidència a l'hora de determinar situacions d'exclusió entre aquests grups estan vinculats a l'àmbit relacional i formatiu i, a major edat, a l'àmbit social i sanitari i al laboral.

Finalment, el tercer eix de desigualtat, la procedència o ètnia de les persones, determina l'existència d'una sèrie de perfils de vulnerabilitat o d'exclusió social molt concrets. Les persones immigrades en situacions més pròximes a l'exclusió social acostumen a ser les que procedeixen dels països més empobrits del món (Àfrica, Àsia, Amèrica Llatina i Europa de l'Est), que arriben a Catalunya amb escassos mitjans econòmics buscant una feina que els permeti millorar les condicions de vida que tenien al país d'origen. A banda de la procedència, no obstant, és important distingir entre la situació dels que es troben administrativament regularitzats i dels que no, atès que les conseqüències que es deriven d'aquest fet determinaran les seves vivències personals i oportunitats.

D'altra banda, un dels elements que sol tenir una influència molt clara i directa en el conjunt de la població immigrada és el dels estereotips i prejudicis que la població autòctona té envers ells i que es posen de manifest en les relacions econòmiques, socials i laborals. Igualment, cal considerar el fet que aquestes persones sovint tenen responsabilitats familiars en els seus països d'origen i també cal tenir en compte el propi procés d'immigració.

Tot i que la definició i conceptualització dels tres eixos de desigualtat social es presenten de forma separada, no es donen de manera aïllada i, sovint, interactuen en els processos d'exclusió social. Així, per exemple, el gènere i l'edat s'entrecruen a l'hora d'explicar per què són particularment les dones grans les que tenen més problemes de salut i precarietat econòmica, com a resultat d'una llarga vida de sobrecàrrega en l'àmbit familiar i de dependència econòmica. D'altra banda, en nombrosos col·lectius de població immigrada, són les dones les que corren més risc d'exclusió social, si es tenen en compte el seu posicionament social des d'una perspectiva de gènere i la seva vulnerabilitat legal, relacional i laboral en tant que persones immigrades. En ocasions, factors com el nivell socioeconòmic o el nivell d'estudis actuen, de manera similar a l'edat, al gènere i a l'origen, com a variables independents que, juntament amb altres eixos, ajuden a explicar processos d'exclusió social en diferents àmbits.

Per tant, l'anàlisi qualitativa tindrà un interès especial a detectar les diverses formes en què aquests eixos de desigualtat social interactuen amb els moments de ruptura i els factors de vulnerabilitat, per poder conèixer processos i experiències socials i personals en les interseccions que es configuren entre aquests àmbits d'anàlisi que s'han presentat.

Si tenim en compte els àmbits i factors de risc i els eixos de desigualtat social als quals ens hem referit, l'exclusió social es pot definir com una situació d'acumulació i combinació de factors de desavantatge diversos sobre una mateixa persona en un moment determinat del temps, vinculats a diferents aspectes de la seva vida personal, social, cultural i política.

Taula 2: Àmbits d'exclusió social, factors de risc i eixos de desigualtat

Àmbits	Espais	Factors de risc	Eixos desigualtat social
1) Econòmic	Renda	Pobresa econòmica Dificultats financeres de la llar Dependència protecció social Sense protecció social	Classe social Gènere Edat Procedència, origen o ètnia
2) Laboral	Accés mercat de treball	Atur Subocupació Impossibilitat	
	Condicions laborals	Precarietat	
3) Formatiu	Accés sistema educatiu	Desescolarització No accés educació obligatòria	
	Capital formatiu	Analfabetisme Nivells formatius baixos Fracàs escolar Abandonament sistema educatiu Barrera lingüística	
4) Social i sanitari	Morbiditat Dependència Addiccions	Malalties que provoquen exclusió social Malalties que pateixen col·lectius exclosos	
5) Residencial	Accés habitatge	Accés en precarietat No accés Pèrdua habitatge	
	Condicions habitatge	Condicions deficientes habitatge Condicions deficientes habitabilitat	
6) Relacional	Xarxes familiars	Deteriorament xarxes familiars Escassetat o debilitat xarxes familiars Violència de gènere Violència intergeneracional Violència intrafamiliar	
	Xarxes socials	Escassetat o debilitat xarxes socials	
7) Ciutadania i participació	Ciutadania	No accés a ciutadania Accés restringit ciutadania	
	Participació	Privació de dret per procés penal No participació política i social	
8) Àmbit espacial / territorial (xarxa recursos territori)	Físic	Deteriorament edificis, habitatges i serveis Deteriorament espai públic Deficiència mobilitat Estigmatització territori	
	Sociocultural	Inseguretat ciutadana Manca cohesió social Absència equipaments i recursos	
	Econòmic	Marginació econòmica	

Font: Elaboració pròpia

2.3 La perspectiva de la trajectòria de vida i els possibles trencaments (*disruptions*)

La nostra perspectiva teòrica orientada a l'anàlisi qualitativa de les trajectòries de vida de persones que presenten diversos perfils de risc i situacions d'exclusió social incorpora també la conceptualització de la trajectòria de vida i del trencament vital (*disruption*).

Per enriquir l'aportació teòrica que s'ha presentat, en què apuntàvem els àmbits i factors d'exclusió social, ens interessa ara posar de relleu com les situacions identificades de vulnerabilitat i d'exclusió social poden afectar les persones en qualsevol moment de la seva trajectòria vital. Aquestes situacions de major risc poden estar motivades per trencaments (*disruptions*) que afecten les diverses esferes de la vida quotidiana de les persones que, com hem constatat anteriorment, estan altament interconnectades³. Per tant, cal tenir en compte que les situacions de vulnerabilitat i els processos d'exclusió social poden presentar diverses manifestacions en funció de les experiències, del cicle vital i de les oportunitats de les persones en diferents moments del seu curs de vida.

L'anàlisi de les trajectòries vitals de les persones en situació d'exclusió social mostra com no hi ha un patró fix de persones o col·lectius exclosos ni de factors d'exclusió social. L'exclusió social és una situació a la qual s'arriba des de múltiples trajectòries vitals i de la qual se'n pot sortir. Com veurem tot seguit, la combinació entre àmbits i factors d'exclusió social, eixos de desigualtat i *disruptions*, dóna lloc a "perfils", "trajectòries" i "processos" d'exclusió social diversos.

Tal i com hem exposat, els processos d'exclusió social són el resultat de l'acumulació d'un seguit de situacions de desavantatge en diversos àmbits que afecten la vida quotidiana d'una persona. Al llarg de la vida, es produeixen determinats fets que, segons com siguin afrontats i resolts, poden desencadenar en trajectòries de major vulnerabilitat i risc o en situacions d'exclusió social. Per tant, per entendre aquestes trajectòries o situacions d'exclusió social, és necessari plantejar l'anàlisi qualitativa de les trajectòries vitals dels individus al llarg del seu cicle de vida, amb la finalitat de detectar amb major precisió quins han estat els factors i els trencaments que han conduït a aquestes situacions.

Aquest abordatge metodològic dels processos d'exclusió social que parteix de l'experiència vital dels individus, es fonamenta en dos conceptes clau: les trajectòries de vida, o cicle vital, i els trencaments que es poden produir en aquestes trajectòries.

Per cicle vital entenem el període circumscribit entre el naixement d'una persona fins al moment de l'anàlisi de la situació d'exclusió o de risc. Cada societat té pauta una seqüència d'esdeveniments que permeten a un individu transitar pels diferents estadis vitals d'una forma ordenada. En general, es tenen en compte les següents etapes vitals: natalitat i primera infància; infantesa, adolescència i joventut; adulta i vellesa. Un trencament en la trajectòria de vida esperada d'un individu pot causar un sotrac en la seva trajectòria vital. Aquestes ruptures presenten, en termes generals, dues possibles conseqüències:

- Poden ser motor de canvi social: alguns trencaments en les biografies esperades dels individus poden esdevenir, amb el temps, motors de canvi.
- Poden provocar trajectòries de vulnerabilitat i risc o d'exclusió social: altres trencaments poden comportar situacions de major risc i vulnerabilitat i poden desembocar en situacions d'exclusió social o de marginalitat

Tal i com hem apuntat anteriorment, en la nostra societat les trajectòries vitals dels individus s'han tornat més inestables pels canvis de tot ordre que afecten les economies, societats i cultures del segle XXI. En un context de canvi d'època, els moments de ruptura vital s'han tornat més problemàtics, perquè el risc social ha augmentat notablement i s'ha vist agreujat per la crisi econòmica i financera mundial, en un marc de profunda revisió i crisi dels estats del benestar europeus. L'augment de la precarietat ha generat que aquests moments de ruptura siguin més traumàtics que en l'anterior model de benestar (Baizán *et al.* 2002).

En aquest nou context, són precisament aquests moments de trencament de les trajectòries vitals, els que poden desencadenar situacions de major vulnerabilitat i risc o processos d'exclusió social en les persones. Aquests

³ Castel, R. (1995). *Les métamorphoses de la question sociale*, Gallimard, París.

moments de ruptura poden ser categoritzats i identificats en cadascun dels àmbits d'exclusió social i inclourien, entre d'altres, situacions com perdre la feina, una separació o un divorci, un accident o la pèrdua de l'habitatge. Si bé aquests moments de trencament, per si mateixos, no desencadenen situacions de risc o d'exclusió, cal tenir en compte i analitzar altres factors que expliquin com es gestionen individualment aquestes situacions traumàtiques, i que permetin conèixer quins són els suports (ajuts i serveis) que rep l'individu per part de les xarxes més properes (familiars i d'amistat), les xarxes socials i les institucions.

Des d'una perspectiva teòrica i conceptual, els moments de ruptura estan estretament relacionats amb els factors d'exclusió social que s'han presentat anteriorment. Les ruptures poden generar situacions de major risc i vulnerabilitat i processos d'exclusió social, que es poden caracteritzar per algun dels factors esmentats i per la seva acumulació amb d'altres.

Per tant, l'estudi de les ruptures en el marc de la perspectiva del curs de vida permet abordar l'anàlisi dels vincles entre les vides individuals, les realitats familiars i les transformacions socials, sense oblidar que partim de l'experiència vital. En termes generals, tal i com s'exposa a IGOP (2011), l'enfocament del curs o cicle de vida analitza les formes en què les forces macro-socials configuren el desenvolupament dels cursos de vida individuals i col·lectius basant-se en cinc conceptes, cinc principis fonamentals i cinc eixos d'anàlisi⁴:

Els conceptes dels quals parteix aquesta perspectiva s'enumeren i s'exposen a continuació:

- **Cohort:** grup de persones que han nascut en el mateix temps històric i que experimenten alhora els canvis socials d'una cultura o societat determinada. El seu estudi al llarg del temps es fa a través dels estudis longitudinals, molt emprats per la perspectiva del curs de vida, que permeten la comparació de diferents variables en persones que han viscut esdeveniments semblants (guerres, crisis, migracions, bonança).
- **Trajectòria:** Camí al llarg de tota la vida que pot variar i canviar de direcció, grau i proporció⁵. Les trajectòries inclouen una varietat d'àmbits o dominis com el treball remunerat, l'escolaritat, la vida reproductiva, la migració, que són interdependents. Les trajectòries vitals són analitzades en els punts on s'entrellacen, tant en el mateix individu com amb altres individus dintre i fora de la família.
- **Transició:** Esdeveniments específics en determinats moments de la vida que marquen clarament canvis d'estatus, posició o situació. Algunes de les transicions poden estar predeterminades i altres no i en la seva gran majoria estan relacionades amb l'edat i varien en funció d'àmbits, societats i diferents tipologies de grups.
- **Esdeveniment vital (life event):** Fets vitals que impliquen canvis significatius en la vida d'una persona, ja siguin en sentit positiu o negatiu.
- **"Turning Point" (disruption):** és aquell esdeveniment vital que produeix un canvi fort i permanent en la trajectòria vital de la persona o grup. L'exemple més comú seria la mort d'un familiar proper i molt significatiu, un divorci o la pèrdua del lloc de treball, tot i que aquests trencaments no han de ser necessàriament esdeveniments negatius.

Els cinc principis des dels quals es treballa en aquesta perspectiva del cicle de vida són els següents⁶:

- **Principi del desenvolupament al llarg del temps:** necessitat d'adoptar una perspectiva de recerca a llarg termini, que inclogui tot el procés de desenvolupament humà des del naixement fins a la mort. D'aquesta manera, estudiant les vides al llarg de períodes substancials de temps s'incrementa el potencial d'anàlisi situat entre els processos de canvi social i el desenvolupament individual.
- **Principi de temps i d'espai (context):** necessitat de tenir en compte el context social, de polítiques públiques o l'econòmic, atès que es considera que el curs de vida dels individus està inserit i configurat pels temps històrics i "llocs" que li toca experimentar a cada persona.
- **Principi del "timing":** Aquest principi es refereix al moment de la vida d'una persona en el qual succeeix un esdeveniment. Les repercussions d'un fet com la mort dels progenitors en la vida d'un individu, per exemple, depenen de l'edat que tingui en aquell moment i de les circumstàncies que estigui vivint. D'aquesta manera, l'impacte d'una transició o una disrupció varia en funció del moment en què s'esdevinguin.

4 Elder, G.; Mortimer, J.; Shanahan, M. (comp). (2006) Handbook of the life course. Springer. New York

5 Elder, G. (1991) "Lives and Social Change", a Heinz, W. Theoretical Advances in Life Course Research. Status Passages and the Life Course, vol. I Weinheim, Deutscher Studien Verlag.

6 Elder, G. (2002) "Historical times and lives: a journey through time and space" a Looking at lives: American longitudinal studies of the 20th century. New York, NY: Russell Sage; Elder, G. et al. (2003) "The emergence and development of life course theory", a Mortimer & Shanahan (eds.) Handbook of life course. New York, NY: Kluwer Academic/Plenum Publishers.

- Principi de vides interconnectades: Les vides humanes sempre es viuen amb interdependència i en xarxes de relacions compartides, i és en aquestes xarxes on s'expressen les influències històrico-socials. Com a resultat, fruit d'aquesta interdependència, les transicions individuals sovint impliquen transicions en les vides d'altres persones.
- Principi d'agència: Més enllà de les influències i les limitacions estructurals, els individus fan eleccions i duen a terme accions que constitueixen aquesta manera el seu propi curs de vida. D'altra banda, la llibertat d'acció és limitada per les forces històriques i socials.

Finalment, la perspectiva del curs de vida té en compte cinc eixos d'anàlisi preferent:

- La interacció entre les vides humanes i el temps històric: el desenvolupament personal i familiar ha de ser entès en el seu context històric, social i polític.
- El "timing" de les vides: el desenvolupament dels rols particulars a nivell individual, familiar, entre d'altres, estan associats als grups d'edat, que tenen com a referència l'edat biològica (ex. agrupacions per curs escolar), l'edat psicològica (ex. agrupacions per aficions, per comportaments, per estil de vida, etc.), o l'edat social (ex. allò que "toca" fer a cada etapa de la vida en cada context social i històric).
- Interdependència vital: Les persones humanes són interdependents i les famílies són l'espai primari d'aquesta dependència mútua i el lloc on es construeix l'experiència de viure i d'interpretar els fets socials, històrics i culturals de cada època.
- La diversitat en les trajectòries vitals: malgrat els elements comuns de les persones i famílies que pertanyen a una mateixa cohort, les diferències entre elles amb relació a la classe social, el gènere, l'ètnia i les tries individuals també són molt significatives.
- Risc i protecció al llarg de la vida: és el que podem anomenar "efecte motxilla". En funció de com s'han resolt les disruptcions i les experiències prèvies, i de com són viscudes en funció dels recursos personals i familiars, es va fent un procés "d'acumulació" de riscos o d'elements protectors al llarg de la vida, que conformen una "motxilla vital" molt significativa per entendre avui el present d'una persona o família.

Així doncs, a partir d'aquests conceptes, principis i eixos, podem construir un model d'anàlisi en el qual partim de l'experiència vital de les persones i la seva narració, però anem més enllà i, per comprendre-la de manera més completa i rigorosa, tenim en compte les interaccions i les interdependències entre aquesta experiència vital única i subjectiva, amb els marcs socials i polítics dels temps que li ha tocat viure.

Les investigacions orientades en aquesta direcció en el marc dels estudis de l'exclusió social en els municipis de Catalunya són força recents. Aquesta perspectiva d'anàlisi s'introdueix i s'apunta en el Pla d'Inclusió i Cohesió Social de Catalunya 2010-2013 i l'equip d'Inclusió Social i Ciutadania de l'IGOP ha desenvolupat una proposta teòrica inicial a partir de la qual s'ha dut a terme un primer estudi aplicat que ha facilitat més informació substantiva, contrastada empíricament. La taula següent recull les principals *disruptions* detectades en el curs de vida a nivell empíric, amb la voluntat de completar aquest quadre analític a partir dels resultats que s'obtinguin de la nostra anàlisi qualitativa amb persones en situació de risc o d'exclusió social a Vilanova i la Geltrú.

Taula 3. Trencaments vitals detectats per àmbits d'exclusió social i cicle de vida

Àmbit Exclusió Social	0-3	3-6	6-12	12-16	18-35	35-65	>65
Econòmic	Pobresa monetària Trencament dependència econòmica (dones)				Incapacitat pagament despeses llar Pèrdua ajudes socials Cronificació i dependència ajudes socials Pèrdua independència econòmica Endeutament		
Laboral	Explotació infantil				Pèrdua lloc de treball (>16) Atur (>16) Atur de llarga durada (>45) Precarietat laboral (>16) Assetjament psicològic laboral (>16) Pèrdua permís laboral (>16) Prostitució (>16) (dones) Interrupció vida laboral per tenir cura (maternitat, dependents) Reducció jornada per maternitat Retirada prematura mercat laboral		
Formatiu	Abandonament escolar		Fracàs escolar (>16)		Manca formació especialitzada (>16) Impossibilitat compatibilitzar estudis amb feina/família Manca de reciclatge laboral		
	Desescolarització Absentisme Necessitats educatives especials Problemes d'atenció/d'aprenentatge Canvi d'escola						
Sociosanitari	Malaltia física, lesió o accident Malalties greus o cròniques Discapacitat Dependència Maltractament físic, psíquic o abús sexual			Drogodependències Addiccions Embarassos no desitjats (dones) Malalties de transmissió sexual Sobrecàrregues familiars (dones) Tractaments fecunditat/Inseminacions (dones)			
Residencial (inclou àmbit territorial)	Mobilitat geogràfica Desnonament Assetjament psicològic residencial Condicions d'habitabilitat deficientes Pèrdua casa per divorci/separació Pèrdua independència residencial				Pèrdua permís residència		
Relacional	Maltractament físic, psíquic o abús sexual Abandonament patern/matern Desatenció familiar Trencament afectiu (pèrdua familiar, trencament relació de parella o cònjuge, erosió vincle paternofilial, pèrdua custòdia fills, impossibilitat reagrupament familiar, llars monoparentals, xarxa relacional, baralles familiars) Arribada a la família adoptiva Canvi d'unitat de convivència Familiars dependents Xarxa relacional feble/aïllament Procés migratori						
			Assetjament escolar Internament en col·legi separat de família		Manifestació identitat sexual (>16) Delinqüència i problemes judicials (>16) Impossibilitat tenir fills Procés adopció de fills		
Politicociudadà					No regularització administrativa (>16) Trencament xarxa relacional (>16) Internament institucional (>16) Discriminació homòfoba Inestabilitat governs, guerres, exilis Procés migratori		

EIXOS DE DESIGUALTAT: GÈNERE I PROCEDÈNCIA

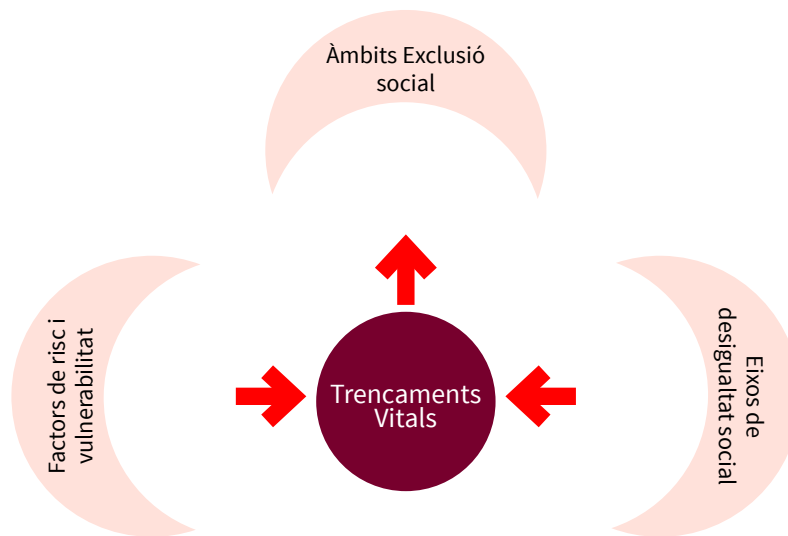
Font: IGOP (2011). *Famílies, exclusió social i disrupcions en els cicles de vida. Una mirada a les polítiques socials des de baix*. Àrea de Benestar Social. Diputació de Barcelona, Barcelona.

En negreta es marquen aquells moments de ruptura que han estat incorporats a partir de l'anàlisi de les trajectòries vitals de la població de Vilanova i la Geltrú i que no havien estat identificats en recerques anteriors. D'aquesta manera, s'amplia el cos teòric sobre els moments de ruptura en les trajectòries vitals.

3. Marc d'anàlisi i disseny de la investigació

Les aproximacions teòriques presentades en el capítol anterior ens condueixen a plantejar un enfocament analític multidimensional i flexible que integra els àmbits d'exclusió social, els factors de risc, els eixos de desigualtat i les possibles ruptures vitals, per detectar aquells elements més rellevants en l'anàlisi de les trajectòries de vida de les persones en risc o situació d'exclusió social de Vilanova i la Geltrú.

Figura 1: Dimensions del marc d'anàlisi

Font: Elaboració pròpia

Aquest marc d'anàlisi ens facilitarà una major comprensió dels processos a estudiar en les trajectòries de vida dels individus i aportarà més riquesa a l'anàlisi, en la mesura que contemplarà totes les dimensions que poden explicar els processos d'exclusió social i tindrà en compte, també, les situacions d'acumulació i d'interconnexió que es manifesten entre les dimensions d'anàlisi apuntades.

En aproximar-nos des de l'anàlisi qualitativa a l'estudi de les trajectòries vitals de les persones en risc o d'exclusió social des d'aquest marc analític, les possibilitats d'aprofundir en el coneixement de l'exclusió social al municipi augmenten de forma notable, atès que l'abordem des d'una visió més integral i completa que situa les trajectòries vitals en el seu context social, polític i econòmic.

3.1 El procés de recerca amb persones en situació de risc o d'exclusió social

La recerca qualitativa que presenta aquest informe ha tingut com a principal objectiu conèixer les trajectòries de vida de persones que es troben en situació de risc o d'exclusió social a Vilanova i la Geltrú, amb la finalitat d'aprofundir, d'una banda, en les situacions d'exclusió social que es manifesten a la ciutat i, de l'altra, en els moments de ruptura i els principals factors d'exclusió social que s'identifiquen a partir de les experiències viscudes i narrades.

Com sostenen diversos autors, fer recerca qualitativa amb persones en situació de risc o d'exclusió social planteja diverses qüestions ètiques i limitacions que volem identificar en l'inici d'aquest capítol.

Ens cal subratllar, d'entrada, la rellevància que té aquesta recerca qualitativa en tant que ha posat en marxa un procés d'investigació social participatiu que ha donat veu a persones que tenen una experiència directa amb situacions de pobresa i d'exclusió social a Vilanova i la Geltrú.

Aquesta aproximació participativa amb persones en situació de pobresa o d'exclusió social posa l'èmfasi en el principi que les persones que viuen en aquesta situació tenen dret a tenir veu –voice- (Lister et al., 2000). Una perspectiva que es pot utilitzar amb diferents grups que són “objecte” de recerca, però que és particularment important en el nostre cas, atès que ens trobem davant de persones que generalment tenen menys recursos i poder per intervenir en processos de recerca. Les seves veus, sovint, queden al marge dels debats que planteja aquesta recerca. Aquest focus en la veu és part d'una aproximació que emfatitza qüestions com l'estatus i el poder en la definició de pobresa i posa de relleu els drets d'aquestes persones a influir en els debats i imatges sobre la pobresa i l'exclusió social (Lister, 2002).

Per tant, aquesta aproximació participativa reconeix l'experiència particular de les persones en situació de risc o d'exclusió social, així com el seu dret i la seva capacitat a exposar la seva pròpia realitat. Aquesta perspectiva contribueix a promoure una recerca més efectiva, facilita entendre millor les visions i el posicionament d'aquestes persones davant la seva situació social, i permet millorar l'impacte de la recerca en termes de polítiques públiques.

Això no obstant, cal tenir en compte que la recerca participativa no pot, per si sola, promoure el canvi social, però sí que pot facilitar oportunitats a les persones en situació de risc o d'exclusió social que hi participen, en la mesura que les pot ajudar a desenvolupar estratègies d'apoderament, que reforcin la seva presència més activa en el debat de les polítiques públiques d'inclusió social al municipi.

Aquesta visió que incorpora les persones en situació de risc o d'exclusió social en el procés de recerca i en la definició de polítiques públiques, permet treballar no només aspectes vinculats a la definició del problema o a detectar factors i ruptures, sinó que també posa les bases per posar en marxa un treball orientat a les solucions.

En aquest cas, ens trobem davant de metodologies de recerca que van més enllà dels mètodes qualitius tradicionals en tant que faciliten major control als participants en el propi procés de recerca. En aquest sentit, aquesta recerca participativa no vol orientar-se únicament vers “l'extracció” d'informació sinó que té com a finalitat posar les bases per a un treball més interactiu amb les persones en situació de risc o d'exclusió social que permeti promoure, en un futur, la participació d'aquestes persones en el procés de disseny del Pla Local d'Inclusió Social de Vilanova i la Geltrú.

Per tant, el disseny de la recerca qualitativa no té com a finalitat conèixer els sentiments “subjectius” de les persones en situació de risc o d'exclusió social per incorporar-los a un coneixement “objectiu” i a la pròpia agenda de la investigació. Ni tampoc pretén només il·lustrar una diagnosi amb històries de vida que facilitin una aproximació descriptiva del fenomen de l'exclusió social. Basar la recerca qualitativa en les trajectòries de vida i els relats personals de persones en situació de risc o d'exclusió social, ens permet conèixer experiències particulars que seran narrades des de les pròpies perspectives, idees i opinions sobre el fenomen, cosa que contribuirà a adquirir un coneixement més aprofundit i ampli que permeti avançar en l'estudi de l'exclusió social al municipi.

Com indiquen Bennet i Roberts (2004), aquestes aproximacions participatives que es basen a donar més veu en els processos de recerca a les persones que tenen una experiència directa amb situacions de pobresa i d'exclusió social, tenen un caràcter més interactiu i no es plantegen con un procés unidireccional del qual només s'extreu informació de les persones. L'aproximació participativa cerca un procés més obert i democràtic de producció de coneixement.

En aquest context, ens podem preguntar quin és el “valor afegit” que aporta aquesta aproximació participativa a la recerca sobre exclusió social. Val a dir que les principals motivacions que condueixen a adoptar aquesta metodologia són, d'una banda, millorar la pròpia recerca i, de l'altra, iniciar un procés de recerca inclusiu. En el nivell més bàsic, la recerca en la qual participen persones amb experiència directa en processos d'exclusió social millora el coneixement sobre el fenomen. D'altra banda, les qüestions bàsiques de la investigació poden ser definides amb major precisió a l'hora d'incorporar les visions actives d'aquelles persones que estan implicades en els objectes de recerca. Les aproximacions participatives poden donar lloc a diferents visions del fenomen, enriquint el coneixement sobre l'exclusió social i posant de manifest interconnexions entre diversos aspectes de les vides de les persones que es troben en situació de risc o d'exclusió social.

Aquesta perspectiva implica que les persones amb experiència directa en processos d'exclusió social són reconegudes com a portadores d'autoritat. El seu coneixement és respectat i és legítim; poden adquirir major control sobre les

diverses etapes del procés de recerca en el qual participen i poden tenir major influència en la forma com s'utilitzaran els resultats de la investigació.

En aquest sentit, sembla rellevant referir-nos a allò que obtenen aquelles persones que participen en un procés de recerca plantejat en els termes descrits. En primer lloc, podem considerar que les persones o grups que participen en aquests processos de recerca guanyen en termes d'experiència i aprenentatge. Alguns autors parlen d'apoderament a nivell individual o comunitari, que pot venir del fet de reconèixer i respectar aquestes persones com a ciutadans iguals i éssers humans amb contribucions a fer en la societat (Karl, 1995).

En segon lloc, un procés de recerca inclusiu pot contribuir a aquesta finalitat, que reforça el capital cultural i polític de les persones en situació de risc o d'exclusió social (Lister et al., 2000).

En tercer lloc, la participació en la recerca pot ser l'inici de metodologies inclusives que no s'hagin desplegat fins al moment en altres experiències investigadores o de política pública al municipi. Igualment, pot facilitar la incorporació d'aquestes persones en processos col·lectius orientats a identificar problemes i solucions en un àmbit d'intervenció com és la política local d'inclusió social.

En quart lloc, més enllà de garantir aquestes "veus", del que es tracta és de posar l'èmfasi en promoure un procés de recerca inclusiu que reconegui l'experiència de les persones que es troben en situació de risc o d'exclusió social i que generi espais que enriqueixin l'exploració, l'anàlisi i el debat a l'entorn de les desigualtats i els processos d'exclusió social en el municipi.

En cinquè lloc, les aproximacions participatives en els processos de recerca i en el disseny i implementació de polítiques públiques, ajuden a generar major confiança entre els participants. En aquest àmbit,

- La participació pot facilitar la formació de noves relacions i espais de treball.
- La participació pot incrementar la preocupació per adquirir drets més amplis.
- La participació pot incrementar el sentit de les persones de la seva "pròpia agència" (Lister, 2002).
- La participació respecta els drets i la ciutadania de les persones que es troben en situació de risc o d'exclusió social i és part d'una aproximació inclusiva (Beresford et al., 1999).

Tenint en compte aquesta perspectiva de treball, el disseny d'aquesta investigació s'ha plantejat com a un procés de recerca inclusiu que ha garantit:

- La inclusió de diferents grups socials en situació de risc o d'exclusió social al municipi.
- Una metodologia concreta en la selecció dels perfils de les persones participants basada en el coneixement sobre la realitat del municipi.
- La transparència i la informació oberta sobre el procés de recerca utilitzat.
- La confidencialitat de les dades i l'anonimat de les persones que han participat.

3.2 Principals dificultats

Amb tot, el contingut d'aquest capítol no seria complet si no fes referència, també, a les principals dificultats que planteja una recerca qualitativa com la que s'ha dissenyat i dut a terme. Val a dir, en aquest sentit, que una recerca que parteix de la participació de les persones en situació de risc o d'exclusió social, encara que utilitzi una metodologia que reconegui i posi en valor la naturalesa subjectiva de la recerca, no per això garantirà relacions d'igualtat o la no "explotació" dels participants.

Aquestes consideracions, com assenyala Doyle (1999), són molt rellevants quan es treballa amb persones en situació de risc o d'exclusió social en tant que els recercadors sempre ocupen posicions més privilegiades de qui es demana la seva participació i compromís. Tal i com indica Standing (1998), el recercador continua situant-se en una posició de poder en la relació que estableix amb les persones participants. El recercador trasllada i interpreta les vides privades dels participants i produeix una representació pública d'aquestes vides mitjançant un treball acadèmic.

Igualment, la familiaritat que té l'investigador amb la recerca i, per contra, les dificultats de comprensió dels participants que poden emergir a l'entorn de la finalitat, contingut o ús que es farà dels resultats de la recerca, té el potencial de crear desconfiança entre recercadors i participants (Berg, 1999).

D'altra banda, els participants, que donen el seu temps i els seus recursos emocionals per contribuir a les activitats de la recerca, poden percebre que no hi ha beneficis tangibles de la seva implicació en aquest procés (Hammersley i Atkinson, 1983).

En aquest terreny, també cal tenir en compte les dificultats interconnectades que identifica Lister (2002) i que poden limitar la participació de persones en situació de risc o d'exclusió social en processos de recerca. Algunes deriven de la pròpia situació d'exclusió social i de la batalla per sobreviure diàriament, que pot condicionar l'energia i la salut de les persones. D'altres tenen a veure amb la incapacitat de poder fer front als costos que implica aquesta participació (en termes de temps, conciliació o recursos). Altres dificultats estan associades als sentiments d'estigmatització que poden provocar les situacions d'exclusió social i cal també considerar les barreres personals que poden estar motivades per la manca d'autoestima o la pròpia formació.

Com indica Rist (1981), de forma irònica, "facilitar als *outsiders* entrar en la recerca és arriscat". Amb tot, cal assumir aquest risc i aprofundir en les diverses estratègies que s'han desenvolupat per generar major confiança en els processos d'investigació social amb persones en situació de risc o d'exclusió social, precisament perquè la seva implicació pot incorporar millores en el coneixement i l'acció a l'entorn de la inclusió social.

3.3 L'accés als participants en el procés de recerca

Les primeres dificultats que emergeixen en el disseny dels estudis qualitius amb persones en situació de risc o d'exclusió social són decidir qui participa en el procés de recerca, que facilitin la seva experiència vital i com es contacta amb aquestes persones.

Com indiquen Emmet *et al* (2007) un dels reptes d'un estudi qualitatiu de les trajectòries de vida de persones en situació de risc o d'exclusió social és garantir l'accés dels recercadors a aquestes persones. L'aproximació utilitzada en el nostre cas, va conduir a un accés mitjançat per persones i serveis municipals que tenien un contacte amb els perfils de persones que es volien analitzar. Com en tota recerca, la selecció va passar pel filtre establert per les persones que actuaven com a intermediàries (*gatekeepers*) i els seus coneixements i percepcions del fenomen de l'exclusió social al municipi.

En aquest context, les persones que poden facilitar l'accés als perfils d'individus en situació de risc o d'exclusió social, poden utilitzar canals formals o informals per implicar aquestes persones en la recerca. En el nostre cas, l'accés a les persones entrevistades es va garantir mitjançant el contacte previ establert per part de treballadors municipals dels Serveis Socials de l'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú.

El quadre següent mostra les característiques principals dels intermediaris en la selecció de participants en processos de recerca amb persones en situació de risc o d'exclusió social.

Taula 4: Característiques principals dels intermediaris en els processos de recerca amb persones en situació de risc o d'exclusió social

Intermediaris	Característiques
Formals	Treballen amb persones en situació de risc o d'exclusió social (seguiment i supervisió, control, rehabilitació, orientació,...) Implementen polítiques inclusives Treballen en equips multidisciplinaris Mantenen relacions verticals i de poder amb les persones en risc o situació d'exclusió social
Comprensius	Exerceixen el seu treball en l'òrbita de les administracions i presten serveis de caràcter social i sanitari (administració i tercer sector) Faciliten serveis més amplis, que inclouen la prestació de serveis innovadors. Mantenen relacions més estretes amb aquests individus i grups en el temps Tenen una implicació comunitària elevada
Informals	Tenen una vinculació limitada amb la provisió de serveis a les persones Utilitzen recursos propis per donar resposta a les necessitats de les persones en risc o d'exclusió social Viuen i treballen en la comunitat La relació amb les persones excloses es basa en l'amistat, el suport i la protecció dels més vulnerables, i els orienten en la seva relació amb els proveïdors formals de serveis a la comunitat

Font: Elaboració pròpia a partir de Emmet *et al* (2007)

Tota vegada que l'accés als participants queda garantit, cal indicar que les relacions que s'estableixen entre els recercadors i les persones en situació de risc són fràgils, fins i tot quan hi ha un intermediari de confiança. D'altra banda, el risc que aquesta relació de confiança es trenqui quan s'ha completat el treball de recol·lecció de dades, és un problema específic que emergeix sempre en les recerques en les quals participen persones en situació de risc o d'exclusió social.

És, doncs, molt rellevant tenir en compte la dificultat d'accedir a aquestes persones i grups més vulnerables i la necessitat d'aproximar-s'hi des de metodologies que generin confiança. Quan l'accés a les persones participants ha estat garantit, construir una relació de confiança entre els recercadors i la persona que participa en la recerca esdevé un element fonamental.

S'han identificat diverses estratègies d'investigació que han de facilitar mantenir aquesta base de confiança durant tot el procés de recerca, mitjançant una comunicació permanent que permeti l'intercanvi de resultats. En aquest sentit, s'han dissenyat metodologies específiques que mitiguen el risc dels participants, com poden ser les entrevistes en profunditat per elaborar històries de vida; la immersió en comunitats específiques; la participació de recercadors amb trajectòries vitals similars o metodologies de "bola de neu" que generen confiança en els participants.

Per a Emmet *et al* (2007), la reciprocitat és una estratègia necessària per mantenir la relació entre el recercador i el participant mentre dura el procés de recerca. La capacitat de generar mètodes que facilitin l'empatia, la credibilitat, el rendir compte dels resultats o aquells que permetin trencar les relacions de poder, facilitaran la capacitat dels recercadors de generar major compromís i confiança amb aquells amb qui es promou la recerca.

La nostra voluntat ha estat orientar la recerca en aquesta direcció i facilitar un espai de treball basat en la transparència i la confiança mútua. Amb aquesta finalitat, la metodologia d'anàlisi utilitzada ha facilitat el marc de treball idoni, tal i com s'exposarà a continuació.

4. Metodologia d'anàlisi i procés de recerca

La metodologia d'anàlisi a partir de la qual s'ha dut a terme aquesta recerca s'ha basat en una tècnica de recol·lecció de dades qualitativa: les entrevistes semiestructurades en profunditat.

Aquesta tècnica qualitativa ha permès conèixer, des de subjectivitats diverses, els diferents moments del cicle de vida de les persones, així com detectar les ruptures identificades com a més rellevants en els processos de risc o d'exclusió social que han estat relatats.

Mitjançant aquesta tècnica d'anàlisi qualitativa també s'han obtingut opinions i valoracions de les persones entrevistades, fruit de la seva pròpia experiència i percepció personal, que han facilitat coneixement no només sobre les trajectòries i processos viscuts sinó també sobre els serveis i suports que han rebut per part de les xarxes socials més properes i de les administracions.

L'entrevista semiestructurada va estar conduïda per un guió obert orientat a reconstruir les històries de vida de les persones seleccionades per poder conèixer amb major profunditat les trajectòries, ruptures i processos de risc i d'exclusió social viscuts.

Tal i com apunta Rigueti (2006), la finalitat d'aquest mètode no és només recollir fets en el curs de vida de les persones sinó detectar i obtenir informació rellevant d'aquells fets més significatius. D'altra banda, aquest és un mètode democràtic que, dirigit al subjecte, no el discrimina per la seva pertinença de gènere, social o ètnica, ni tan sols per la seva edat.

Mitjançant la memòria oportunament estimulada a partir de qüestions de caràcter general, les persones que han participat en la recerca han narrat la seva experiència que s'ha ordenat segons un esquema seqüencial:

- **Inici:** “la meva vida comença, dispo de...” a partir de records evidents de fets i situacions, de reflexions d'obertura, de persones que han ajudat al subjecte,...
- **Desenvolupament:** “la meva vida ha tingut un curs, ha transcorregut,...” a partir de la narració i records sobre l'educació rebuda, la família, els ambients de vida infantil, les figures adultes, els jocs, les crisis, les ruptures, els descobriments, les esperances, els abandonaments, les amistats,...
- **Final:** “la meva vida en aquest moment, en aquest punt,...” valoració de resultats aconseguits i no aconseguits, de capacitats, de propòsits i objectius per al futur, opinions sobre serveis i suports ...

Cal tenir en compte que els resultats d'aquesta anàlisi, que han de facilitar informació substantiva per a la diagnosi de l'exclusió social a Vilanova i la Geltrú, hauran de ser triangulats amb altra informació que es pugui obtenir mitjançant altres metodologies, ja siguin quantitatives com qualitatives (Taylor, 2008). D'aquesta manera s'obtiniran dades diferents però complementàries que facilitaran un coneixement més aprofundit dels processos d'exclusió social al municipi. En el nostre cas, cal tenir en compte que l'anàlisi qualitativa ha d'ajudar a explicar una realitat social que ha estat àmpliament analitzada des de l'anàlisi quantitativa.

El procés de recerca s'ha desenvolupat a partir de cinc fases de treball, que en alguns casos, s'han conduït en paral·lel: 1) l'aprofundiment conceptual i teòric que ha permès elaborar el marc d'anàlisi; 2) la determinació dels perfils de les persones a entrevistar i el contacte i accés a les persones escollides; 3) la recol·lecció de les dades mitjançant les entrevistes en profunditat; 4) la transcripció de les entrevistes a partir del marc d'anàlisi (ruptures, factors i àmbits d'exclusió social) i 5) el buidatge i l'anàlisi de la informació més rellevant segons els objectius i prioritats de la recerca per a l'elaboració de l'informe final.

Pel que fa a la determinació dels perfils a entrevistar, cal tenir en compte que a partir de la recerca exploratòria posada en marxa per elaborar la diagnosi de l'exclusió social de Vilanova i la Geltrú i del treball participatiu que, amb aquesta finalitat, es va iniciar amb diferents agents del municipi (tècnics municipals, entitats del tercer sector, entitats de la ciutat), es va detectar una primera proposta de perfils d'exclusió social al municipi⁷. Aquesta proposta inicial va permetre determinar una primera aproximació als perfils de les persones a contactar per a l'anàlisi qualitativa. Així, inicialment, la recerca va suggerir els perfils que es relacionen en la taula següent:

⁷ La primera proposta de perfils, sorgida d'un procés participatiu amb entitats i tècnics locals, va resultar esbiaixada per la gran presència d'entitats relacionades amb les persones amb discapacitats.

Taula 5: Proposta inicial de perfils de risc i d'exclusió social a Vilanova i la Geltrú

	Perfils
1	Persona amb alguna discapacitat amb problemes d'inserció laboral per aquest motiu i amb problemes de mobilitat
2	Dona mare de família amb ocupació i dificultats de conciliació
3	Persona nouvinguda amb escassa participació política i en xarxes socials
4	Cap de família que hagi patit un desnonament fruit d'una situació d'atur
5	Cap de família que pateixi dependència de prestacions socials
6	Mare a càrrec de família monoparental amb problemes econòmics
7	Persona major de 45 anys amb manca de qualificació professional que ha perdut la feina
8	Dona gran que viu sola en infrahabitatge
9	Persona jove que hagi tingut problemàtiques relacionals
10	Dona que hagi patit maltractaments per part de la seva parella
11	Persona amb malaltia mental severa
12	Persona amb alguna addicció a les drogues

Finalment, per qüestions externes al procés d'investigació, els perfils de persones a entrevistar no va respondre estrictament a aquesta classificació. Cal recordar que les persones que responien als perfils tenen situacions vitals complicades i subjectes a diverses eventualitats. Per tal de conservar l'anonimat de les persones entrevistades, els noms que referim en aquesta recerca no corresponen als seus noms reals.

Taula 6: Perfils de risc i d'exclusió social entrevistats

	Perfil de risc	Sexe	Edat	Origen	Situació laboral	Situació familiar	Ingressos	Nivell estudis	Situació residencial
Abel	Persona immigrada amb poca o nul·la xarxa relacional	Home	38	Magreb	Atur	Solter	400 euros	Secundària	Sense llar
Maria	Persona amb addicció a les drogues	Dona	42	Vilanova	Atur	Mare sola, 1 fill	490 euros	Secundària	Viu amb els pares
Regina	Persona que ha patit maltractaments	Dona	27	Amèrica del Sud	Atur	Mare sola, 2 fills	846 euros	Secundària	Pis de lloguer
Raquel	Cap de família que pateix dependència de prestacions socials	Dona	38	Múrcia, des dels 14 anys a Vilanova	Ocupada (contracte d'una hora al dia)	Mare sola, 3 fills, dos amb discapacitat reconeguda	800 euros i escaig	EGB	Pis cedit per serveis socials
Marta	Dona que ha patit maltractaments per part de la seva parella	Dona	48	Barcelona	Ocupada jornada completa	Mare sola, 5 fills, conviu amb 2	900 euros i escaig	EGB i títol FP1	Pis de lloguer
Laia	Persona major de 45 anys que ha perdut la feina	Dona	48	Vilanova	Atur	En parella, 2 fills, conviu amb un fill de la parella de 24 anys	1000 euros (2000 euros la llar)	EGB i títol FP1	Casa de propietat amb hipoteca
Paco	Persona amb alguna addicció a les drogues	Home	30	Vilanova	Atur	Solter	399 euros (1000 i escaig euros la llar)	EGB	Viu a casa la mare. Pis de propietat amb hipoteca
Joana	Persona amb alguna discapacitat i problemes d'inserció	Dona	57	Barcelona	Atur	Divorciada	800 euros i escaig	Secundària i accés universitat +25	Pis de compra, pagat
Mercedes	Cap de família monoparental amb dificultats de conciliació	Dona	36	Amèrica del Sud	Ocupada jornada completa	Mare sola, 2 fills, té parella però no hi conviu	1300 euros	Grau mitjà (no homologat)	Pis de lloguer
Wendy	Mare a càrrec de família monoparental amb administratius	Dona	33	Amèrica del Sud	Atur	Mare sola, 1 fill, viu en parella	600 euros (1600 euros la llar)	Superiors (no homologats)	Pis de lloguer

Les entrevistes es van dur a terme mitjançant la tècnica d'entrevista semiestructurada. Aquesta és una metodologia de recollida de dades que permet, a partir d'un guió flexible de l'entrevista, dirigir la conversa sempre i quan sigui necessari, però al mateix temps deixa suficient marge de llibertat per tal d'introduir nous elements que no havien estat tinguts en compte en un inici.

El resultat és un relat vital de la persona entrevistada que se centra en la seva trajectòria vital i els seus trencaments i, de forma més concreta, vol conèixer com aquestes ruptures es materialitzen en situacions de vulnerabilitat social. En aquest relat, però, també s'hi identifiquen aquelles estratègies i recursos mobilitzats per les persones per poder superar aquestes situacions de vulnerabilitat.

Les entrevistes van tenir una durada aproximada de dues hores i van ser enregistrades en àudio en la seva totalitat. Això respon al fet que la posterior transcripció es va dur a terme de forma literal, ja que és rellevant observar i copsar el llenguatge, entonació i actitud dels i les entrevistades quan fan referència a certes temàtiques. La transcripció literal s'ha fet respectant l'ordre en què el relat de la persona entrevistada era narrat i obviant, per a la transcripció, aquelles informacions considerades poc rellevants per a la finalitat concreta de la recerca.

El buidatge es va realitzar en una matriu elaborada a tal efecte, construïda a partir del marc d'anàlisi presentat anteriorment. S'hi va transcriure la informació més rellevant pel que fa a l'anàlisi de les ruptures vitals de les persones entrevistades, els factors d'exclusió en els diversos àmbits, les conseqüències d'aquestes ruptures en termes de trajectòries d'exclusió, així com els recursos per a la inclusió que mobilitzen les persones entrevistades per revertir o amortir les situacions de precarietat vital. En la redacció de l'informe i l'anàlisi, per qüestions de seguretat i protecció de dades, es van obviar aquelles informacions que poguessin delatar els informants o contribuir a la seva identificació i localització.

Cal anotar que totes les històries de vida tenen la mateixa rellevància, però per aconseguir els objectius de la recerca no s'han emprat totes les informacions aportades pels entrevistats, ja que en ocasions resultava reiterativa o aportava poques novetats per a l'acompliment dels objectius de la recerca.

5. Anàlisi dels moments de ruptura de les trajectòries de vida

A continuació es presentarà l'anàlisi de les diferents trajectòries de vida estudiades durant el procés del treball de camp d'aquesta recerca. L'anàlisi serà presentada a partir dels moments de ruptura de les diferents biografies analitzades. Així, més que relatar tota la trajectòria vital de les persones entrevistades, la qual cosa faria que el document fos feixuc atesa l'extensió del treball de camp, ens centrarem en l'anàlisi dels principals moments de ruptura detectats, les circumstàncies que han facilitat o propiciat aquestes *disruptions* i les conseqüències que han tingut i tenen per la vida dels i les entrevistades, en termes de trajectòries d'exclusió social.

La finalitat de la recerca és servir de suport per al posterior disseny de les actuacions que VNG Inclusió ha de dur a terme en la següent fase de disseny i redacció del Pla. Per això, és rellevant analitzar les trajectòries de vida a partir de les ruptures vitals, ja que és en aquests moments en els quals l'administració ha d'actuar per tal d'evitar que l'acumulació de factors d'exclusió social desemboqui en situacions de risc d'alta precarietat. Com més factors d'exclusió s'acumulen en una mateixa persona, en una mateixa trajectòria, més difícil és articular polítiques i actuacions que puguin redreçar aquestes situacions, per tant, és de cabdal importància entendre com es configuren les trajectòries d'exclusió per tal d'articular polítiques i actuacions de caire estratègic que abordin de forma integral aquestes situacions de ruptura, que poden derivar en trajectòries d'exclusió social amb una alta acumulació de factors.

De l'anàlisi de les trajectòries de vida s'han identificat quatre ruptures principals: 1) les vinculades a l'àmbit relacional; 2) les addiccions que situem en l'àmbit social i sanitari; 3) els nous perfils d'exclusió social que emergeixen de la situació de crisi econòmica molt estretament vinculades a l'àmbit econòmic, laboral i formatiu i 4) les ruptures que tenen el seu origen en la situació administrativa de les persones i que podem situar en l'àmbit politicociudadà. Malgrat haver identificat aquestes quatre situacions principals, com quedarà reflectit en l'anàlisi, les persones entrevistades acumulen diferents factors d'exclusió que configuren trajectòries de risc diferenciades tot i que poden patir ruptures similars. A partir d'aquestes situacions diferenciades es podrà veure quins són els diversos recursos que les persones mobilitzen per fer front als seus processos d'exclusió social.

Finalment, es presentarà un apartat en el qual les persones entrevistades exposen visions i opinions sobre els recursos i serveis públics que han tingut a disposició en les seves experiències vitals. Aquest conjunt de testimonis és de gran utilitat per conèixer i analitzar el seu funcionament, a partir de la pròpia experiència i necessitats, i per obtenir informació que permeti realitzar propostes que vagin encarades a millorar l'efectivitat dels recursos inclusius municipals.

5.1 Ruptures relacionals

A continuació s'analitzaran les trajectòries de vida que tenen un important punt d'inflexió en una ruptura relacional. Això no significa que abans d'aquesta *disruption* les trajectòries no acumulessin altres factors d'exclusió social.

Val a dir que alguns dels perfils de la recerca no estaven seleccionats per haver patit ruptures relacionals, però en el decurs de l'entrevista aquestes ruptures s'han mostrat com el desencadenant principal de la posterior situació de risc vital en què es troben alguns dels participants en aquesta recerca.

Gaudir d'una xarxa social de suport, sobretot en un sistema de benestar com el nostre classificat com a "mediterrani" (Esping-Andersen, 1990), on les famílies han d'assumir moltes de les atribucions que li pertocarien a l'Estat i que aquest assumeix en altres models de benestar, és de cabdal importància per poder accedir als recursos i serveis necessaris per poder viure unes trajectòries vitals reeixides. Malauradament, descarregar atribucions estatals en les xarxes relacionals trenca el principi d'universalitat que sí garanteixen aquelles actuacions dutes a terme en el marc dels sistemes de protecció social. Tenir xarxes relacionals és un fet que no pot ser donat per descomptat i, com veurem, hi ha persones que no disposen d'aquesta xarxa, ja sigui per haver-la perdut en algun moment de la seva trajectòria vital (maltractaments, ruptures amb la família, mort del cònjuge, entre altres) o perquè mai l'han teixit.

5.1.1 Maltractaments

Diverses de les biografies analitzades en aquesta recerca han posat de manifest com les situacions de maltractament signifiquen un punt d'inflexió molt important en les trajectòries vitals de les persones.

Pel que fa a les situacions de maltractament, s'han identificat dos tipus diferenciats, tot i que en el primer també hi va implícit el segon: el maltractament físic i el psicològic. De forma més concreta, es farà ressò de quatre situacions de maltractament relatades per quatre persones entrevistades, cadascuna d'elles presenta similituds i diferències i han portat a aquestes persones a una situació de major vulnerabilitat i risc.

Un punt de partida coincident: la baixa qualificació de les persones en risc

Les quatre biografies que serviran per il·lustrar les conseqüències d'una ruptura relacional traumàtica, com és la produïda pels maltractaments, coincideixen en el fet que totes les persones entrevistades disposen d'un nivell d'estudis baix. Disposar d'un nivell d'estudis alt és un recurs força valuós de cara a la inserció al mercat laboral, tal i com demostra l'actual situació econòmica i laboral, i la qualitat de les ocupacions a què es pot accedir.

Si analitzem amb més detall les circumstàncies vitals de les persones entrevistades en el moment en què van deixar els estudis, es poden identificar diferents motius fruit també de diverses ruptures vitals:

Migració internacional i dificultats d'adaptació al sistema educatiu

La biografia de la Regina al nostre país comença als 14 anys, quan va arribar a Vilanova i la Geltrú procedent d'un país del Carib. Explica que, en arribar, va tenir diversos problemes d'adaptació al sistema educatiu català, per un costat per les dificultats d'aprenentatge d'una nova llengua i, per l'altre, per les actituds de rebuig racista que va patir per part d'alguns companys de classe.

“Nosotras fuimos de la primeras en el colegio y sí... algo hubo... comentarios... incluso tuve una pelea por culpa de esto (el fet de ser estrangera i afrocaribenya)”

REGINA

Aquestes dificultats i la necessitat d'obtenir una feina i recursos per subsistir –més endavant explicarem com la seva mare va “convidar” la Regina i la seva germana a marxar de casa als 18 anys- van fer decidir la Regina a abandonar els estudis en finalitzar l'ESO, sense continuar la seva formació. De l'etapa escolar, la Regina no conserva amistats, si més no, cap de prou significativa perquè sigui considerada un membre de la seva xarxa social a qui pugui recórrer en cas de necessitat.

Val a dir que, a diferència d'altres trajectòries migratòries, la de la Regina no va ser motivada per una clara necessitat econòmica, sinó que s'explica per la voluntat de la seva família de millorar en qualitat de vida. Això va permetre que, en arribar al nostre país, pogués estudiar en lloc de posar-se a treballar per aportar recursos econòmics a la llar.

Bueno, vivíamos bien, comparado con otros vecinos, sí, vivimos bastante bien. El trabajo que tiene mi padre lo tiene desde hace bastante tiempo. Y es bueno.

REGINA

Actualment, però, està inscrita en un curs d'auxiliar d'infermeria per poder ampliar les seves opcions a l'hora de buscar feina.

Mort del cap de família

La situació que ens explica la Marta és diversa, malgrat tenir unes conseqüències similars a les analitzades en la biografia anterior, si ens referim al nivell de qualificació. En el seu cas, en acabar l'EGB va estudiar perruqueria per tal de disposar d'un ofici i poder ajudar econòmicament la seva família. El seu pare, cap de família amb model *male bread winner*⁸, estava malalt d'un càncer terminal. Als 13 anys va començar a estudiar el curs mentre havia de fer-se càrrec dels seus quatre germans. Al cap d'un any el seu pare va morir i es va haver de posar a treballar.

⁸ Per model *male bread winner* s'entén el model tradicional de distribució de tasques en el si de la unitat familiar, on l'home era l'encarregat d'aportar els recursos econòmics i la dona s'encarregava de les tasques domèstiques.

Perdí 25 kilos porqué me hundió ver que mi padre se estaba muriendo. Salí con el título, al poco se murió mi padre y es cuando empecé a trabajar, no aspiré a más. No aspiré a más porqué tampoco podía aspirar a más: cuatro hermanos, una madre destrozada y un batido en la mesa.

MARTA

Aquestcas serveix per il·lustrar, també, com les desigualtats de gènere actuen de forma discriminatòria pel que fa a les diverses atribucions i càrregues familiars que han de suportar homes i dones. Per un costat, la mare no es va posar a treballar quan es va morir el pare perquè mai havia treballat abans fora de l'àmbit domèstic i familiar. Per altra banda, la Marta, malgrat que no era la gran dels quatre germans perquè en tenia un per sobre, és qui es va haver de fer càrrec de la família. El seu germà, pel fet de ser un home, no se sentia responsable de les càrregues familiars i es va prioritzar la seva formació. En el relat, la Marta legitima que la diferència de sexe impliqui desigualtats de gènere. Segurament, la Marta atorgava més valor a la formació del seu germà perquè era un noi, que no pas a la seva pròpia.

La que cogió más conciencia digamos que fui yo. Mi hermano, bueno... quizás estaba colocado de otra manera, estaba estudiando formación profesional y era un chico, bueno, no sé...

MARTA

En aquest cas, la necessitat d'aportar un ingrés a casa per mantenir la família va tenir com a conseqüència que la Marta abandonés el sistema educatiu i no repreneu els estudis més endavant. Posteriorment, es va casar i va deixar de treballar, reproduint-se en la seva pròpia família el model de male bread winner que havia viscut a casa.

Aquesta sortida del mercat laboral la va afectar en termes de qualificació, tot i que posteriorment va trobar feines ben remunerades –pel gran nombre d'hores que hi havia de dedicar– però que no demanaven qualificació professional. Aquests fets han marcat la resta de la seva trajectòria, sobretot pel que fa a les oportunitats i condicions laborals.

Migració a l'interior de l'Estat per necessitats econòmiques

La Raquel va arribar a Sant Pere de Ribes als 14 anys provinent de Múrcia, just quan va acabar l'EGB. Va passar la seva infància amb els seus avis atès que els seus pares s'havien divorciat. Per poder tirar endavant, la seva mare va anar a aquest municipi a buscar feina com a empleada domèstica. Un cop va arribar, la Raquel es va posar a treballar per ajudar la seva mare en la neteja de cases i no es va plantejar continuar els estudis, ja que la seva voluntat manifesta sempre havia estat la de treballar i guanyar diners propis.

Siempre he limpiado, en empresas de limpieza, en empresas de obras, en todo lo que me ha salido me he metido. Yo empecé con catorce años, cuando llegué a casa de mi madre, me metí a limpiar casas. Iba con ella a ayudarla o si ella no podía, pues iba yo. Yo no estudié más porqué pienso que siempre he sido más de trabajar. Siempre pienso que yo he querido trabajar y tener mi dinero.

RAQUEL

La justificació que dóna la Raquel per no haver estudiat més posa de relleu un dels elements centrals en la sociologia de l'educació, que estudia la reproducció social que es dóna en el si del sistema educatiu. Les persones que provenen de classes baixes, amb uns recursos educatius escassos, no atorguen el mateix valor al pas per la institució educativa. La visió de la Raquel mostra com prefereix abandonar l'escola, que li podria reportar uns beneficis majors en el futur –en termes d'accés al mercat laboral i d'ingressos econòmics–, per incorporar-se, de seguida, al mercat de treball i disposar dels seus propis recursos econòmics. Que no disposi d'uns referents familiars amb estudis –model d'èxit escolar i posterior incorporació al mercat de treball amb ocupacions de qualitat– que li transmetin el valor del pas pel sistema educatiu i la necessitat de sacrificar un benefici immediat per un de posterior, fa que no atorgui importància a la seva formació. Del relat de la Raquel no es desprèn si econòmicament la seva llar hagués pogut tirar endavant si ella no s'hagués incorporat al mercat de treball.

Migració internacional i pèrdua de qualificació professional

La Mercedes és una persona immigrada provinent d'Amèrica del Sud. Ella disposa d'un títol mig que li va permetre exercir una feina estable i “bona” en el seu país d'origen. Malgrat això, va iniciar un procés migratori per donar una millor qualitat de vida als seus fills.

En arribar es va trobar en la mateixa situació que la de moltes persones nouvingudes, no tenia permisos per treballar i es va haver d'ocupar en l'economia submergida fins que va aconseguir els papers.

Después me vine aquí, y (la experiencia laboral) al principio difícil, no tenía permiso de trabajo solo el pasaporte y hasta que en el momento que mi ex me reagrupó, conseguí papeles, sólo residencia mas no trabajo. Trabajaba en una casa con una señora, los tres años que viví en Barcelona, tres años que la cuidé. Encontré el trabajo porque me lo recomendó una chica, tres años y luego vine aquí a Vilanova. Para hacer mi permiso de trabajo empecé a trabajar en casas y me pagaba la seguridad social yo cada mes, y empecé a cotizar como empleada de hogar, estuve un año más o menos, un año, año y algo cotizando como empleada de hogar, hasta que tuve los papeles de nuevo y empecé a trabajar.

MERCEDES

La seva trajectòria laboral pot ser considerada coincident amb la de molta població nouvinguda, sobretot de la població femenina de la seva mateixa procedència que s'ocupa en tasques de cura i domèstiques. Els títols dels quals disposa del seu país d'origen no li serveixen si no els convalida. Ella vol dur a terme aquesta convalidació per tal de continuar formant-se, però el desconeixement del català fa que aquesta opció sigui llunyana.

He probado buscar trabajos de mi misma titulación, pero muy difícil porque no tengo el catalán, en Cataluña es muy difícil. Voy a convalidar actualmente, tengo en trámite para convalidar el bachillerato porque me gustaría hacer algo más, pero de secretaria sé que no porque ya lo he preguntado y me exigen el catalán, tanto hablado como escrito. Me lo he planteado (estudiar catalán) pero no tengo el tiempo, los horarios no me coinciden para estudiar.

MERCEDES

En el seu cas, veure que la seva qualificació professional no era valorada i que aquí els seus títols i experiència no servissin, li va afectar el seu estat anímic, tot i que la millora en les condicions salarials compensaven la davallada de categoria laboral i professional, passant de secretària en el seu país d'origen a empleada domèstica aquí.

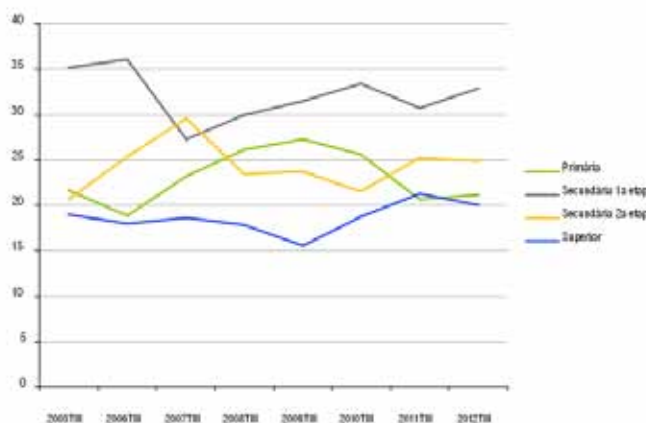
Un poco difícil, la autoestima un poco "boom" pa'bajo, pero es lo que hay, lo superas y pienso que si de pronto antes trabajaba de secretaria, mi sueldo era un poco menos, no tenía tanto nivel de vida para darles a mis hijos y ahora trabajo en un supermercado, en comparación a mi país, puedo darle un nivel de vida a mis hijos un poco mejor.

MERCEDES

Actualment té una feina d'encarregada en un supermercat, que li reporta uns ingressos que no són suficients per fer front a totes les despeses que ha contret (més endavant es veurà amb detall), però li permeten gaudir d'un nivell de vida superior respecte al país d'origen. El problema és que sense la convalidació del títol, la Mercedes no podrà ampliar la seva formació per intentar accedir a ocupacions d'una major categoria laboral i millor retribuïdes.

La rellevància de destacar aquest punt de partida similar en les quatre biografies que s'analitzaran en el present apartat, rau en el fet que, la qualificació formativa, actua com un filtre important a l'hora d'accedir a unes determinades ocupacions i nivell d'ingressos. Les dades mostren com els alts nivells formatius són una protecció contra l'atur, inclús en l'actual context de crisi econòmica i atur generalitzat. Per tant, disposar d'uns alts nivells formatius és un recurs important per fer front a situacions vitals precàries.

Gràfic 1.
Atur en % segons nivell d'estudis a Catalunya (2005-2012)

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'INE

La Regina, la Marta, la Raquel i la Mercedes hauran de fer front a situacions de ruptura relacional que les deixaran soles al capdavant de les respectives unitats familiars, amb els consegüents problemes de conciliació (hi entrarem més endavant). Disposar d'uns nivells formatius més elevats els permetria accedir a un ventall més ampli de llocs de treball, segurament, amb una major remuneració i amb millors condicions contractuals. Aquest fet propiciaria que poguessin suplir certes tasques de reproducció a través del mercat, la qual cosa avui se'ls presenta impossible i les limita en la seva cerca de feina i recursos per sortir de la situació de risc. Com es veurà, però, més que el factor formatiu o econòmic, un factor especialment rellevant per fer front a aquesta situació monomarentalitat⁹ és el de disposar d'una xarxa relacional de suport activa.

El relat del maltractament

Dels quatre relats de maltractament que destacarem a continuació, tres presenten un punt de connexió: les addiccions. L'altre, el de la Marta, sembla que ve motivat per les malalties mentals de la seva parella. Cal destacar que, com es veurà, el relat de la Regina és un relat de maltractament psicològic, no físic, que ve causat bàsicament per la seva sogra i no tant per part del seu marit, també és així en el cas de la Mercedes, on no hi ha situacions de maltractament físic però sí psicològic.

En aquest apartat només es farà ressò del relat del maltractament sofert per les persones entrevistades, seguidament, s'analitzaran les conseqüències que, en termes relacionals i d'exclusió social, han suposat aquests maltractaments.

Abans d'entrar en cadascun dels relats, cal apuntar que, en les entrevistes, es van donar diversos moments de tensió en recordar aquests episodis. També val a dir que les persones entrevistades van ometre detalls i informació dolorosa. Això pot portar a certes llacunes en l'anàlisi dels relats dels maltractaments, manques de concreció o buits en els factors explicatius.

El cas de la Marta

El relat del cas de maltractament de la Marta encara és viu, ja que ella ha hagut de renunciar a la seva identitat a causa de les reiterades amenaces que rep de la seva exparella. Per aquest motiu, s'intentarà que no es faciliti cap mena de detall que pugui delatar la veritable identitat de l'entrevistada.

La Marta va separar-se del seu primer marit a causa d'una infidelitat d'ell. Més endavant va conèixer la seva segona parella i s'hi va casar al cap de poc temps d'haver-se conegut. Un cop van estar casats, la Marta va deixar la feina, a contracor i a petició del seu marit, per ocupar-se de les tasques domèstiques. Va ser llavors quan van començar els maltractaments i les amenaces a les seves filles. Un cop la Marta va rebre tractament psicològic posterior, el psicòleg li va confirmar que el comportament de la seva exparella era el típic d'una persona amb malaltia mental.

Bueno y resultado ser el tío mas psicópata, esquizofrénico, bipolar, bueno, todas estas palabras. Yo las entiendo ahora porque el psicólogo me dijo, esto es lo que hacen, esto es como son y esto es como actúan. Al final la que se estaba volviendo medio loca era yo.

MARTA

El relat de maltractaments de la Marta pot ser qualificat de molt dur, sobretot perquè la persecució continua uns quants anys més tard, com passa en diversos casos de maltractament. Per evitar qualsevol possibilitat de comprometre la seguretat de la Marta i per no entrar en detalls innecessaris, no es continuarà exposant el seu cas. El que és més rellevant en termes d'exclusió social i per a aquesta recerca, són les conseqüències que ha comportat aquest episodi de la seva vida i que s'exposaran en l'apartat corresponent.

El cas de la Raquel

La Raquel presenta una trajectòria de maltractaments reiterada. Tant el seu primer marit com el segon van causar-li maltractaments físics i tots dos patien addiccions.

Los padres de mis hijos sí, al alcohol, al alcohol total y el de mi hija también, a la coca, alcohol, a las máquinas... o sea... no me fío de nadie, ahora no me fío de nadie, aunque sea el hombre más bueno del mundo.

RAQUEL

⁹ Es farà referència al terme *monomarental*, en comptes de monoparental, per destacar el contingut de gènere tan marcat que afecta a aquesta fórmula familiar.

Amb la primera parella es va casar i va tenir una filla, ell era ludòpata, alcohòlic i cocaïnòman i no s'ocupava de les tasques domèstiques ni contribuïa a l'economia familiar.

Me casé con 18 años, siempre he estado trabajando y espabilando para salir adelante. El estaba en el paro y todo se lo gastaba en las máquinas, era yo quien tenía que comprarlo todo en mi casa, ¿vale? Y bueno, hasta que me harté y me dije “me separo” con mi hija y me separé.

RAQUEL

La Raquel afirma haver tingut una actitud pacient i comprensiva amb la seva primera parella, va intentar ajudar-lo a sortir de la seva situació d'addicció, però ell responia amb violència.

Yo siempre he visto lo negativo en positivo, a ver como lo negativo podía ponerlo en positivo. Siempre he intentado girar la tortilla, pero no... A ver yo decía, “tú tienes un vicio, pues cámbialo con algo, el juego siempre pierdes, pues ese dinero,... vete de cena” y te hartas, al final te machacan a ti y se ponen agresivos contigo.

RAQUEL

Amb el segon company va tenir dos fills, no hi va haver convivència regular, però malgrat això, també va maltractar la Raquel. A banda de les conseqüències psicològiques i físiques que aquests fets li han causat, un dels efectes més negatius és que dos dels seus fills pateixen discapacitats a causa dels maltractaments que va patir mentre estava embarassada. A més, el seu fill més petit pateix problemes de conducta a causa d'haver estat testimoni d'episodis de violència.

Yo he estado más de una vez, no ingresada, pero con la ambulancia, porque me daban muchas patadas en la cabeza, en la espalda, por eso me vienen a mi todos estos dolores, a parte que me caí p'atrás fregando... pero bueno, tanto uno como el otro patadas de embarazada para que abortara mis hijos y eso afecta... a parte porrazos, porrazo limpio. Si mis hijos hubieran nacido en un entorno sin maltratos, no tendrían esto. Yo siempre le he echado la culpa a los padres. La mayoría de niños que tienen esto es porque en casa ha habido maltratos.

RAQUEL

A causa dels deutes de la segona parella, la Raquel va perdre una casa que era seva en propietat. La segona parella va contreure uns deutes que no va pagar, el pis anava a nom dels dos i la Raquel va perdre casa seva per fer front a unes despeses que ella no havia contret.

El piso que tenía era de compra y me echaron por un problema suyo por un tema de un coche... como él no tenía economía ni tenía nada, pues imagina... el piso iba a nombre de los dos, me echaron para pagar una deuda de él.

RAQUEL

Actualment, els dos fills més grans tenen grau de discapacitat reconegut i no són persones plenament autònomes. Això fa que la Raquel es vegi obligada a ocupar-se dels seus fills, malgrat que ja són grans. No pot comptar amb la col·laboració de la seva filla gran per fer-se càrrec dels seus germans més petits, ja que no està en plenes facultats.

El cas de la Regina

La Regina va casar-se amb un noi nouvingut que patia problemes d'alcoholisme. Amb ell va tenir dos fills, però el pare era del tot absent en les tasques de cura dels dos infants. Atès que el pare treballava a la construcció, ella va deixar de treballar quan va tenir el segon fill per dedicar-se a les tasques de cura i reproducció de la llar. Malgrat que la relació de la parella no fos bona, els problemes que van desencadenar la separació van començar quan la mare i el germà del marit van venir des del seu país d'origen.

Sí, íbamos aguantando (...) había cosillas que no me gustaban pero yo soy muy paciente, e iba aguantando, aguantado hasta que ya no podía.

REGINA

En aquest moment, el marit de la Regina va prioritzar el benestar de la seva mare i el germà per damunt del de la seva dona i fills. De les tres habitacions de la llar, una va ser per a la mare i l'altra per al germà, propiciant que la Regina, el marit i els dos fills haguessin de compartir una habitació.

La situació administrativa irregular de la mare i el germà del marit els impedia accedir a una ocupació regulada, cosa que va afectar l'economia familiar, ja que amb un sol salari havien de fer front a l'augment de les despeses generades per l'ampliació de la unitat familiar. El marit de la Regina en cap cas va demanar a la seva mare i al germà de contribuir a les despeses familiars amb els salaris eventuals que guanyaven fent feines en l'economia submergida.

Sí, en negro pero era para ellos y yo le quería hacer entender a él que esto no podía ser. Que nosotros cuatro generábamos unos grandes gastos y que si venían dos personas más que aún serían más. Y él no lo entendía hasta que se vio haciéndose cargo de todo esto, que fue cuando yo me fui.

REGINA

La situació anava empitjorant i s'agreujà per l'alcoholisme de la sogra de la Regina. Diversos motius de desavinença, que generaven una situació conflictiva, van portar la sogra a tractar malament els fills de la Regina, fins a tenir el convenciment que els nens no eren fills del seu pare. Al final, una situació concreta va fer decidir la Regina d'acabar amb la relació.

Sí, yo salí de casa a raíz de que tuve una discusión muy fuerte con mi suegra, tuve que llamar a la policía (...) Cuando volví ya estaba discutiendo. ¿Tú encuentras normal estar discutiendo con dos críos en la calle y todo? Digo no, esto no puede ser y fue la gota que colmó el vaso y dije basta. (...) Se estaba pasando, me decía de todo, si los críos no eran hijos del padre, y montón de cosillas que me dolieron bastante.

REGINA

Actualment, la Regina és en un procés judicial vinculat al divorci. El procés és lent i no està satisfeta amb el servei d'advocacia que li presta l'Estat. Analitzarem aquesta última qüestió més endavant, ja que la Regina no és l'única persona entrevistada que relata males experiències amb els advocats d'ofici en casos de divorci.

El cas de la Mercedes

Com en el cas anterior, aquest no és un relat de maltractament físic. Ara bé, la convivència era tan dolenta en la situació de la Mercedes que la va portar a demanar ajuda als serveis socials. El seu exmarit era addicte a l'alcohol, la qual cosa generava una manca total d'implicació amb les tasques de cura i reproducció de la llar i una relació cada cop més degradada.

Él tenía problemas de alcohol y..., era celoso, muy paranoico y... me estresaba mucho, llevaba una vida un poco irritable yo, y los últimos años eran invivibles y a raíz de eso es mi separación, la decisión la tomé yo de que no quería más esa vida.

No llevábamos una vida en pareja. Se desentendía de todo porque él trabajaba de las ocho hasta las siete de la noche de lunes a viernes, cuando llegaba el fin de semana estaba borracho y nunca tenía tiempo ni para mí ni para los niños. No tenía tiempo ni en pareja ni como padre. Vivía en su mundo. Vivíamos en la misma casa pero él en su mundo y yo a cargo de todo ello, el fin de semana desaparecía de casa, perdido y si estaba en casa sin beber, estaba irritable. No se podía estar con él porque llegaba el día en que no estaba en su mundo, y estaba irritable.

MERCEDES

La Mercedes i el seu marit van intentar posar remei als problemes de l'addicció d'ell, però van acabar deixant la teràpia. La Mercedes el va deixar una vegada i hi va tornar, finalment se'n va separar definitivament i va recórrer als serveis socials per tal de rebre ajuda per la situació de maltractament psicològic que patia.

Psicológicamente sí me maltrató, sin darme cuenta sí. Pedí ayuda, cuando me di cuenta que ya no era normal la situación sí, fui a servicios sociales.

MERCEDES

A continuació s'exposaran els problemes que han d'afrontar les quatre persones entrevistades arran d'aquesta ruptura relacional, en aquest cas, traumàtica. En termes de situacions de risc i d'exclusió social ha comportat que les tres esdevinguin caps de família monomarentals i hagin de fer front a les tasques productives i reproductives en solitari i, en tots tres casos, han rebut ajuda pública per poder sobreviure. A més, en els tres casos, les xarxes familiars de suport no són operatives, ja sigui per una ruptura anterior o per una ruptura arran de l'episodi de maltractament.

En l'últim cas es veurà com disposar d'unes xarxes de suport actives i útils ajuda en les trajectòries inclusives de les persones.

La monomarentalitat. Problemes de conciliació, econòmics i dependència de prestacions

Tal i com ja s'ha apuntat anteriorment, les quatre persones entrevistades parteixen d'una situació de baixa formació, la qual cosa limita les seves possibilitats d'accedir a ocupacions més ben remunerades. Ara bé, bàsicament, les limitacions per desenvolupar-se plenament en el mercat laboral vénen donades, en alguns casos, per haver esdevingut mares solteres i, en tots els casos, per haver de fer-se càrrec dels seus fills en solitari al capdavant de llars monomarentals.

Totes tres, però, presenten situacions diferenciades, amb majors o menors recursos i amb majors o menors possibilitats de millora en la seva situació laboral, que les permeti accedir a ocupacions de major remuneració o amb horaris més favorables per a la conciliació familiar.

La Marta i l'equilibri precari. Paradigma del "poor worker"

La Marta té una feina remunerada a jornada completa. Però ha hagut de demanar una reducció de jornada per poder recollir els seus fills de l'escola.

La seva situació presenta un alt risc d'exclusió social. De fet, tot i disposar d'una feina i d'un habitatge de lloguer, la seva situació no pot ser considerada d'inclusió social. La Marta cobra uns 900 euros mensuals i en paga 600 de lloguer, més 50 euros de despeses mensuals d'escala i rep l'ajuda estatal al lloguer, de 200 euros. Fins fa poc rebia una ajuda per als llibres de les seves filles, però li va ser denegada per haver ingressat una renda superior a l'habitual, a causa d'haver fet unes hores extra.

Actualment, rep una ajuda de menjador escolar completa per a les seves filles; fins ara li cobria el 70% del cost del menjador escolar perquè rebia ajuda en aliments per a ella, però actualment ha renunciat a l'ajuda d'aliments per disposar del 100% de la beca de menjador escolar.

Yo ahora estoy allí (*la seva ocupació actual*) y, sinceramente te lo digo, porque es lo único con lo que pago el piso y de lo demás no me preguntes, porque no lo sé ni yo. Como me daban un 70% he renunciado a mi comida, para que fuera total la de las niñas. Si no fuera por esto, mis hijas estoy casi segura que no verían ninguna comida en todo el día, porque son casi 200 euros, 100 euros de transporte...

Yo lo cancelé (*ajuda de menjar*) a cambio del 25% que me faltaba para las niñas. Tenía que renunciar a eso a cambio del total de la ayuda del comedor. Y por mis hijas preferí renunciar por ellas. A mí me da igual comer poco, pero estoy tranquila porque sé que ellas están bien.

MARTA

La situació econòmica de la llar és altament precària. Per al benestar de les seves filles, la Marta depèn de l'ajuda del menjador, i per aconseguir-la sencera ha hagut de renunciar a l'ajuda d'aliments de la qual també se'n beneficiava ella. La seva situació vital és precària i si perd aquesta ajuda de menjador, també ho serà la de les seves filles.

Ahora mismo estamos subsistiendo con lo que yo estoy ganando, y con lo que hago cuando mi hija me trae una bolsita. Mis hijas si están viviendo es gracias a la comida que hacen en el comedor de la escuela. Si viven es gracias a eso y no quepa duda, porque esa es la comida más fuerte que hacen. Por la noche les pongo un bocata, o un huevo o una sopa. Aguantan porque yo sé que han comido una comida decente por la mañana, y a la noche por mucho que les dé algo, dentro de mis posibilidades, pues sé que están bien.

MARTA

Pel que fa al suport de la seva xarxa familiar, la Marta disposa de l'ajuda que li brinden les seves filles més grans (la Marta en total té cinc fills, els tres més grans ja estan independitzats, i només una viu a Vilanova). En la mesura del possible les filles de la Marta intenten ajudar-la, però les dues menors són a l'atur i la gran té dificultats per fer-ho a causa de la seva parella.

Mis hijas me ayudan ¿no? A veces me traen leche o esto, intentan de todas formas ayudarme porque están sin trabajo, menos la mayor.

MARTA

La filla gran viu una relació de parella traumàtica, que impedeix que ofereixi més suport a la seva mare.

Vive aquí, pero vive con un chico, que es que no quiero ni verle porque veo mi historia un poco reproducida y tiene que ser ella. A ver no le ha levantado nunca la mano ni nada pero es un chaval muy prepotente, le grita, la humilla, entonces yo esas cosas... Por ejemplo si algún día la niña está mala y ella está aquí, pues ella intenta, ella quisiera, pero tiene al otro detrás. Por eso la asistenta social me ayuda con eso, porque no puedo contar con ella, a parte que tampoco, a ver vamos a ser claros, ella tiene que hacer su vida ¿no? Tiene que hacer su vida. Yo le he intentado abrir puertas y él se las ha cerrado. Yo lo he intentado y le he dicho "estudia", ya intentaré ayudarte, busca un trabajo, pero él no la deja trabajar, dice que el hombre es el que tiene que trabajar y aportar el dinero.

MARTA

La Marta tampoc pot comptar amb l'ajuda dels seus pares i germans, ja que a arran de la situació de maltractament, tant la seva mare com els seus germans li van negar el suport. Per tant, aquest és un cas en què una ruptura relacional traumàtica ha generat una posterior ruptura relacional familiar que debilita les seves xarxes de suport més properes.

A ver tengo relación con el pequeño (hermano), pero por teléfono. Bueno, es que todo fue a partir del día en que me cerraron la puerta, que yo dije se acabó. No existís para mí. He venido pidiendo ayuda, a mí me viene un hermano o una hermana mía que le está pasando esto y soy capaz de ir a por este tío donde esté, mira lo que te digo. Por una hermana, y yo no entiendo como nadie de mi familia teniendo un hermano mayor hacía algo. A ver, no sé, cualquier cosa. Tampoco pretendía que se metieran en problemas ni nada de esto. Pero el único consejo que me dijeron fue: tu cállate, deja todo esto, no metas barullo, no metas denuncia. Y dije ¿esta es la ayuda que me dais?

(*respecte de la seva mare*) De vez en cuando la llamo por teléfono, pero a raíz de que me cerró la puerta..., yo consideré que se trataba de mis hijas porque yo no fui a pedirle para mí, fui a pedirle ayuda para mis hijas. Le dije mama quédate con las niñas por favor, yo iré a buscar trabajo, dormiré donde sea y cuando remonte, iré viniendo cada semana para estar con ellas, y mi madre me dijo que no, que tenía mucho miedo y me cerró la puerta.

MARTA

Aquesta situació de mancança relacional amb la seva família més propera genera que la Marta hagi de fer front a les obligacions de cura i reproducció quotidianes amb el suport de l'administració. Actualment, la Marta rep el suport d'una treballadora familiar que porta les seves filles a l'escola. Sense aquest servei, la Marta es veuria obligada a renunciar a la seva feina i a l'única font d'ingressos de què disposa.

Fíjate tú, si me están diciendo la última vez, por esto de la trabajadora familiar, que se concede momentáneamente. Y yo dije pues no sé, pero a mí me quitáis esto y me hundís, porque entonces sí que no tendré trabajo. Porque es que si no puedo acudir al trabajo es imposible.

Si me quitan estas ayudas ya me puedo ir al agujero, porque me voy a hundir, ya os lo digo, primero porque perderé mi trabajo, y luego mi casa directamente, tercero me veré en la calle. Psicológicamente esto me hunde.

MARTA

Tal i com es pot veure, la Marta és el perfil paradigmàtic del que s'anomena **poor workers**. Aquest col·lectiu està integrat per persones que, malgrat disposar d'una feina remunerada a jornada completa, no poden fer front a les despeses quotidianes de la seva llar. La Marta requereix del suport de les administracions per poder garantir una

certa qualitat de vida a les seves filles menors. Ella ha hagut de renunciar a aspectes bàsics de la vida, tals com la seva alimentació, per poder gestionar les tasques de cura i reproducció.

(en sortir de la feina) Me vengo para aquí, voy a buscar a las niñas al cole. Si tengo que comprar el pan el agua, vamos para casa ya son las seis. Las baño, les hago la cena, y yo bueno desayuno, meriendo, ceno y todo junto, porque yo no como. Porque, a ver, a las tres en punto salgo y trabajo en Barcelona entre que cojo el metro y todo, no me da tiempo para más. Voy colapsada y desquiciada. Y, de hecho, por la noche como pan.

MARTA

Al mateix temps, aquestes renúncies també afecten la qualitat de l'habitatge. Ja hem apuntat que la Marta paga un lloguer molt elevat amb relació al seu salari. Tot i això, el seu habitatge pateix deficiències importants a les quals no pot fer front, atesa la seva situació econòmica. Bàsicament, la seva llar té un problema d'humitat que afecta les seves filles, que pateixen problemes en les vies respiratòries.

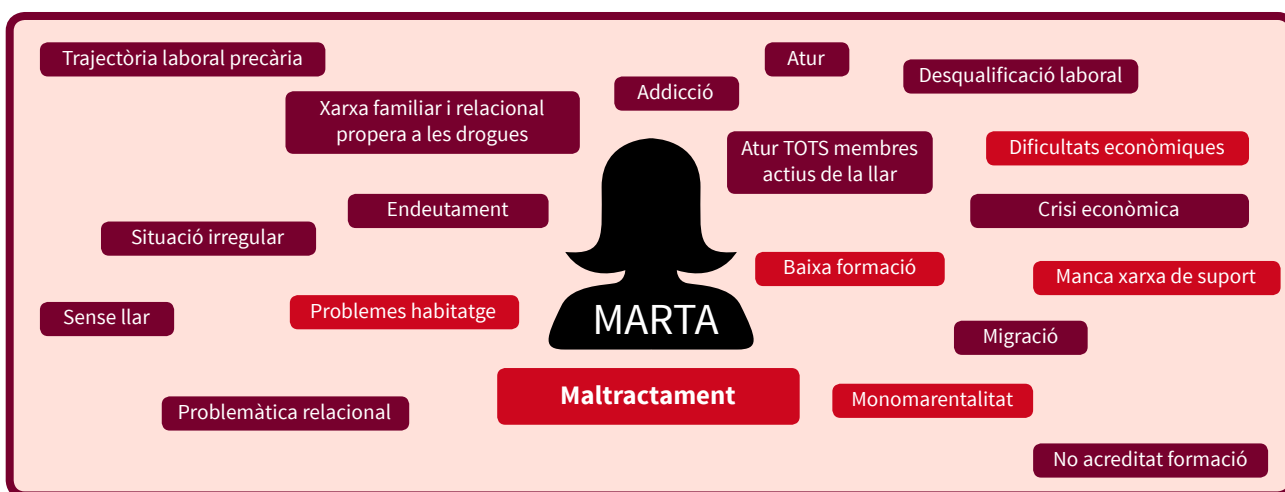
Pero quiero decir que el precio no es bajo, no para nada, pero la cocina es pequeña, el suelo es de terrazo, no hay nada espectacular, ni nada. Tengo algunos grifos rotos, pero no me puedo permitir llamar al lampista, son mil cosas que, como no abarco, pues no abarco. (...) Y sé que les está afectando la humedad, el problema que tienen. Además que ahora viene el invierno, no hay calefacción, tengo que poner un radiador. Tengo que poner el radiador día y noche porque si no la ropa se moja ¿Qué hago? No hay medios.

MARTA

Hem decidit qualificar la seva situació "d'equilibri precari" perquè una simple reducció en un dels serveis públics que rep, faria que la seva situació, ja precària, passés a ser la d'una situació d'exclusió social, tant per a ella com per a les seves filles. Com es pot observar en l'anàlisi mostrada, la Marta acumula diversos factors d'exclusió social: en l'àmbit econòmic, en el laboral, en l'àmbit de l'habitatge, en el relacional. Val a dir que pateix una malaltia del cor que no ha estat mencionada en l'anàlisi perquè no la impossibilita per treballar i està en tractament d'antidepressius per la situació vital i la pressió que pateix en la seva vida quotidiana.

Tal i com s'ha pogut observar, la situació de la Marta és altament precària. Sense conèixer la seva trajectòria vital ni la biografia, així com les condicions en què es desenvolupa la seva vida actual, no s'hauria pogut apreciar la difícil situació vital que travessa. Aquest fet reforça la utilitat de l'anàlisi qualitativa de les trajectòries de vida com a eina metodològica per analitzar els processos d'exclusió social. Amb una mera anàlisi quantitativa de dades agregades, mai s'hagués pogut copsar aquesta realitat complexa que resta amagada.

Figura 2. Factors d'exclusió acumulats de la persona entrevistada [Marta]

La Raquel i la dependència de prestacions. Exclusió social amortida

Com ja s'ha esmentat anteriorment, la Raquel és una persona sense formació que sempre ha estat ocupada en el sector de la neteja. Com en el relat de la Marta, la Raquel acumula diversos factors d'exclusió social. A diferència de la Marta, la Raquel disposa, però, de més recursos públics.

En l'àmbit residencial, la Raquel disposa d'un pis cedit pels Serveis Socials de Vilanova i la Geltrú. Val a dir que la seva situació, amb dos dels tres fills amb discapacitat reconeguda, fa que pugui accedir a un nombre major d'ajudes. Aquest fet li permet afrontar la seva situació amb una certa tranquil·litat. A més, les exigències de pagament de les mensualitats són més flexibles. Malgrat aquesta flexibilitat en el pagament del lloguer, la Raquel mai ha deixat de pagar una mensualitat.

Nunca me han ayudado a pagar el alquiler, cada mes, regular. Ahora me he apuntado para una ayuda para el alquiler... yo pago 194 euros solamente, pero te dan 20 o 30 euros de ayuda.

El piso de ahora me renuevan cada dos años, si no puedo pagar un mes no hacen nada... pero yo pago cada mes, con la PIRMI ya me lo quitan de la cuenta. No me preocupa que me lo quiten... más teniendo dos niños con discapacidad y todos los conflictos que he tenido.

RAQUEL

Si no disposés d'aquesta ajuda, la Raquel tindria problemes per fer front al pagament d'un habitatge. De fet, ara disposa d'un habitatge cedit pels serveis socials perquè va arribar a una situació límit.

Me echaron de mi piso, di muchos botes, me fui a casa de mi madre (...) me volví con ella (*la mare*) me echaron a la calle y dije "que sea lo que Dios quiera..." no sabía donde ir con los niños, estuvimos en casa de amigos... luego los servicios sociales me metieron en un hostel y luego venga, me dieron el piso.

RAQUEL

La ja esmentada baixa qualificació de la Raquel ha generat que la seva inserció al mercat laboral hagi estat sempre en unes condicions d'alta precarietat. Ella ha treballat sempre al sector de la neteja i ha encadenat contractes temporals. Abans que l'haguessin de fer fixa per llei, era acomiadada.

Me iban haciendo contratos basura de un mes, quince días, dos semanas, pero siempre se acaban por eso de hacerte fija. Ahora en el banco me han hecho fija, es poco, pero nunca se sabe...

RAQUEL

Actualment la Raquel disposa d'un contracte fix a temps parcial, d'una hora al dia. És també un cas en què la crisi econòmica ha repercutit greument en la seva situació. Durant el *boom immobiliari* disposava de feines de neteja en el sector de la construcció, però actualment afirma que no pot trobar res més. Manté l'esperança que li ampliïn el contracte actual. A més a més, la seva situació en tant que llar *monomarental* amb tres fills- dos dels quals amb discapacitats i el petit amb trastorns de conducta que requereixen atenció- fa que tingui dificultats a l'hora d'acceptar qualsevol feina.

Ahora mismo no podría coger un contrato grande, no podría. Con los críos no podría y en verano menos. Si yo lo estoy deseando, pero te ves atada, de pies y manos. No es porque yo no quiero, ¡ojalá! Ojalá mi niño no tuviera el problema de la discapacidad, que no tuviera que ir al psicólogo, lo bueno es que cada viernes tengo que llevarlo al psicólogo. Soy yo la que lo llevo, tengo que ir a San Juan de Dios también, además estoy de juicios porque los padres no me pasan la pensión,... ¡es que te ves en todo tú sola! Y yo para coger un trabajo y empezar a perder, pues no, ¡no! Prefiero coger lo que yo pueda hasta que esto se arregle.

RAQUEL

La crisi econòmica també és una justificació per les limitacions que tenen els serveis socials a l'hora de prestar ajuda a les persones que es troben en situacions de dificultat. Sigui cert o no, aquest imaginari pot generar una sensació de competició per uns recursos limitats.

Yo pienso que si las cosas funcionaran de otra forma ayudarían más. Porque yo ahora tengo que ir a buscar comida, ¿vale? Y no pueden ayudar más, antes habíamos cuatro personas, ahora hay millones. Ahora hay más gente. Antes me acuerdo que habíamos unas 200 o 300 personas, por decir algo, ahora hay miles.

RAQUEL

A banda de la dificultat manifesta d'agafar una feina a jornada completa si li sortís l'oportunitat, en el relat de la Raquel es pot observar una dosi de justificació en la recepció de les ajudes per tot el que ha passat i per la situació dels seus fills. Ella entén que és just i li pertoca rebre aquestes ajudes. No es posa en qüestió que sigui així, però aquesta actitud podria generar dificultats a l'hora de mobilitzar recursos per sortir d'aquesta situació.

Per altra banda, apareix un element que també s'exposarà en altres relats: el fet que en moltes situacions, sobretot en persones amb baixa qualificació professional, acceptar feines precàries, amb sous baixos i horaris desavinents no surt a compte, en un càlcul simple de costos i beneficis. En el cas de la Raquel, amb les càrregues familiars que té, no li compensaria accedir a certes feines a jornada completa perquè li resultaria difícil, sinó impossible, ocupar-se dels seus tres fills. Deixant de banda el fet que l'augment dels ingressos no li permetria resoldre les necessitats de cura a través del mercat, pel cost elevat que suposaria contractar una persona per fer-se càrrec de la cura dels infants. Els salaris que s'ofereixen en els segments més baixos del mercat laboral espanyol no permeten fer front a les necessitats vitals i de cura que presenten les llars *monomarentals* en la seva vida quotidiana.

Com la Marta, la situació de la Raquel es torna més precària perquè no disposa d'una xarxa familiar de suport, atès que es va produir, com hem vist, una ruptura relacional posterior amb la seva família després de la situació de maltractament.

Con la madre poco, ahora los niños a veces van... pero no... no se olvidan las cosas fácilmente, a mi me echaron de su casa con mis tres niños y no me se olvidan las cosas, soy muy rencorosa.

Nunca me ha ayudado gente que no fuera del ayuntamiento... sabes, cada uno tiene sus problemas, ya no lo pido. A ver, tengo una amiga que me voy a comer allí, le digo "eh, que me vengo a comer" y si hay patatas, pues patatas... pero no.

RAQUEL

Aquesta última cita serveix per introduir un altre concepte que també apareixerà més endavant i ha estat citat en el marc teòric. És el concepte de capital social; Bourdieu (1985) defineix el capital social com "la suma dels recursos reals o potencials lligats a la possessió d'una xarxa durable de relacions, més o menys institucionalitzades, de reconeixement mutu". Per aquest autor, el capital social és un mecanisme d'accés a recursos i posseir-ne o no, de manera similar a altres tipus de capital, també genera desigualtats socials. Aquest capital ve determinat pel tipus de nodes que integren la xarxa de relacions d'un mateix. Les xarxes socials, en general, estan integrades per persones amb uns nivells econòmics i culturals similars als d'un mateix i, per tant, les possibilitats d'activació i el tipus de recursos i informació que circulen per la xarxa d'un mateix són diferents en cada cas.

Per tant, les persones que es troben en situacions de risc o d'exclusió, acostumen a disposar d'unes xarxes dèbils i, quan existeixen, les xarxes tenen una potencialitat limitada per facilitar recursos econòmics, en forma de béns o recursos ocupacionals que ajudin a revertir les situacions de precarietat.

La Raquel no pot, i no vol, comptar amb la seva xarxa familiar més propera per cobrir les tasques de cura que requereixen els seus fills. Per altra banda, com ja s'ha dit anteriorment, els seus fills més grans pateixen discapacitats, per tant, a banda de necessitar atencions especials, tampoc pot comptar-hi per cobrir les necessitats de cura.

Cuando los niños son pequeños no se puede hacer nada; porque los míos son grandes, o sea, son grandes pero no son grandes, no puedes dejar a un niño todo el día solo... ¿con quien lo dejas?

Ahora tengo mi hija, pero no les puede cuidar mucho, se pelean cada dos por tres.

RAQUEL

La situació econòmica de la Raquel també es veu repercutida per tots els factors d'exclusió que s'acumulen en la seva trajectòria vital. Actualment ella rep una PIRMI ampliada econòmicament perquè té dos fills amb discapacitat reconeguda. Malgrat això i l'ajuda del lloguer, la Raquel es veu obligada a anar a buscar menjar a Càritas. Com en el

cas de la Raquel, la qüestió de l'alimentació es veu afectada directament per la situació econòmica. La prioritat, per a la Raquel i, com hem vist per a la Marta, és la de fer front a les despeses fixes; aquelles despeses on es pot ser més flexible, com amb l'alimentació, són les que es veuen més afectades per una situació econòmica precària.

Porque claro, estoy sola, tengo que pagar agua, luz, gas... porque comer puedes comer, te lo vas haciendo... comes una lentejas, unas patatas y para cenar una tortilla a la francesa y te lo vas combinando. Lo que son pagos no, eso es fijo cada mes y claro, o te espabilas...

RAQUEL

El cas de la Raquel evidencia la necessitat d'unes prestacions socials àmplies que permetin el desenvolupament d'una vida autònoma i de qualitat. Els dos casos exposats fins ara, la Marta i la Raquel, són paradigmàtics. S'hi pot veure com els factors estructurals incideixen de forma directa en la qualitat de vida de les persones i en la reproducció social de la pobresa. Totes dues parteixen d'una situació formativa deficitària que respon, en cada cas, a diferents situacions, però totes dues coincideixen amb una procedència familiar de baixa formació i pocs recursos econòmics.

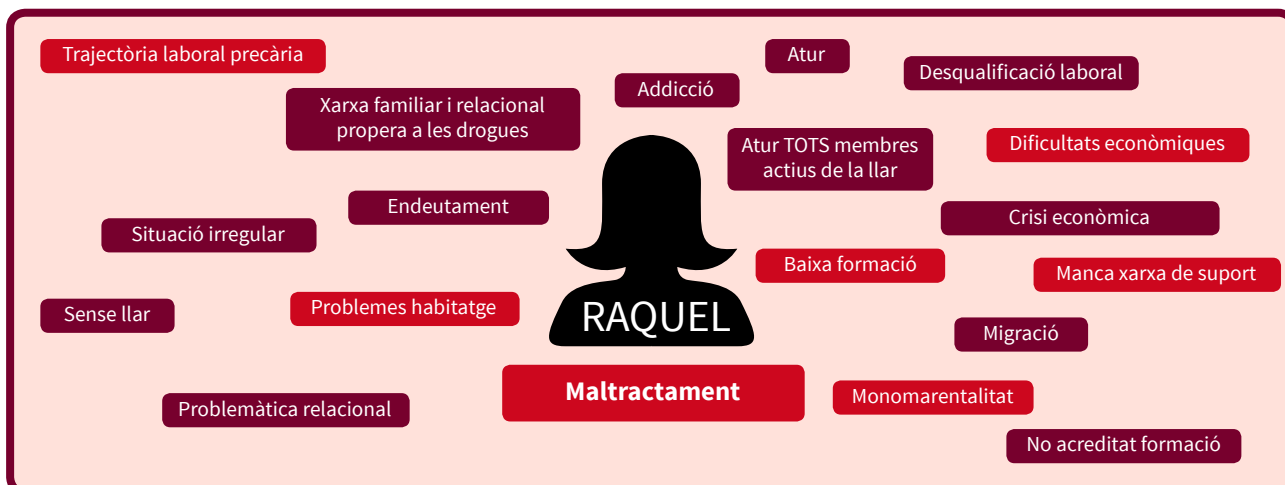
Actualment i en la seva trajectòria, la Marta i la Raquel han estat inserides en el mercat laboral i han mostrat una actitud proactiva perquè no han requerit el suport de les institucions. La realitat, però, és que malgrat que tenen voluntat de revertir la situació i que treballen, l'estructura del mercat laboral i residencial no permet que esdevinguin persones autònomes que no requereixin l'ajuda de les institucions per sobreviure en unes condicions mínimes.

En el cas concret de la Raquel, l'acumulació de factors d'exclusió social en diversos àmbits fa que sigui impossible revertir aquesta situació sense el suport de les administracions. Ella és una persona dependent de les ajudes i que, malgrat això i com la Marta, no disposa d'una qualitat de vida gaire alta. Sense el suport institucional, la Raquel i els seus fills es veurien sumits, sense remei, a l'exclusió social més severa.

Siempre he cogido horarios cortos, que me gustaría encontrar un trabajo y poder largar la PIRMI, vale, como todos, pero es que no... no se puede, a mi me gustaría coger un trabajo de ocho horas y ponerme a trabajar, pero es que no hay nada.

RAQUEL

Figura 3. Factors d'exclusió acumulats de la persona entrevistada [Raquel]

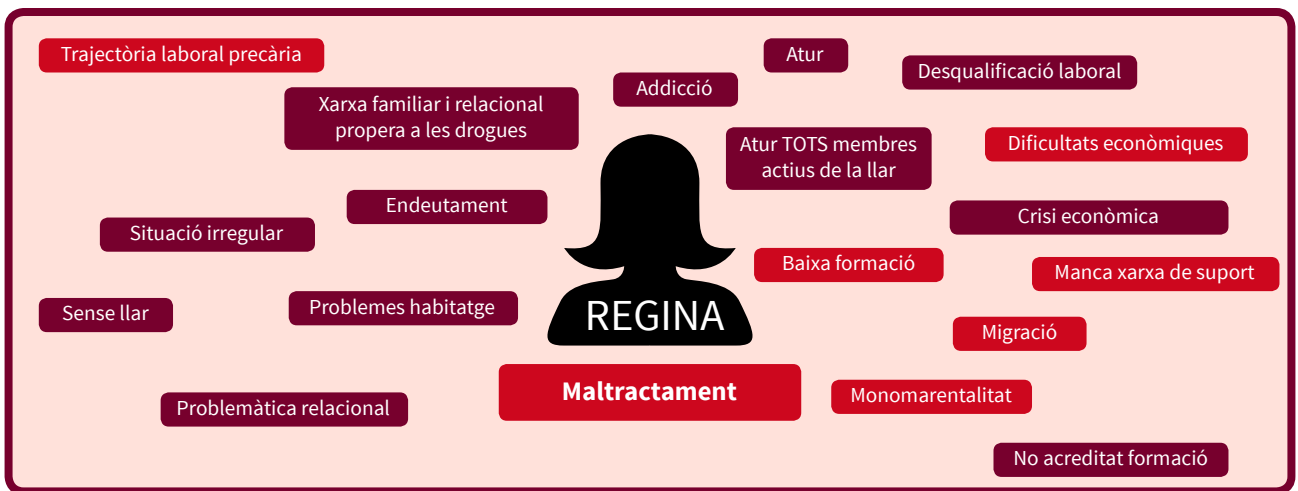
El cas de la Regina. Una ruptura anterior

El cas de la Regina no podrà ser exposat a causa d'un problema amb l'enregistrament de l'entrevista que ha generat la pèrdua d'una part significativa de la informació del seu relat de vida. Concretament, s'ha perdut la part referent a la seva organització quotidiana com a mare sola.

Malgrat tot, part de la seva trajectòria vital pot ser relatada. La Regina va patir una ruptura relacional anterior al cas de maltractament, ja que en deixar els estudis, la seva mare la va fer fora de casa per no haver de fer front a les despeses. Aquest fet va generar que la relació entre totes dues quedés truncada.

Avui en dia, però, la Regina afirma que pot comptar si cal amb la col·laboració de la seva mare i comença a recuperar la relació amb el pare dels nens. La qual cosa, segurament, permetrà que aquest s'ocupi d'alguna de les tasques que li pertoquen (de cura i econòmiques) i, així, alliberar responsabilitats i tasques a la Regina. Tal i com s'ha pogut observar, una situació de ruptura relacional, tot i partir d'unes situacions precàries en altres àmbits, condiona a bastament la posterior trajectòria vital en termes d'inclusió social. La qualitat de monomarental, és un factor de risc que, associat a altres dificultats (bàsicament econòmiques i laborals) posa a les dones d'aquest col·lectiu en una situació d'alta vulnerabilitat i les porta a esdevenir dependents de les ajudes institucionals. A través del mercat no poden cobrir les necessitats de cura i reproducció que reclama aquesta tipologia de llar, ja que els recursos econòmics no ho permeten. Les xarxes relacionals, altament deteriorades per la ruptura traumàtica que han sofert, no són capaces de cobrir les necessitats, per tant, només els recursos públics que garanteixin una cobertura universal en base a uns drets de ciutadania són capaços d'evitar que les situacions de risc esdevinguin d'exclusió social.

Figura 4. Factors d'exclusió acumulats de la persona entrevistada [Regina]

El cas de la Mercedes. "Monomarentalitat" amb suport relacional

L'altra cara de la moneda és el cas de la Mercedes. Disposa d'una estreta xarxa familiar composta per diversos membres, que li donen el suport que necessita per a la cura dels seus fills.

La Mercedes disposa d'una feina remunerada que li permet accedir a certs recursos de cura a través del mercat, ja que pels horaris de la seva feina requereix d'aquests serveis.

A la mañana me levanto, si trabajo de mañana que entro a las nueve, deajo el X en la guardería del colegio a las ocho – ocho y media pago guardería. Cuando voy al turno de mañana pago guardería me da tiempo por la tarde de cogerlo.

MERCEDES

Ara bé, la naturalesa de la seva feina fa que cada 15 dies, n'hi toquin 15 de torn de tarda. Aleshores ha d'activar la seva xarxa més propera per poder fer front a les demandes de cura i de conciliació que implica ser mare soltera.

Y cuando voy de tarde es cuando lo tengo un poco más complicado, el Kevin entra bien por la mañana, no pago guardería lo único que por la tarde de cinco hasta las diez que yo salgo, lo recoge mi hermana a las cinco y luego a las ocho o nueve actualmente mi pareja los recoge y se los queda hasta que yo llegue. O si él no puede, porque él está viajando o estudiando, mi hermana hasta las diez, diez y media llego yo a casa a buscarlos. Ella tiene de momento la disponibilidad horaria, cuando no está ella mi sobrino, sino una canguro pago, siempre voy buscando no pienso mucho porque sino nunca encuentro a nadie.

MERCEDES

Com es pot observar, la Mercedes disposa d'una xarxa familiar propera que li permet cobrir les necessitats de cura dels seus fills. També, quan la xarxa no pot donar aquest suport, el cobreix a través del mercat. Com es pot veure, és molt important disposar d'una xarxa relacional de proximitat que doni suport en les tasques de cura i reproducció a les mares solteres. La seva situació econòmica li permet acudir al mercat si no disposa del suport familiar. Ara bé, aquesta satisfacció de necessitats a través del mercat és puntual, ja que si fos l'habitual no hi podria fer front.

La germana de la Mercedes és en una situació d'atur que li permet fer-se càrrec dels fills, especialment del més petit. En aquest cas, el fet que la germana es trobi en una situació d'atur facilita la satisfacció de les necessitats que té la Mercedes. A canvi, ella li dona una petita compensació econòmica.

Yo pienso que, yo porque tengo la suerte que tengo a mi hermana, pero las personas que están realmente que están solas que tienen niños, que su sueldo se les va en pagar una canguro, yo a mi hermana le doy algo económicamente porque ella no tiene toda una ayuda, a ver no le pago como una canguro pero mi hijo está ahí, abre la nevera saca zumos y todo. Yo algo le doy a final de mes para comprar lo que come él allí, pero piensa que si yo no la tuviera, qué haría yo, pagar una canguro, que cuanto te cobra una canguro si entro a trabajar a las tres de la tarde hasta las diez y mi hijo sale del colegio a las cinco, me lo tendría que buscar al colegio de las 5cinco hasta las diez de la noche, saca cuentas cuanto le pagas de canguro no de lunes a viernes sino sábados y domingos.

MERCEDES

El fet que la germana de la Mercedes sigui a l'atur l'ha beneficiat molt per poder cobrir les necessitats de cura que té a causa de ser una mare soltera que treballa. Ara bé, allò desitjable seria que la germana trobés una feina i no fos dependent de les ajudes institucionals. Relata que quan la seva germana no pot fer-se'n càrrec, se n'ocupa el seu nebot, que també és en una situació d'atur.

Porque hoy por hoy mi hermana está aquí, porque si las cosas le van mal y se va, bueno ya mis hijos van creciendo es lo único. Si encuentra trabajo y mi sobrino encuentra entonces ya estoy yo perdida.

MERCEDES

La situació econòmica de la Mercedes fa que aquesta depengui en gran mesura de l'ajuda que la seva xarxa familiar li pot oferir, ja que relata que a banda de la seva família, no disposa d'una xarxa de relacions significativa. De la mateixa manera que en els altres casos que s'han relatat, l'economia domèstica de la Mercedes no és suficient per fer front

a totes les despeses que ha contret (paga una hipoteca i un préstec concedit per poder fer front als pagament de la hipoteca) i rep l'ajuda de menjador escolar. La part més important del seu salari, com en el cas de la Marta, el destina a pagar l'habitatge i, amb la resta, ha de fer front a la resta de despeses fixes.

He ido a hablar nuevamente con el banco para renegociar en octubre porque yo no podré pagar, serían 600 de hipoteca más 200 del préstamo, 800 y como gano 1300 va a ser que no. Y le he dicho al banco o te quedas con el piso o miramos qué hacemos y estoy esperando respuesta de ellos. Otra vez estoy en la pelea.

MERCEDES

Ser mare soltera i haver de fer front en solitari a les despeses, amb un salari que no és suficient, posa la Mercedes en una situació de risc de perdre l'habitatge, o com diu ella mateixa, de perdre la casa i quedar-se amb els deutes. Per altra banda, qualsevol modificació en la seva retribució salarial (ja sigui per acomiadament, reducció de jornada o canvi de feina) pot afectar greument l'economia domèstica, o bé la pèrdua de l'ajuda de menjador escolar del seu fill, faria molt difícil que ella pogués fer front a aquestes despeses.

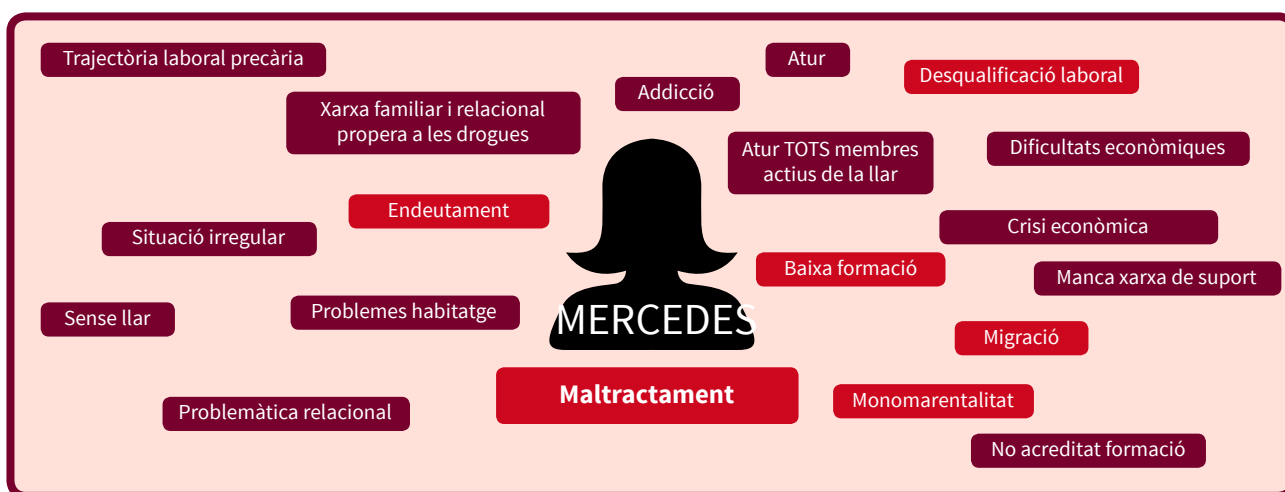
La seva situació econòmica es veu agreujada pel fet que el seu exmarit no compleix amb les obligacions legals que va contreure en el moment del divorci. Actualment, ell és a l'atur, la qual cosa li permet eludir temporalment aquesta obligació.

Todo fue muy..., todo, la situación económica, no solo la custodia, los niños, el piso, y todas las deudas que habían. La decisión de separarme fue mía y el dejarme las deudas fue él. Se fue y me dejó tirada. Judicialmente está demandado por la pensión de alimentos y no hace caso, hasta ahora que le han podido pillar algo. Sí, se celebró un juicio y está todo formalizado.

MERCEDES

La Mercedes també és un exemple de *poor worker*, tot i que la seva situació no és tan precària com la de la Marta, ja que disposa de xarxa de suport i d'una major retribució. Malgrat ser persones inserides en el mercat de treball, la retribució no és suficient per afrontar una vida en solitari, cosa que afecta directament a la llibertat individual de dur a terme un projecte vital autònom.

Figura 5. Factors d'exclusió acumulats de la persona entrevistada [Mercedes]

5.1.2 Manca de xarxa relacional de suport

Fins ara s'han vist trajectòries vitals de persones que han patit un moment de ruptura relacional important i traumàtic. També s'han pogut analitzar quines són les conseqüències que aquesta ruptura ha generat en els processos vitals d'aquestes persones.

En aquest apartat ens servirem del relat de la trajectòria de l'Abel, un home d'origen magrebí que té una important mancança relacional i com això l'afecta en la vida quotidiana. La seva trajectòria en arribar a l'Estat espanyol es pot considerar característica de la població masculina immigrada procedent del Magreb. Va entrar a l'Estat espanyol i va trobar una feina irregular en el sector de l'agricultura, a Múrcia. Allà va ser-hi un temps treballant en unes condicions pèssimes i sense papers ni garanties laborals.

En la agricultura. Vienen con camiones y te cogen como animales y tienes que bajar la cabeza para ganarte algo para comer. Viviendo en una casa que casi no tiene techo. Que cuando llueve estás evitando las gotas, como Mátrix. Mala vida.

En ese tiempo era presidente Aznar y necesitaba mano de obra y no decía nada. Y ahora necesitan papeles porque no hay trabajo.

ABEL

Com moltes de les persones masculines immigrades del Magreb i de l'Àfrica subsahariana, la seva mobilitat en el si de l'Estat espanyol ve condicionada per la informació que circula per les seves xarxes relacionals. Sobretot la informació referent a les oportunitats laborals.

En una situació com la que descriu l'Abel a Múrcia, la solidaritat entre persones nouvingudes és alta i fa que es comparteixi molta informació encara que amb qui es conviu no s'arribi a integrar una xarxa relacional íntima (Camprubí, 2011). A través de la informació que circulava per la seva xarxa relacional en els camps de Múrcia, va decidir venir a Catalunya per buscar majors oportunitats laborals.

Un cop presa la decisió, s'arrisca tot sol. Aquesta és una particularitat del seu cas, ja que la majoria de persones nouvingudes circulen pel territori en funció dels llocs on hi tenen persones conegudes (Camprubí, 2011). L'Abel està sol i no té xarxa relacional, segons el relat biogràfic que ens ha facilitat.

Bueno la gente dijo hay más trabajo en Catalunya.

No, jo no coneixia a ningú. És l'aventura.

ABEL

De forma fortuïta va arribar a Vilanova i es va posar a treballar en el sector de la construcció. Va arribar amb els papers en regla, però malgrat això, els seus inicis no van ser fàcils.

(...) y decidí volver a Lorca, me equivoqué de tren y salí aquí en Vilanova. A la rambla con mi mochila, dormía en un banco. Y luego pidiendo ayuda me dieron para alquilar una habitación con un ruso.

ABEL

Un cop a Vilanova va començar a treballar i va mantenir aquesta situació durant força temps. Les condicions laborals en què ha estat ocupat han estat molt precàries a nivell administratiu, amb entrades i sortides constants del mercat de treball, la qual cosa afecta les cobertures posteriors de desocupació. La situació de boom immobiliari va permetre que l'Abel disposés d'uns recursos econòmics per desenvolupar un projecte vital en solitari i sense la necessitat de suports externs. El fet que no tingués cap persona al seu càrrec alleujava molt l'economia domèstica de l'Abel.

Sí. Me puse a trabajar aquí mucho tiempo. Eran tiempos en los que te hacían fuera de un sitio, ibas el día siguiente y ya te daban otro trabajo.

Pero eran tiempos que había mucho trabajo. Necesitaban mucha mano de obra.

ABEL

Posteriorment, va trobar una parella catalana amb la qual va conviure durant quatre anys. Al final, ella va morir d'un càncer. L'Abel no va aconseguir ampliar la seva xarxa relacional a través d'aquesta relació, ja que la família d'ella no va

aprovar mai la seva relació pel fet que ell fos d'origen magrebí. Per tant, tot i disposar d'una oportunitat per estendre la seva xarxa, durant quatre anys, amb una parella que li pogués donar suport de tota mena, no es va teixir una xarxa significativa.

Quando se murió, su hermano llamó a la policía. Porque querían quemarla y yo con mi religión esto no. Y me traje un alfombra y empecé a rezar. Y se puso a decirme “¡mira el terrorista!”

ABEL

En el moment de perdre la dona, l'Abel no va recórrer a cap mena de suport psicològic ni va demanar ajuda de cap tipus, afirma que en la religió va trobar el suport necessari per tirar endavant.

Ara bé, quines implicacions té per a la seva vida el fet que no tingui una xarxa relacional propera? Doncs a nivell econòmic i residencial, les conseqüències són severes.

Actualment, i en referència a l'àmbit residencial, l'Abel viu en una furgoneta. Arran de la desaparició de la seva dona, s'ha vist forçat a viure en aquesta situació. L'Abel és també un exemple d'un perfil d'exclusió sorgit arran de la crisi; tot i partir d'una situació precària, ell, com molta població en la mateixa situació, podia anar tirant a base d'encadenar contractes temporals en el sector de la construcció.

Actualment, la crisi del sector fa que ni ell ni molta població en condicions similars es puguin recol·locar per una manca de qualificació professional (l'Abel disposa d'estudis de batxillerat, però no els té homologats) i per la destrucció massiva de llocs de treball. La precarietat laboral en què ha estat treballant tot aquest temps evita que disposi d'una prestació d'atur que li permeti llogar un habitatge.

En aquest cas extrem d'exclusió residencial, haver disposat d'una xarxa relacional de suport pròxima hagués evitat que l'Abel es veiés obligat a viure en una furgoneta. Les xarxes de suport, davant una situació com aquesta, s'activen i actuen per tal d'evitar-ho. Viure en una furgoneta i que no disposi d'una adreça postal, una llar i uns serveis bàsics, dificulten les oportunitats d'inclusió social de l'Abel.

Actualment l'Abel viu amb la prestació del PIRMI, però les seves condicions de vida fan que fins i tot es presenti difícil buscar alternatives per sortir d'aquesta situació. Això fa que mostri una actitud passiva i derrotista respecte la seva situació. Per il·lustrar-ho presentarem en forma de diàleg les preguntes i respostes de l'entrevista:

Resposta: Sí, ¿pero por qué hablar del futuro si no sabes que vas a hacer mañana, ni que ropa te vas a poner?

Pregunta: Però tu tens un projecte, no?

R: Sí, però no estoy trabajándolo, si viene, bien.

P: La situació que estàs vivint ara de no tenir feina i viure a la furgoneta, et veus molt de temps així o què faràs?

R: Tranqui, al final voy a hacer algo.

P: Per què t'has plantejat marxar de Vilanova?

R: No, trobaràs el mateix destí.

P: Però pots fer alguna altra activitat?

R: No, aquí si la gent no pot, se'n va a Marruecos.

P: No t'has plantejat, per exemple, recollir fruita de temporada?

R: No.

P: Per què no és segur que trobis feina?

R: Aquest és el problema. No tinc res a fer. M'ho estic prenent tot bastant bé.

P: I del Pla Ocupacional, tampoc hi ha res?

R: Res.

P: I fer algun negoci?

R: Necesito dinero y quiero hacerlo solo.

ABEL I ENTREVISTADORS

Aquest diàleg mostra la sensació d'incapacitat per sortir d'aquesta situació tot sol, la situació de precarietat en la qual viu comporta associada una pèrdua d'ànims i autoestima que alimenta una espiral d'exclusió social.

L'estat anímic també juga un paper cabdal en la resolució de les situacions d'exclusió social. Aquestes situacions degraden d'una forma rellevant tant les xarxes relacionals com els estats d'ànim i l'autoestima de les persones que

les pateixen. L'Abel és una persona orgullosa que no demana ajuda, tal i com ell mateix afirma, però necessitaria algun tipus d'estímul per adoptar una actitud més proactiva en el seu procés d'inclusió. Tan bon punt accedís a una feina, la seva situació anímica canviaria i podria començar un procés d'inclusió social amb moltes més garanties d'èxit.

Actualment, malgrat aquesta actitud de derrota front la seva situació, l'Abel és una persona que té recursos per sortir-se'n, però una prolongació excessiva d'aquesta situació pot generar que es torni una persona de difícil reinserció al mercat laboral. Durant l'entrevista es va descobrir que té una parella, cosa que li pot servir de motivació per revertir aquesta situació, però no n'hi ha prou amb el suport emocional.

L'Abel no ha tingut accés a un habitatge social i el seu pas pels plans ocupacionals ha estat dificultós.

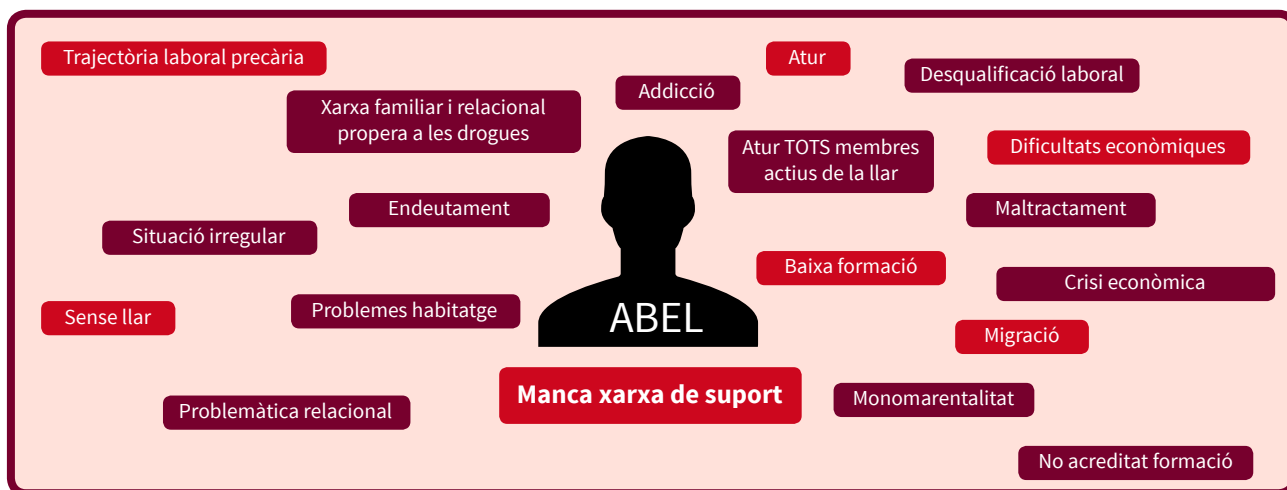
Sí, he fet un curs de sis mesos, i m'han fet fora als tres mesos. Perquè vaig tenir un problema amb una dona d'allà i no sé què els hi ha dit. (...) Sí, només discutir. I aquella tarda em van dir: "tú, mañana no vuelvas."

ABEL

Haver disposat d'una xarxa relacional de suport que hagués pogut facilitar-li, per exemple, un habitatge, hauria modificat molt les seves oportunitats de reinserció laboral i social i, segurament, l'actitud vers els recursos inclusius que se li ofereixen i la seva implicació en el procés d'inclusió, seria diferent.

Un altre factor d'exclusió al qual han de fer front les persones novingudes és el rebuig que troben, per part de sectors de la població, pel simple fet de ser-ho.

Figura 6. Factors d'exclusió acumulats de la persona entrevistada [Abel]

El rebuig social

Per a una persona nouvinguda, és de cabdal importància establir xarxes de relació amb persones autòctones i que no es formi enclavaments aïllats de persones immigrades. L'heterogeneïtat per motius de procedència en les xarxes relacionals de la població nouvinguda amplia el seu capital social i fa que, aquesta població amb més dificultats afegides, disposi d'una major potencialitat inclusiva (Camprubí, 2011).

Que no disposin d'una xarxa relacional forta ja s'ha vist que comporta dificultats en termes d'exclusió social. En les entrevistes s'han relatat diversos casos de rebuig per part de la societat autòctona cap a la població nouvinguda. Ja s'ha exposat el cas de la Regina i les dificultats d'adaptació al sistema educatiu català, però l'Abel i la Mercedes també relaten casos de rebuig pel simple fet de ser estrangers.

Bueno, hay algún gilipollas tonto que te insulta por la calle, en el tren se cambian de vagón, se cambian de acera. Pero esto fue sobretodo después de los atentados de Madrid.

ABEL

L'Abel relaciona el rebuig que ell ha sentit amb un rebuig generalitzat cap a les persones de religió musulmana. Ell ho atribueix a una manca de formació i coneixement mutu entre les comunitats.

Si pues la gente generaliza y eso es de tontos. Lo que se ve más en occidente de los musulmanes es el tema de la mujer.

ABEL

Malgrat aquesta particularitat amb la religió musulmana, el cert és que persones nouvingudes procedents de països eminentment catòlics també senten rebuig pel fet de ser estrangers.

Sí se nota el racismo. Lo he notado alguna vez en mi trabajo. A ver, al ser responsable en un sitio donde todo el grupo es español y solo tres son sudamericanas, y una es la jefa, se nota. No tanto en mis compañeras, porque ellas no te lo reflejan cara a cara pero sí en el momento de clientes, sí, cuando preguntan la responsable y salgo yo, en el primer momento no, pero cuando hablo ya saben que soy sudamericana y me han hablado déspotamente, sí, sí por el hecho de ser sudamericana.

MERCEDES

La Wendy també relata episodis de discriminació per ser estrangera, ella, però, els ha viscut en els entorns d'oci nocturn.

Sí, pero yo encuentro súper fuerte que por ejemplo en el X te limiten la entrada y no a todos, y te lo limitan en plan por razón de origen.

WENDY

Aquest rebuig per part de la societat autòctona vers les persones nouvingudes dificulta la seva inclusió en la societat receptora. Quan una persona se sent rebutjada, genera un sentiment advers cap a la societat que la rebutja. En certs casos, pot generar la creació d'enclavaments molt homogenis de població nouvinguda, ja que en el seu mateix grup hi troben refugi i acceptació.

5.2 Addiccions

Un altre dels moments de ruptura vitals que han estat detectats en el treball de camp és el que té a veure amb les addiccions. En el punt anterior ja s'ha vist com, en alguns casos, les addiccions dels marits o parelles han comportat casos de maltractament que han generat situacions de ruptura relacional, amb les posteriors conseqüències en termes de trajectòries de risc i d'exclusió social.

En aquest apartat ens farem ressò de dues trajectòries de vida que han trobat en les addiccions el seu moment de ruptura principal tot i que, com en l'apartat anterior, aquestes experiències ja acumulaven alguns factors d'exclusió. Els dos casos que es presentaran, el de la Maria i el Paco, presenten diferències significatives i alguna similitud.

5.2.1 La vida abans de l'addicció a les drogues il·legals i el procés d'addicció

La Maria i el Paco, abans de les seves respectives addiccions, presenten unes trajectòries vitals diferents. Pel que fa al contacte amb el món de les drogues il·legals, el Paco hi té una relació estreta des de ben petit, ja que el seu padrastre era traficant. La Maria, en canvi, mai havia tingut cap contacte amb drogues il·legals fins que va tenir 24 anys.

La Maria, una trajectòria prèvia normalitzada

La Maria era una noia que seguia una trajectòria formativa normalitzada o, com afirma ella mateixa, excel·lent.

La meua trajectòria no va ser normal, va ser excel·lent. Jo era la persona més correcta de totes.

MARIA

Ara bé, a COU va deixar d'estudiar perquè no sabia quina branca escollir i va patir una desorientació que la va fer decidir a abandonar els estudis i posar-se a treballar. De fet, ella afirma que és un fracàs escolar perquè el sistema educatiu no es preocupa de la gent que, com ella, estan per sobre de la mitjana dels companys de classe. Ella atribueix aquesta manca de suport al fet que abandonés els estudis i no estudiés res més.

Sí que m'hagués agradat estudiar més, ja et dic, jo sóc un fracàs escolar, jo no he fracassat, el sistema m'ha fet fracassar. Ja he dit que el sistema no es preocupa del que va bé.

Perquè he pogut comprovar que es té en compte les carències dels nens que tenen necessitats per poder seguir un ritme normal, però no es contempla en absolut el que va sobrat i per mi és un perill igual de greu anar sobrat que ser carent. Jo em considero, com se'n diu... penso que sóc un fracàs escolar, però no per dèficit de coneixement sinó per estar per sobre de la mitjana. Jo no em vaig avorrir perquè mentre vaig estudiar tenia molts interessos en tot, però no vaig tenir mai una guia i llavors quan em va tocar passar de la primària al batxillerat, com que t'enganxa en una edat que et penses que ets no sé què i t'adones que raones més i millor que altres que són més grans que tu... a vegades això peta.

Perquè, clar, no molestaves, treies bones notes i allà estaves i jo quan havia de fer el COU no el vaig fer perquè entre lletres i ciències havia de triar entre dotze professions diferents. Jo sóc balança i com a bona balança, decidir-me entre dotze va ser un cacau de mucho cuidado i no ho vaig fer.

MARIA

La Maria atribueix a aquesta manca de suport el seu fracàs escolar. Sigui pel que sigui, el cas és que la Maria no va acreditar els estudis de secundària i això va marcar les oportunitats laborals posteriors. Certament, en termes d'inclusió social, la inadaptació escolar de les persones que estan per sobre la mitjana també representa un problema, si no acrediten un nivell d'estudis suficient.

Després de passar per diverses feines poc qualificades en el sector dels serveis, la Maria en va trobar una de ben remunerada i fou allà on va tenir el seu primer contacte amb les drogues il·legals. La seva trajectòria laboral anterior a l'addicció pot ser considerada de "normal" i sense cap daltabaix important.

No m'han fet mai fora d'enlloc, se m'han acabat contractes, no he deixat cap feina i he fet quasi bé de tot.

MARIA

Finalment, als 23 anys i després de forces dificultats per entrar a treballar en un casino pel fet de ser dona, va aconseguir una feina ben remunerada però amb uns horaris irregulars. Malgrat això, que no tingués cap càrrega familiar li permeté realitzar aquesta ocupació.

Aquesta feina em va durar quasi quatre anys. El primer sou que vaig cobrar al novembre, per mig mes de feina, era de 148.000 pessetes. I tenia setze pagues. Quan jo anava a la Caixa a treure calés o qualsevol cosa, sortia el senyor director i intentava encolomar-me tot el que tenia i fins i tot el que no tenia també.

Les condicions laborals eren pèssimes: els horaris eren igual perquè amb l'edat que tenia ja m'estava bé, per tenir una família considero que deu ser una punyeta ben gran. El casino obria a les cinc, entràvem a tres quarts de cinc i depenent del dia podies plegar a les quatre de la matinada, però no sabies mai a l'hora que sorties.

MARIA

Va assolir un bon nivell retributiu que va anar acompanyat d'un augment de les seves despeses. Ser jove i que no tingués cap càrrega va fer que la Maria adoptés un ritme de vida alt en què gastava tots els diners que guanyava.

Al final de mes acabava escurada, m'ho gastava tot i m'ho passava de puta mare. Jo cobrava 300 i 400.000 pessetes i al final de mes estava a zero.

MARIA

Fou en la seva feina al casino on va tenir els primers contactes amb les drogues il·legals, concretament amb la cocaïna. En l'entorn del casino, aquesta droga era molt present i consumida i acceptada tant pels treballadors com pels clients. Els horaris de treball i el ritme de vida que comportava el casino van fer que, finalment, la Maria comencés a consumir. En aquesta primera etapa ella no considera que el seu consum fos problemàtic.

L'ambient del casino era molt de consum. Ningú es creia que jo no consumia, i un dia me'n vaig atipar i vaig dir "a veure de què parlen tota aquesta gent" cap de les persones que vaig conèixer es va creure que jo no havia provat cap droga que no fos tabac o alcohol. A partir d'aquí comença el consum, no era esporàdic, treballava caps de setmana, anava a totes les festes i concerts.

En aquell moment el consum no era un problema, ni a nivell d'addicció era un problema. Es va convertir en un problema quan van començar els problemes amb el pare del meu fill, aleshores tens un buit i penses "amb què l'ompló?"

MARIA

La Maria considera que la seva addicció, en termes generals, comença quan es torna addicta a les drogues legals (alcohol i tabac).

Jo considero que el consum va començar el dia que vaig fumar la primera cigarreta.

MARIA

Fruit del seu tractament amb el CAS, va acceptar que la seva addicció a les substàncies és fruit d'una carència emocional d'infantesa que es va començar a manifestar amb l'addicció al tabac quan era adolescent. Ara bé, la seva addicció a la cocaïna es torna problemàtica més endavant, quan s'inicien els problemes de relació amb el pare del seu fill, ja que l'home comença a traficar amb droga.

A més el meu marit, a la feina va conèixer un tio que venia grans quantitats, i llavors saps un que en vol, l'altre també,... i a partir d'aquest moment ja no controles les quantitats que et prens tu, però bastant.

El meu germà em portava tabac i quan el portava, li donava cèntims i una llista i m'anava a fer la compra. Vaig estar sis mesos sense veure el carrer, però tenia trenta llibres oberts, papers, llibretes,...i intentava coordinar tota aquella informació. Jo podria fer aquesta feina sense coca, però la coca et feia estar allà així (concentrada) pum! En un dia consumia en funció del dia.

MARIA

Tenir grans quantitats de cocaïna a casa fa que el consum es descontrolï, a més, el fet que se'n vengui fa que el consum propi resulti molt menys costós o, fins i tot, gratuït. La Maria va amagar la seva addicció sota un depressió. Més endavant analitzarem les conseqüències que li ha comportat aquesta addicció.

El Paco, la influència de la xarxa relacional

El Paco presenta una trajectòria amb alguns moments de ruptura relacional. Viu amb la seva mare i la germana i mai ha conegut al pare biològic. El seu primer contacte amb les drogues il·legals prové de quan era petit, als 6 anys, a través del company de la seva mare, el qual es dedicava a traficar.

Luego ya empezó a vender chocolate ¿sabes? Era el Paquito el chocolatero, famosísimo en el barrio entero. Y luego ya como todos, con el declive empezó a vender cocaína. Con mi madre siempre iban que sí que no, que no que sí... también tenía la fea costumbre de pegar a las mujeres... entonces cuando empezó con la cocaína mi madre le cogía el teléfono y lo tiraba por la ventana.. mi vieja decía, “no te puedes traer el trabajo en casa, no puedes dejar 150 gramos de perico debajo de la cama, esta es mi casa y la de mis hijos y si vienes a mi casa apagas el teléfono” se bajaba a las seis de la mañana a trabajar en la esquina, ¡para esto te vas a tu casa!

PACO

Però el seu contacte amb les drogues il·legals no era només a través de la venda del company de la seva mare, sinó que ella també consumia.

Claro, mi madre tuvo épocas muy feas cuando estaba con él... está ahí y lo tienes a diario y claro “una no pasa nada, una no pasa nada”.

PACO

Malgrat aquest contacte tan estret i primerenc amb el món de les drogues il·legals, ell no hi troba relació amb el fet que ara sigui un addicte i es dediqui, també, a vendre droga. Ell atribueix la seva addicció i la seva altra “professió” al fet de voler tenir diners i, aquest món, en facilita molts i de forma força ràpida. A través del tràfic va assolir un nivell de consum molt alt que convertia aquell món en un de cada cop més atractiu.

Hombre, mi padrastro era narcotraficante, sí... uno de los importantes de este pueblo. Mi madre siempre ha fumado porros y sí he visto cosas, pero hay muchos amigos de mi madre que no lo han hecho, a mi me dicen “claro es que con las compañías que tienes...” pero bueno, les digo “este, este y este y este no lo han hecho” Mi problema es que siempre me ha gustado el dinero y las cosas que con él puedes conseguir, entrar al bar con 16 años y pedir una copa de whisky de 3500 pesetas, meter 40 euros en la máquina. Había botellas de whisky que solo se movían cuando entraba yo...

PACO

De fet, el Paco va començar a traficar amb drogues a l'institut. Fins aquell moment, malgrat ser un alumne conflictiu que acumulava diverses expulsions, treia bones notes i tenia capacitat per continuar la carrera estudiantil. Per la zona on vivia, li va tocar un institut conflictiu on va trobar un cercle d'amics amb els quals va començar a faltar a classe, va començar el consum de haixix i, a causa dels seus contactes, va començar a vendre'n. Disposar dels seus recursos econòmics el va seduir i això va provocar que deixés els estudis per incorporar-se al mercat laboral.

Y cuando fui al instituto también coincidía que empezábamos a fumar porros no sé qué... lo típico que íbamos de mayorcitos por la vida y los más guais, nos saltábamos las clases, jugábamos al fútbolín y ahí empezó mi declive...

Fue empezar a fumar como aquel que dice y empezar a trabajar y fue decir “me la suda todo” tenía pasta y pensaba que podía vivir toda la vida así. “Pues ahora salgo a trabajar, pum pam, tengo mi trabajo mi negocio y no necesito aquí de na. Me faltaba poco para cumplir los 16, tres meses, y esos meses pues no fui. Y luego a los 16 empecé a currar.

PACO

Aquesta actitud en front del sistema educatiu i la voluntat de disposar de recursos econòmics propis de forma immediata, com també hem vist en el cas de la Raquel, és característic de persones que provenen d'un entorn amb una baixa qualificació. Que no es tinguin models familiars d'èxit escolar que hagin accedit a ocupacions d'alta qualificació, fa difícil que els nens interioritzin el model de sacrifici que implica seguir uns estudis reglats. Per altra banda, dur a terme uns estudis suposa un cost econòmic important per a les llars amb pocs recursos i, moltes, requereixen d'ingressos extra o, si més no, que els membres de la llar, en la mesura del possible, esdevinguin

autònoms econòmicament. Davant d'aquesta situació, una persona adolescent difícilment optarà per treballar i estudiar, més quan el sistema educatiu requereix dedicació completa.

La venda d'haixix, com la de cocaïna, comença per una simple qüestió econòmica, per poder consumir a un cost menor.

Empecé a fumar porros a los 14 años, ya habíamos dado caladas de niños, pero fue empezar a fumar y fumar canutos, a los 14 empecé y a los 16 ya estaba traficando con canutos, exclusivamente. El rollo para pagar mi fumar... me decían "píllame pa mí" y cuando te das cuenta estás llevando cinco barras, luego siete y un día catorce, dices "¡no puede ser, me tiene que salir algo para mí!" Y estuve bastantes años solo fumando.

PACO

Malgrat no es pugui generalitzar, el consum d'haixix va donar pas al consum d'altres drogues, com ell diu "menos lo que tenga que ver con papel de plata y jeringas, de todo".

Era anticocaïna, porque había visto muchas cosas, hacer muchas cosas,... hasta que te das un palo. Es como la cerveza "uy qué amarga está y luego..." pos es del rollo. Empecé a meterme coca y luego pos cualquier cosa... como la coca era muy cara, en vez de gastarnos 5000 pesetas en medio gramo pos nos pillábamos diez pastillas y nos colocábamos yo y tres de mis colegas. Luego dejé las pastillas porque me daban dolor de estómago y pasé ya de las pastillas. Hoy coca y habitualmente. Ahora es cada fin de semana, por norma y sin excepción, porqué trabajo de ello también.

PACO

Malgrat actualment no consideri que el consum sigui un problema, sí que li ha comportat diverses problemàtiques en èpoques en què aquest consum ha estat molt més habitual i en major quantitat.

No, no, para nada. No, ahora ya no tiene nada que ver el asunto. Antes éramos críos, éramos compulsivos, muy compulsivos. Si estoy trabajando tomo mucho menos, si trabajo, trabajo. Luego si salgo el fin de semana me meto un golpe.... A no ser que trabaje de camarero, si trabajo de camarero, sí.

PACO

És rellevant observar com en els dos casos es relaciona el consum de cocaïna amb el sector laboral, sobretot de nit i de cara al públic. La Maria afirma que en el casino el consum era generalitzat i normalitzat, igual que el Paco, que afirma que si treballa de cambrer, consumeix.

Fins aquí s'ha vist el procés d'addicció i les condicions vitals del Paco i la Maria en les quals s'ha dut a terme el procés d'addicció. Malgrat hem identificat el procés del Paco com a altament influenciat per la seva xarxa relacional, el de la Maria també ho ha estat. Ella atribueix el seu consum a una mancança relacional des que era petita, però el consum de cocaïna començà a partir de la seva feina al casino i el fet que és allà on entra en contacte amb el món del consum de cocaïna.

Tot seguit s'analitzaran les conseqüències immediates que aquesta addicció ha comportat en termes d'exclusió social.

5.2.2 Les implicacions immediates de l'addicció. Àmbits laboral i relacional

El consum de cocaïna ha comportat conseqüències negatives tant per a la Maria com per en Paco. A banda de les implicacions òbvies a nivell de salut, tots dos relaten efectes negatius sobre el món del treball i el relacional.

A nivell laboral, tots dos han perdut feines pel fet de consumir. La Maria va perdre una feina pel consum, que amagava sota una baixa per depressió, i després va estar dos anys sense treballar, vivint del que treien de la venda de cocaïna.

Tenia la feina de ING i vaig agafar una baixa per depressió que ho tapava tot, i no era mentida, perquè el consum és conseqüència d'una primera realitat, però no li vaig dir al metge lo del consum.

La feina de ING la vaig deixar, bé, vaig passar. Quan es va acabar la baixa era el moment més bèstia i vaig estar dos anys que van ser molt bèsties. Vivia del company i ell treballava més o menys (*venien cocaïna als contactes del casino*).

MARIA

El cas del Paco és similar, tot i que les implicacions del consum van més enllà de l'àmbit laboral i han afectat també les seves relacions personals i la seva situació econòmica. A més, consumir d'una forma elevada afecta les possibilitats del Paco de trobar una parella.

He perdido trabajos por ponerme hasta las patas y no ir a trabajar, discusiones con familia, con parejas,... o estar trabajando y meterme el sueldo entero y en dos días no ir a trabajar; luego ir con las orejitas agachadas y decirle al jefe, tal que he estado enfermo, problemas personales,... “vale pero que no se vuelva a repetir” y tú “no, no” pero al mes que viene vuelve a pasar. Claro, te afecta a tu vida. Al principio no te das cuenta, pero vas avanzando y te das cuenta que llevas un mes entero partiéndote el culo y luego no solo pierdes el trabajo o la bulla con tu vieja, sino que luego no tienes ni pa tabaco y pasas un mes entero de depresión, de “me quiero pegar un tiro”. También sales por ahí, las niñas ven lo que haces y pasan de ti como de la mierda, si quieres tener una relación tenéis que ir los dos del mismo tema, y si vais los dos del mismo tema, malament. He estado épocas más tranquilo, con novias, pero la cabra tira al monte...

PACO

Tots dos casos, com s'ha vist anteriorment, coincideixen en el fet que no disposen de qualificacions formatives altes, la qual cosa dificulta la incorporació al mercat laboral en ocupacions d'alta remuneració i amb situacions contractuals estables, però si a més s'hi afegeix un element d'intermitència generat pel consum, les trajectòries laborals es tornen més precàries i eviten que s'assentint en un lloc de treball que permeti estabilitat.

5.2.3 La situació actual del Paco i la Maria en termes d'exclusió social

Pel que fa referència específica a l'addicció, la Maria ja no és consumidora i el Paco considera que el seu consum ja no és problemàtic.

Un dia vaig tenir una sonada així molt forta... estava fent unes mudances i vaig pensar “com que te donarà molta feina les mudances, aquest és el moment clau”. Jo no he tingut mai problemes amb l'alcohol, puc deixar de beure, el cafè,... (...) estic fent les mudances i dic “d'aquesta te'n surts” i vaig deixar de fumar, de beure i de prendre coca.

MARIA

Tots dos entrevistats afirmen que actualment no tenen problemes per consumir o haver estat consumidors. Actualment els dos es troben en una situació d'atur i atribueixen les seves dificultats d'inserció en el mercat laboral a la crisi econòmica. Tot i que la seva situació actual pot ser que no estigui relacionada amb l'episodi específic d'addicció, el fet és que la trajectòria formativa va quedar tallada i les intermitències en el mercat laboral, aquestes sí generades pel consum, fan que no hagin pogut establir-se en una ocupació.

En el cas de la Maria cal afegir-hi el fet d'haver estat anys fora del mercat laboral. L'última vegada en va sortir per una baixa a causa d'un accident quan treballava en el sector de l'hoteleria. Un cop es va acabar la seva baixa, ja no va poder entrar al mercat laboral per culpa de l'esclat de la crisi.

Amb lo de comercial m'hi he passat moltíssim temps i després he treballat fent extres d'hostaleria i fins fa dos anys que, arrel d'un accident que vaig tenir aquí, vaig empalmar la recuperació de la lesió amb la supercrisis mundial i... compra't un xumet i mira de passar el temps lo millor que puguis.

MARIA

Malgrat això, la Maria atribueix les seves dificultats per trobar feina a la crisi econòmica, al fet que el mercat no valora la seva experiència laboral i que té una edat que dificulta que trobi una feina. Ella també apunta que ser mare és un impediment, però obvia aquesta informació quan va a buscar feina.

Mira, fins que en vaig fer 25 era jove i no tenia experiència i a partir dels 25 que em passo de

l'edat i que l'experiència que tinc li importa un rave a la majoria. Bàsicament això. Procuo no dir, només contesto si ho pregunten, però no dic que sóc mare d'una criatura. Això és una dificultat per trobar feina, el motiu perquè el casino no contractava dones és perquè menstruen, ja t'ho he dit tot. La baixa formació no és un problema, perquè les feines que busco no requereixen nivell de formació.

MARIA

La Maria no veu com una dificultat que no tingués qualificació formativa, però el cert és que en aquest moment de crisi, les ocupacions que major destrucció pateixen són precisament aquelles menys qualificades i de les quals hi ha una menor demanda. Per tant, que tingui uns nivells formatius baixos li resta possibilitats d'inserció en el mercat laboral.

El Paco també és en una situació d'atur. Ell té una llarga experiència laboral en el món de la restauració i ha treballat en establiments d'alta categoria. Actualment, també atribueix a la situació de crisi econòmica la dificultat de trobar feina. Malgrat la seva actitud activa en la cerca de feina, no aconsegueix ocupar-se.

Mucha experiencia laboral... mi currículum habla por si solo, a día de hoy camareros tan buenos como yo en el paro hay cientos, y más buenos también. ¡Ahora es un concurso de popularidad! Antes decían "el enchufe, el enchufe,..." antes no había tanto, pero ahora sí, tienes que estar "enchufao". O conoces al primo de alguien o tienes un coleguita... Es que no se puede, está la cosa muy mal.

PACO

La seva situació formativa també el limita a l'hora d'ampliar les oportunitats laborals i el sector de la restauració ha patit una davallada important arran de la crisi.

En relació amb l'àmbit residencial, aquesta situació de manca d'ingressos porta tots dos a viure a la llar familiar. La Maria justifica aquest fet per una qüestió econòmica, però també a causa de tenir un fill petit, estar separada del pare del nen i rebre el suport de la seva família quan necessita ajuda en les tasques de cura.

A casa els pares hi visc per una qüestió econòmica i perquè quan em separo tinc un nen petit i, la veritat, el suport d'estar amb algú de casa... És molt més senzill estar compartint la vivenda si els horaris no van bé amb els d'entrada a l'escola, és més fàcil tenir allà la meua mare. He tingut molt suport, no n'he abusat, però quan ha fet falta sí. També ha sigut un suport afectiu i ells han estat beneficiats pel fet de tenir el nen a casa. La casa dels pares està en bones condicions. Quan tingui feina i el nen sigui més gran la cosa és buscar-se una casa pels dos.

MARIA

El Paco viu a casa de la mare amb la seva germana i del relat no es desprèn que mai n'hagi marxat. La seva voluntat és la de marxar i tenir un pis per a ell sol, però la situació econòmica, tant la seva com la de la llar, no ho permeten. Ell cobra una prestació de 400 euros al mes i la seva mare té contreta una hipoteca per pagar el pis. Tota la prestació del Paco va íntegra a la seva mare, per contribuir als pagaments. És per això que el Paco ven cocaïna, amb el que treu de la seva activitat irregular, es paga les despeses personals. No ven grans quantitats de droga, per tant, d'aquesta activitat no en pot treure uns ingressos significatius.

Yo todavía tengo suerte, que estoy cobrando la paga esta y yo el dinero este se lo doy íntegro a mi madre, esto se lo doy a mi vieja para pagar la hipoteca y lo que sea. Yo si quiero tomarme unas copas tengo mis cosas, pero claro...

PACO

La situació econòmica de la llar no és gens bona i la seva mare cobra una pensió per invalidesa d'uns 700 euros al mes. Tot i tenir aquests dos ingressos, la llar té dificultats per realitzar els pagaments de les despeses fixes.

Ahora mi madre cobrará paga doble, pero claro, estamos pagando facturas del gas fraccionadas del invierno que no se pudieron pagar... ¿sabes? Y vamos trampeando, trampeando hasta que llega la doble y luego nos volvemos a empeñar hasta la otra doble.

Vamos trampeando gracias a que yo tengo los 400 euros estos, lo peor será cuando se acabe... serán seis meses y ahora voy a cobrar el segundo mes.

PACO

La prestació que cobra el Paco dura només 6 mesos, per tant, si no troba una feina o si no li allarguen la prestació que rep, la llar estarà en una situació altament precària, fins al punt de posar en risc poder fer front als pagaments hipotecaris. El Paco i la seva mare disposen d'una xarxa familiar benestant que en moments puntuals els ha ajudat. Segurament, en una situació de necessitat també els ajudaria.

Per la seva situació econòmica, la Maria no col·labora a pagar les despeses fixes de la llar, tot i que aquesta era la seva voluntat.

Jo no ajudo a casa amb el meu sou, ni llum ni aigua... si vaig a comprar i falten coses les agafo, està clar. Volia pagar, però em van dir que no. El pare de la criatura no compleix amb les obligacions.

MARIA

A la seva situació d'atur, cal afegir que l'exparella de la Maria no fa front als pagaments que li pertoquen per a la seva manutenció. Disposar d'una xarxa relacional que es pot fer càrrec de la seva situació és un recurs molt valuós per a la Maria, ja que li permet afrontar aquesta situació amb una major tranquil·litat. Malgrat que la família de la Maria estigui en una millor disposició per ajudar-la que no pas la del Paco, no treu que la situació econòmica de la seva llar sigui bona. El pare de la Maria es va veure obligat a tancar el seu negoci i fer front a uns deutes importants a causa d'haver estat objecte d'una estafa. Actualment té 68 anys i no es pot jubilar per haver de fer front als deutes. Treballa en un bar dotze hores al dia i set dies a la setmana. La Maria l'ajuda sempre que pot.

Jo que *soy como soy* no puc suportar viure a casa dels meus pares, saber que m'ajuden amb tot el que poden i més i que una persona de 68 anys, que a més és el meu pare i m'ha donat tot el que sóc, s'està sol dotze hores al dia, set dies a la setmana. Un pèl limitada vaig, però estic allà una sèrie d'hores donant-li suport.

MARIA

Cal anotar que la prestació que rep la Maria (490 euros) és veu reduïda perquè viu a casa dels seus pares. Quan ells van entrar en el còmput de la unitat familiar, l'ajuda que li pertoca és menor, cosa que ella assumeix com a injusta, ja que no és el mateix una unitat familiar que una unitat de convivència.

Jo entenc la unitat familiar com el meu fill i jo. Segons el diccionari jurídic de la Generalitat, és això el que s'entén com a unitat familiar, però l'Ajuntament de Vilanova aquí té greus problemes a entendre què és diferenciar una unitat de convivència amb una unitat familiar. Jo contemplo el meu fill i jo i per tant els meus ingressos han de donar pel meu fill i per mi. Quan demano algun ajut a l'ajuntament també he de computar els ingressos dels meus pares, cosa que he de dir que al meu pare li toca bastant els nassos. Perquè jo tingui problemes econòmics i necessiti l'ajuda de l'administració, pel fet de que ells em tinguin acollida a casa no vol dir que els hagin d'estar investigant, i els investiguen.

MARIA

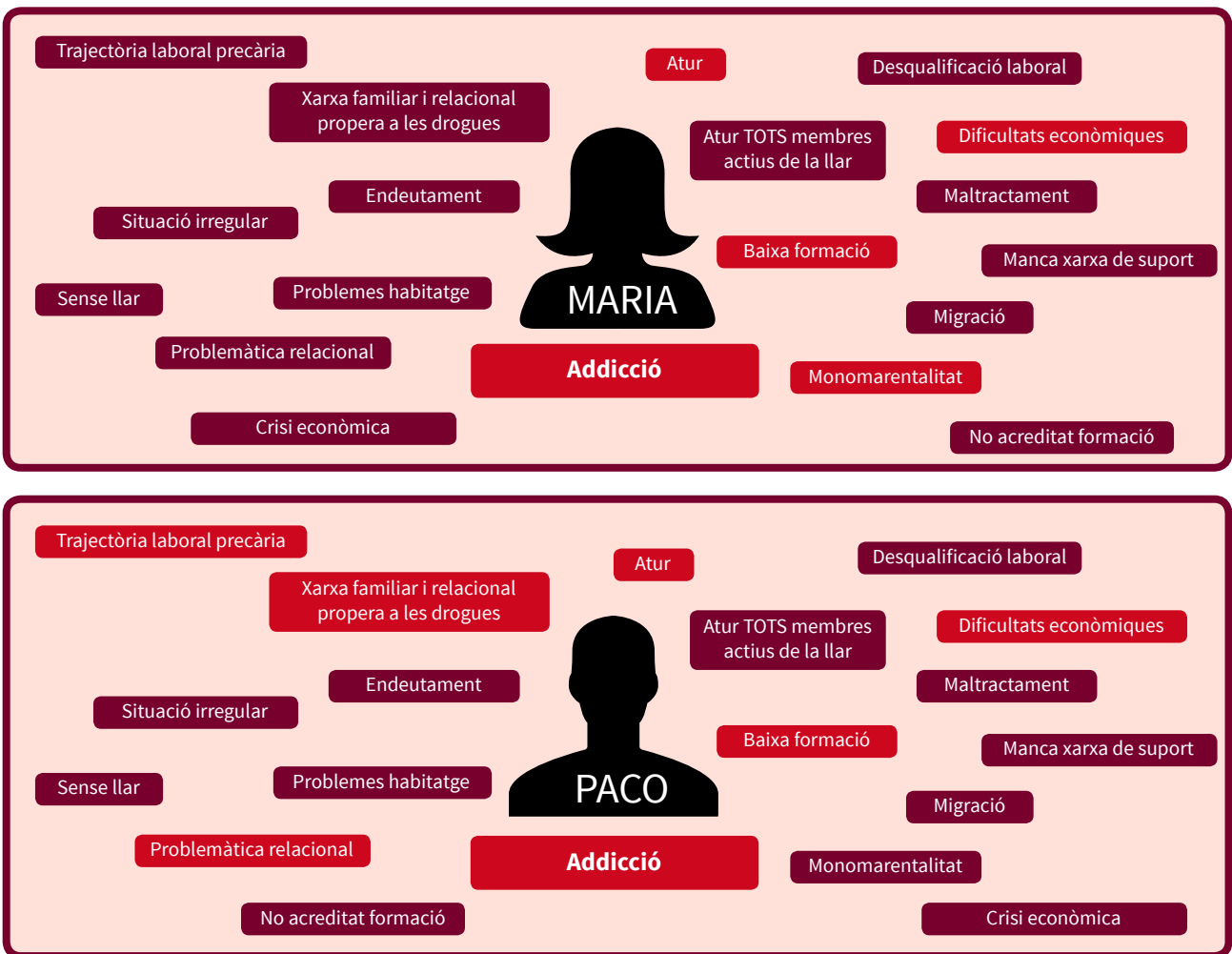
Com s'ha vist, les addiccions, com altres moments de ruptura o factors d'exclusió social, per si soles no impliquen caure en situacions d'exclusió. Els dos casos que s'han exposat aquí acumulen altres factors més enllà de la seva addicció a substàncies il·legals. Tant en els àmbits formatiu, laboral i, ara mateix, econòmic, els dos casos presenten també mancances que dificulten els seus processos d'inclusió de forma autònoma. Tots dos acudeixen a cursos de formació professional, però com veurem en l'apartat corresponent, el seu èxit és limitat. Una situació de consum de drogues, per si sola, no genera situacions d'exclusió social, hi ha d'haver altres factors que intensifiquin els efectes nocius d'un consum problemàtic de drogues il·legals.

Mi tía vive en un castillo de cuento de hadas y yo le digo, ¿no sabes la cantidad de cocaína que hay en la calle! Yo tengo clientes con contrato de confidencialidad, padres de amigos, etcétera. Hay desde niñas de 13 años a viejos de 65 que aún se dan caña. Yo qué hago, ¿me voy? ¿Me voy a Colombia que seguro que hay menos que en mi pueblo! ¿Aquí en Vilanova son todos unos monos viciosos!

PACO

El Paco constata que el consum de cocaïna és molt estès entre la població de Vilanova i que té clients de totes les edats i condicions socials. Consumir, per si mateix, no és factor d'exclusió mentre no es converteixi en una addicció patològica. El problema del consum de drogues il·legals va sempre associat a altres factors d'exclusió social, alguns dels quals s'han identificat en aquest apartat.

Figura 7. Factors d'exclusió acumulats de la persona entrevistada [Maria i Paco]

5.3 La crisi econòmica: nous perfils d'exclusió social

La situació de crisi econòmica que travessem genera l'aparició de nous perfils de persones en risc. Aquestes, són persones que mai havien requerit dels serveis de protecció social de l'administració pública.

De forma general, l'augment del nombre de persones en risc d'exclusió que efectivament existeix i així ho constaten els serveis socials dels diversos ajuntaments i les entitats que es dediquen als serveis assistencials, es constata en dos col·lectius principalment.

5.3.1 Persones vulnerables que han vist agreujada la seva situació

Aquest col·lectiu de persones correspon a les que acumulaven factors d'exclusió social, però gràcies a estar inserides al mercat laboral disposaven d'una renda econòmica que els permetia ser autònomes i no requerien ajudes socials. L'exemple d'aquest cas és l'Abel, una persona nouvinguda, amb baixa formació, inserit de forma precària al mercat laboral i sense plens drets de ciutadania.

Malgrat acumulava aquests factors d'exclusió, la situació de boom immobiliari permetia que disposés d'una renda suficient per desenvolupar un projecte de vida autònom. Arran de l'explosió de la bombolla immobiliària, s'ha vist sumit en una situació d'atur que l'ha fet ser dependent de les prestacions socials i viure en una furgoneta. Com el cas de l'Abel, hi ha més persones joves que van abandonar els estudis en un moment d'expansió econòmica i que actualment es troben sense una formació que els permeti col·locar-se en un altre sector productiu.

També és el cas del Paco, que en el moment d'expansió trobava fàcilment feines en el sector de l'hoteleria o de la construcció. La seva inserció en el mercat laboral era precària, amb contractes temporals, però la situació econòmica permetia que fos independent econòmicament.

Quando era alicatador pues eso, tuve problemas porque el tipo ese me pagaba bien, era buen hombre y todo pero se negaba a hacerme un contrato.

Luego, por norma general, siempre he sido camarero. He trabajado en sitios buenos, hoteles de cuatro y cinco estrellas, des de los 18 o 19 he estado haciendo servicios así esporádicos, de fin de semana, bodas bautizos y todo eso. Pero mucho es en negro o te dan de alta y baja en un día.

PACO

Per altra banda, la situació de la Raquel, ja precària de per si, s'ha vist agreujada per una disminució de contractes a causa de la crisi econòmica. O bé, el cas de la Mercedes, l'exmarit de la qual no pot passar-li la pensió dels fills perquè és a l'atur; ell sempre havia treballat en el sector de la construcció i ara és en una situació d'atur que li permet legalment no haver de passar la pensió dels fills a la Mercedes.

Él lo aceptó por propia voluntad en la separación, lo que pasa es que no la cumplió y he puesto una demanda para que cumpla, le han pillado algo de la ayuda familiar, legalmente no trabaja, sí trabaja pero no refleja nada.

MERCEDES

La Maria també presenta problemes per trobar una nova ocupació en l'actual context de crisi econòmica. Ella havia tingut unes retribucions molt elevades, però actualment és dependent de les prestacions socials i amb grans dificultats per trobar una nova feina.

Com es pot observar, tots els casos citats fins ara ja partien d'una situació de vulnerabilitat en algun dels àmbits d'exclusió social, ja sigui en el formatiu, el laboral o l'administratiu, o bé acumulaven més d'un factor d'exclusió. Tot i ser persones vulnerables, en la majoria de casos, podien dur una vida autònoma sense necessitat de rebre ajudes públiques.

Però la crisi econòmica també ha comportat que persones en aparença plenament incloses en la societat esdevinguin usuàries de serveis socials i passin a ser dependents de les prestacions i dels recursos públics.

5.3.2 El risc de la classe mitjana: Persones en situacions d'inclusió social que esdevenen vulnerables

Aquest és, segurament, el col·lectiu més significatiu en aquesta etapa de crisi econòmica i de canvi d'època. Ells són el paradigma del canvi de model econòmic i l'indicador clar que el nou marc eminentment neoliberal conduirà a capes, cada cop més àmplies de la societat, a situacions de major vulnerabilitat.

Ja des dels anys 90, diversos autors com Beck (2002) o Sennett (1998) anunciaven l'adveniment de la societat del risc, un nou model social on les garanties derivades de la participació al mercat de treball s'acaben. La norma social passa a ser la inestabilitat i el risc constant de caure en l'exclusió. Persones amb situacions laborals estables, amb llargues carreres professionals, amb deutes i càrregues familiars adaptats a cert nivell retributiu, veuen com les seves empreses tanquen aprofitant la nova legislació laboral que facilita els ERO i veuen els ingressos dràsticament reduïts, però no així les seves càrregues econòmiques.

A continuació exposarem el cas de la Laia per il·lustrar aquesta situació. De la mostra seleccionada, ella és l'única persona que respon a aquest perfil, però de situacions com la seva n'hi ha moltes més. El seu cas servirà per posar de relleu i analitzar quina ha estat la trajectòria de risc que ha patit la Laia i quines són les seves dificultats actuals i oportunitats de reinserció al mercat laboral.

La Laia és una dona de 48 anys que ha viscut tota la vida a Vilanova i la Geltrú, té dos fills de 27 i 23 anys que ja estan independitzats i conviu amb el fill de 24 anys de la seva segona parella.

Amb el seu nou company es va comprar una casa de la qual encara paguen la hipoteca. Actualment tant la Laia com el seu company són a l'atur, la Laia feia 31 anys que treballava a la mateixa empresa i la van acomiadar al mateix moment que el seu company.

És una empresa d'aquí de Vilanova, de tota la vida i el que ha passat és que, per mala gestió i tota la problemàtica de la crisi, han hagut de tancar una de les empreses. (és una empresa amb dues filials).

LAIA

El primer que cal observar són les causes que la Laia atribueix al tancament de la seva empresa, per un costat la mala gestió i, per l'altre, la crisi.

Aquesta nova situació planteja noves problemàtiques a la Laia, amb les quals mai havia hagut d'enfrontar-se. Ara es veu obligada a buscar feina i fer un reciclatge formatiu accelerat per tal d'adquirir els recursos que demanen les ocupacions actuals.

Llarga experiència laboral, però poc útil

Una de les característiques d'aquest nou perfil és que disposa d'una llarga experiència laboral fruit de la seva dilatada estada en el mercat de treball. Aquest fet, però, pot jugar en contra si tota l'estada al mercat de treball s'ha dut a terme en un mateix sector.

Sí, bueno la gent diu 30 anys d'experiència, però crec que aquesta experiència el que ha fet ha estat quedar-me com una mica aturada en coneixements. Per això vaig apuntar-me a informàtica i estic fent Excel, Word... i clar després dius he de fer un PowerPoint i no en saps.

LAIA

Malgrat la insistència que es fa en la formació continuada i la necessitat que les empreses facilitin als seus treballadors el reciclatge, hi ha un bon nombre d'empreses que no ho fan així i causen un perjudici per als seus treballadors un cop es veuen obligats a buscar de nou una feina.

El que passa és que tampoc ha sigut una empresa d'aquelles en què tinguessis molta carrera professional i que ells mateixos et motivessin i diguessin perquè no fas aquest curset, o l'altre, o mira tens la possibilitat de fer això. Ha sigut una empresa més familiar, estancada.

LAIA

La manca de preocupació de l'empresa de la Laia per la formació dels seus treballadors genera que ara, la Laia, es vegi obligada a dur a terme un procés de formació intensiu en poc temps per poder accedir de nou a una ocupació al mercat de treball regulat.

És dedicar-li un temps i bueno aquí també tinc això de la informàtica que he començat, i ara també m'he preinscrit per fer la prova d'accés del grau superior, perquè he vist que sense estudis tampoc tens gaires possibilitats. En totes, quasi totes les ofertes, demanen els estudis de grau superior, encara que potser fas fotocòpies o estàs al telèfon. Estic apuntada a l'Escola Oficial d'Idiomes, he tingut la gran sort aquest curs de poder entrar a l'escola oficial.

LAIA

De fet, a banda de l'edat, la Laia identifica en la seva baixa formació una de les principals problemàtiques per trobar una altra feina.

Penso que l'edat i no tenir molt d'anglès em faran molt de mal, i el nivell C, que em falta, de català. Però, bueno, clar, ara amb dos mesos haig d'espavilar perquè les empreses no esperaran a que jo estigui sense feina per agafar-me a mi.

LAIA

La Laia ha agafat un compromís fort amb la seva reinserció laboral i mobilitza tots els recursos que té a la seva disposició per tornar a trobar una feina en el menor temps possible. Ara bé, cal remarcar que la Laia no té cap càrrega familiar que li impedeixi dedicar el seu temps a adoptar recursos i habilitats per reinserir-se al mercat laboral.

Si recordem les històries de la Marta, la Raquel o la Mercedes, es podrà veure que no totes les persones disposen de les mateixes oportunitats per dur a terme una formació que les permeti entrar al mercat laboral amb unes condicions òptimes, com així fa la Laia. Per tant, no n'hi ha prou amb facilitar recursos formatius. Cal prestar els serveis necessaris perquè totes les persones puguin dur a terme aquesta formació capacitadora o, en tot cas, les contrapartides a les prestacions haurien de contemplar les diferents situacions vitals de les persones per evitar que haver de fer-se càrrec de persones dependents (fills, en aquests casos) sigui una penalització.

Repercussió en l'economia domèstica

Les persones que es troben en la mateixa situació que la Laia també han de fer front a una nova situació econòmica a la llar. El cas de la Laia, a més, il·lustra el cas de moltes altres llars que han de fer front als pagaments de la hipoteca. Són de sobra coneguts els nombrosos casos de desnonaments que es duen a terme en els últims temps, ja sigui perquè no es pot fer front a les mensualitats del lloguer o bé de la hipoteca. Aquests casos deixen la població que els pateix en unes situacions molt precàries, perquè la pèrdua de la llar és un factor d'exclusió de primer ordre. Però amb la pèrdua de la casa no s'acaba el compromís amb el banc, ja que les mensualitats s'han de continuar pagant, per tant, tot i tenir una situació social notablement més precària, les despeses són les mateixes.

De moment, aquest no és el cas de la Laia que, tot i haver vist la seva economia domèstica afectada, encara pot fer front als pagaments hipotecaris.

És que potser paguem 1200 euros. És més de la meitat. La meua parella va tenir fa dos o tres anys un infart. Ell era comercial i tenia un sou mínim més la comissió. Aleshores després d'un any de baixa, és clar, les comissions ja no entraven. Des de l'any passat vam fer la baixada d'hipoteca, vull dir que ara aquest mes de juliol es paga la hipoteca a 1200 euros un altre cop.

LAIA

Com es pot observar, més de la meitat dels ingressos de la llar, que sorgeixen de les dues prestacions d'atur, es destinen a pagar la hipoteca de la casa.

Però, és clar, ara estem pagant una hipoteca, que fa vuit anys que vam començar, doncs t'embarques en una situació econòmica. Però és clar fa vuit anys no pensaves que passaria això i que et repercutiria. Però això no vol dir que d'aquí uns mesos tingui que dir que sí que m'ha repercutit i que m'hagin d'embargar la casa. Perquè, és clar, tenir una hipoteca, doncs és diferent que quedar-se a l'atur sense tenir-ne. És començar una nova vida i embarcar-se com dic jo, i és el que hi ha.

LAIA

La situació econòmica de la llar de la Laia podria ser millor si l'empresa on treballava complís amb les obligacions que va contreure amb els seus treballadors en el moment de l'acomiadament. De moment, els deuen diverses mensualitats i les indemnitzacions.

Doncs que portem des del novembre sense cobrar. I la primera mensualitat que ens han pagat ha sigut la del mes passat, ara estem a juny, no? Doncs des de novembre fins el maig no vam cobrar res de l'empresa. I ara tot el que ens deuen, que són tots els mesos treballats i la indemnització, els vint dies i tot això, va al fons de garanties. I ens ho pagaran d'aquí a vuit o deu mesos.

LAIA

És rellevant veure com la Laia i la seva parella, a nivell d'oci, mantenen el ritme de vida anterior. Tots dos són membres del club nàutic i aficionats al submarinisme. Aquest fet no respon a una qüestió de vergonya que els faci amagar la seva situació laboral, ja que les seves amistats la coneixen.

Em bellugo en una entitat esportiva, en aquest cas, és el club nàutic. Amb aquesta parella dons m'he bellugat en tot el que és el món del mar. Ell havia tocat tot un tema de barques i ens vam comprar una barca petiteta. Faig submarinisme i estic en el món marítim.

LAIA

Mantenir l'activitat comunitària és positiu a nivell de xarxes relacionals. Com ja s'ha dit anteriorment, les situacions d'exclusió comporten un deteriorament dels vincles relacionals i una pèrdua d'autoestima que limita les oportunitats d'inclusió social. Aquest manteniment de les xarxes és cabdal, ja que són un recurs inclusiu de primer ordre, ja sigui per facilitar recursos i serveis o informació sobre el mercat laboral.

Bueno, els meus amics m'oferien a la gent per cuidar algun nen, és a dir ells vénen al meu perfil, que això ja és molt, perquè veus que ells són capaços de parlar per tu, per la seva boca.

LAIA

La Laia ha perdut els seus pares i un germà gran amb qui tenia una relació molt estreta, malgrat això, afirma que si hagués de demanar ajuda a la família, aquesta li brindaria.

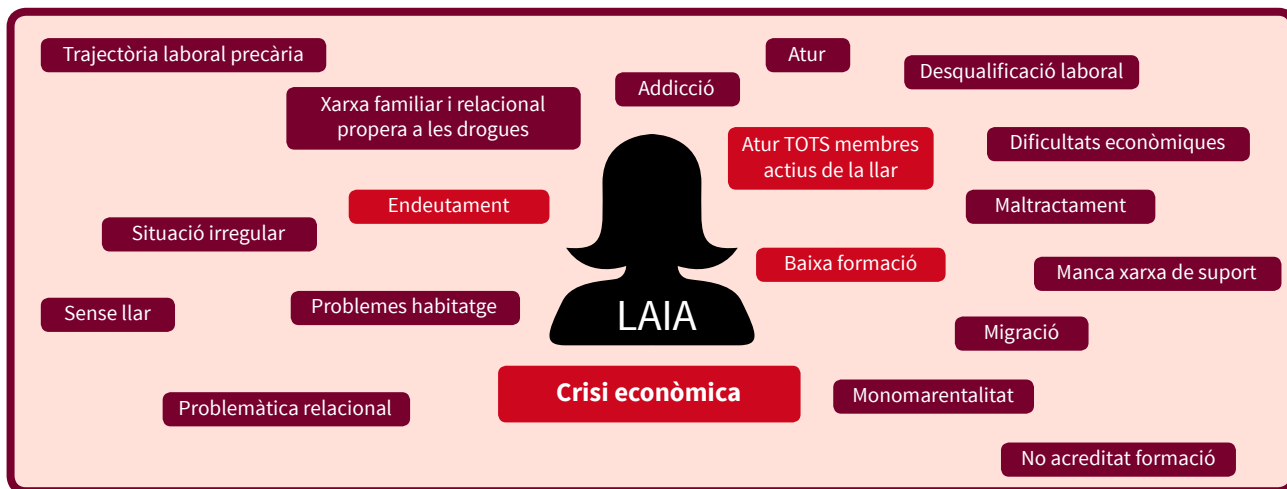
No, si puc demanar ajuda la trobo, però ja no és la mateixa relació que abans perquè el germà que va morir era el més proper i amb el que tenia una relació més estreta.

LAIA

El cas de la Laia ha servit per il·lustrar una realitat creixent que evidencia un canvi de model en l'estat del benestar i en la societat de les garanties que havia existit a Europa. El sistema productiu espanyol, per la seva naturalesa, es veu incapaç de reabsorbir la gran quantitat de persones que han quedat a l'atur com a conseqüència de la crisi econòmica.

A més, les recents retallades en els serveis públics i de protecció social agreujaran encara més aquesta realitat creixent. Si el sistema productiu no genera llocs de treball i les administracions no poden produir ocupació per la limitació existent a endeutar-se, la situació per a moltes persones que són a l'atur i acaben les seves prestacions es veurà fortament afectada.

Figura 8. Factors d'exclusió acumulats de la persona entrevistada [Laia]

5.4 Migracions: Risc social “per llei”

Anteriorment ja s'han vist algunes de les conseqüències que poden comportar els processos migratoris per a les persones. En el cas de la Regina, el rebuig per part dels seus companys de classe va ser un dels factors que la va empènyer a deixar els estudis i que no disposés d'una qualificació que li permetés accedir a un ventall més ampli d'ocupacions amb majors possibilitats d'alta remuneració. Per altra banda, també s'ha vist com la Mercedes ha hagut de rebaixar el nivell laboral en què treballava (de secretària a Colòmbia a fer tasques de la llar aquí), com a conseqüència del seu procés migratori.

Les migracions són en si mateixes una ruptura vital, però també són ruptures els efectes que aquestes migracions comporten en les persones. En aquest apartat ens centrarem en els efectes que genera tenir una situació administrativa irregular.

Ja s'ha vist anteriorment com l'Abel va treballar de forma il·legal als camps de Múrcia per després veure regulada la seva situació, atesa la gran demanda de mà d'obra del moment. A continuació exposarem la història de la Wendy, que és un cas paradigmàtic dels efectes que suposa estar en una situació irregular. Ella, com tantes altres persones en situació similar, disposa d'estudis universitaris i d'habilitats laborals. Ara bé, la seva situació legal fa que res d'això tingui valor.

5.4.1 Desqualificació laboral, una formació inservible

La Wendy és una de tantes persones nouvingudes amb estudis universitaris que no poden fer valer els seus coneixements i habilitats quan arriben aquí. Per una qüestió administrativa, hi ha tot un sector de la població que veu com, arran de la pròpia migració, ha d'agafar feines molt per sota del seu nivell d'estudis i capacitats.

En el momento que me quedé sabía que iba a trabajar en cosas que yo no había trabajado, quizás en cosas que no me apetecería trabajar en la vida ni me imaginé que iba a trabajar, pero tampoco iba a permitir que me trataran mal.

WENDY

La Wendy va decidir venir aquí, entre altres coses, per amor. Quan era a Xile, d'on és originària, va conèixer qui seria el pare del seu fill i el va seguir fins aquí. Un cop va arribar es va quedar pensant que, a poc a poc, la seva situació aniria millorant.

Es que lo conocí allí, esta es una razón para venir a España y porque el padre de mi hijo vive en Santa Coloma, entonces era para mí estar más cerca, la idea era que X tuviera la posibilidad de ver a su padre, yo venirme mis vacaciones de verano y luego volver. Pero luego cuando ya estás aquí, súper enamorada y bien, y tranquila, y que trabajarás que poco a poco te arreglaremos los papeles, homologaremos, estudiarás, todo súper bien, pues decides tomar decisiones.

WENDY

També s'hi afegeix que el pare de la seva criatura viu a Santa Coloma. Ella tenia la idea de venir només a les vacances, però finalment es va quedar tot i estar en una situació irregular. Un cop aquí, comença la seva trajectòria laboral de persona sense papers.

Ella va arribar aquí l'any 2006, en un moment de bonança econòmica en què s'ocupava moltes persones en situació irregular perquè els costos laborals fossin menors i per mantenir una relació de poder molt més desigual entre ocupador i persona empleada. Aquest fet fa que la seva desprotecció sigui total i siguin fàcilment víctimes d'una major explotació laboral.

El primer trabajo fue en el paseo marítimo de Vilanova en un bar de camarera, ahí estuve dos o tres meses, y a mitad por la mala forma en que trataban los dueños a las... todas eran de Rusia, Hungría, polacas, por las malas formas en que trabajaban y lo mal que pagaban a las chicas y el sentido de asumir que si tú cerrabas un turno a las tres de la mañana al otro día tenía que ir a trabajar igual, si te lo pedían no era una opción, tenías que ir.

WENDY

La Wendy relata com en la seva primera feina a Vilanova era testimoni i víctima d'episodis d'explotació laboral i abús de poder per part dels seus caps. La fragilitat en què es troben fa que les persones en aquesta situació hagin d'acceptar qualsevol tipus de condicions laborals, per no perdre l'única font d'ingressos de què disposen. La competència existent pels llocs de treball entre la població irregular i que viu en condicions precàries, posa els ocupants il·legals en una situació de poder molt millor que si ocupessin persones de forma regular: “en tinc mil esperant pel teu lloc de treball i no es queixaran”.

La Wendy va deixar aquesta feina per la impossibilitat de cuidar el seu fill, atesos els horaris tan llargs que havia de cobrir. Poc després va trobar una altra feina, també irregular, en la qual va estar un any i mig i on les condicions eren igualment arbitràries però més bones. En aquesta feina, la Wendy va establir una bona relació amb els seus caps fruit de l'ajuda que li oferien per fer front a una situació d'assetjament que vivia per part del seu company (més endavant hi entrarem amb més detall). Per evitar trobar-se amb el company, el seu cap la portava a casa i li ofería ajuda quan ella ho necessitava. Això va fer replantejar la Wendy d'agafar una altra feina, més a prop de casa i sense implicació emocional amb els caps.

Mi jefe intentaba calmarlo “mira que no hagas esto que ella está trabajando, estamos haciendo un servicio.” ¿Sabes? Una mano como si fuera un familiar. Y un día me bajó aquí después de un servicio después de las diez y media de la noche “vente que este está muy salido, puedes quedarte con el niño” y esa serie de circunstancias me hizo replantearme trabajar más cerca, porque tampoco era bueno ni justo y tarde o temprano iba a terminar mal porque no dejaba de ser yo una trabajadora y él un jefe y para no echar a perder esa relación estaba mirando un nuevo trabajo.

WENDY

Per sort, a Vilanova i la Geltrú, pel fet de ser un poble de costa hi ha força oferta laboral en els períodes d'estiu. La restauració és un dels sectors laborals on la població irregular té majors oportunitats d'ocupar-se. Tant la construcció com el sector serveis vinculats a l'hoteleria i el turisme, han ocupat la majoria de persones sense papers. Són dos dels principals sectors econòmics de l'Estat espanyol i els que van protagonitzar el període de bonança econòmica de la primera dècada dels 2000. Per aquesta circumstància, la Wendy va trobar feines en diversos establiments de restauració del passeig marítim de Vilanova.

Por suerte cuando trabajaba en Canyelles ganaba bien y había juntado dinero, entonces me había dado un margen de tres meses si no encontraba nada, más o menos para vivir y poder pagar mi alquiler y eso. Y claro encontré otro trabajo, de inmediato, ¿eh?

Entonces ya era la temporada casi de verano, pues entonces trabajé en el paseo marítimo, en el paseo marítimo trabajando en el X, en el X en el X, trabajé también en el X hacía extras. Hay trabajo para este fin de semana, para el otro no hay. Mira, juega en tu contra que no tienes documento y en el paseo marítimo lo fiscalizan mucho. Normalmente no iba fija, iba a extras y normalmente por la noche y normalmente era un trabajo de mierda.

WENDY

Per sort, la Wendy havia pogut estalviar per poder fer front a un temps d'inactivitat mentre trobava una altra feina. En la seva cita es pot veure el dinamisme del mercat laboral en el sector de la restauració, dinamisme, això sí, lligat a una precarietat extrema.

Les repercussions d'aquesta desqualificació laboral les exposa ella mateixa:

Mal, fatal y no por orgullo sino porque no entiendes como se te cierran tantas puertas. De mi profesión no puedes acceder, porque no tienes documentación y si no puedes acceder es irónico porque si no tienes un contrato no tienes documentación. Pero en estos tiempos y yo llegué y salí, no como otras personas que llegaron y tenían mucho trabajo donde la gente te ofrecían contrato y tú no te gustaba te ibas a otro, pero yo llegué en un tiempo que ya estaba comenzando la crisis.

Las condiciones son sin ninguna estabilidad, eso es lo que más te pesa porque un día trabajas hoy ya te llamo, si te llamo a las dos te vienes, a ver ¿esto qué es? Yo también me tengo que organizar, yo tengo que saber lo que voy a ganar a la semana, y por tener este carácter y hablar con la gente, de buena manera, todo el paseo marítimo me conoce saben que yo

trabajo aquí, trabajo allá, tengo una buena relación pero tienes que ir parando, mira esto no puede ser.

WENDY

Actualment, cobra un PIRMI per l'experiència de maltractaments que ha viscut i per ser mare soltera.

5.4.2 Repercussions econòmiques

En aquest moment, com ja s'ha apuntat, la Wendy cobra un PIRMI perquè no té dret a prestació d'atur. Va arribar el 2006 i ha estat treballant de forma més o menys intermitent des de llavors. Malgrat haver treballat i contribuït a la generació de riquesa a l'Estat espanyol i malgrat haver pagat els impostos indirectes derivats del consum, la seva situació administrativa fa que no tingui dret a la prestació d'atur. Per això, en els períodes que no ha estat activa ha hagut de dependre dels seus ingressos.

Actualment la Wendy ingressa uns 600 euros de l'ajuda. Val a dir que la seva situació és especialment difícil pel fet que el pare del seu fill no li ingressa la pensió alimentària que li pertocaria.

Anteriorment va haver de rebre ajuda per part de Càritas en forma d'aliments i, per poder fer front al pagament dels llibres de l'escola del seu fill, feia artesanía a banda de fer feines domèstiques.

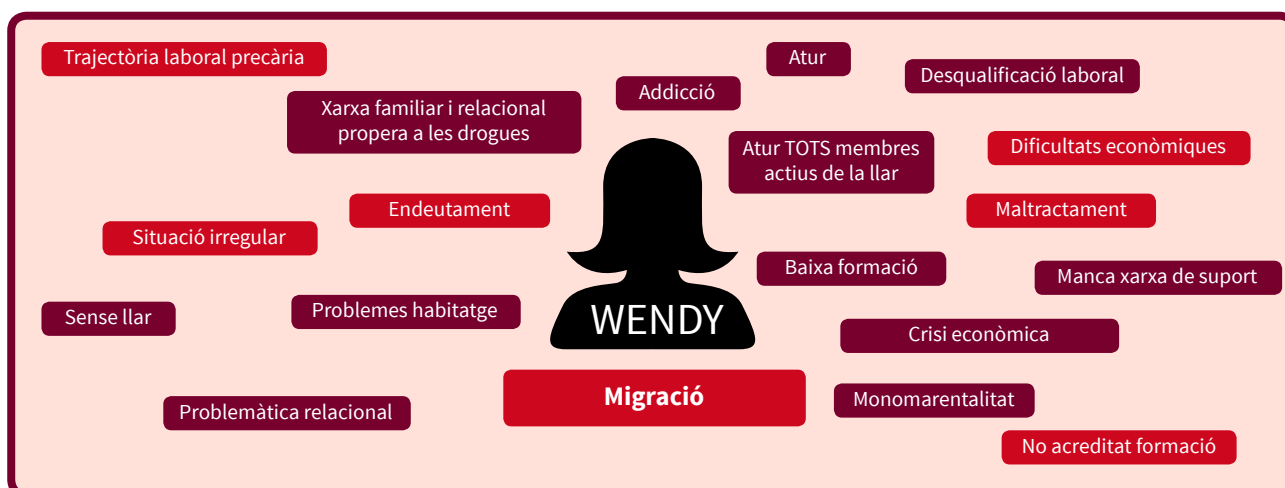
También ella me enseñó a hacer pulseras, un tiempo estuve vendiendo pulseras en el colegio de X para así juntar dinero para los libros.

WENDY

La repercussió més significativa és que no té prestació d'atur, ja que no ha estat cotitzant. Amb relació a l'habitatge, conviu amb la seva parella actual i destinen quasi la meitat dels ingressos de la llar a pagar el lloguer. Per altra banda, l'habitatge està en bones condicions i en un barri proper a l'escola del nen.

Com es pot veure, no tenir documents posa la població nouvinguda en una situació de clar desavantatge. A més, la precarietat laboral a la qual és sotmesa aquesta població afecta també els altres aspectes de la vida, ja que la inestabilitat en els ingressos és encara major que per a la població autòctona.

Figura 9. Factors d'exclusió acumulats de la persona entrevistada [Wendy]

5.5 Estratègies per sortir endavant: l'accés als recursos formals i informals

Fins ara s'ha fet un repàs a les diferents trajectòries vitals de les persones entrevistades, a partir dels principals moments de ruptura que s'han identificat en els seus relats. S'ha vist quines han estat les biografies personals i quines han estat les principals conseqüències que es desprenen de les ruptures identificades, en termes d'inclusió i d'exclusió social. Ara el que s'analitzarà en aquest apartat són els recursos inclusius que les persones entrevistades han fet servir en algun moment de la seva trajectòria vital.

Aquests recursos inclusius que les persones en risc mobilitzen es diferenciarien en dos grups: els recursos informals i els formals. Els recursos informals, bàsicament són les xarxes relacionals de suport, però les persones entrevistades també fan servir altres recursos inclusius informals.

Els recursos formals són tots aquells recursos que les administracions i entitats posen a disposició de les persones en risc, ja siguin ajudes econòmiques, cursos de qualificació laboral o suport en forma de serveis familiars. En l'apartat en què es tractaran aquests recursos formals també es presentarà la valoració que els propis usuaris en fan, amb la finalitat de trobar formes de millorar els serveis o reforçar aquells aspectes positius que hagin estat identificats.

5.5.1 Els recursos informals

Al llarg de l'anàlisi ja s'han anunciat alguns dels recursos informals que utilitzen les persones entrevistades per tal suplir aquells serveis i recursos que no són facilitats per les administracions o als que no poden accedir a través del mercat.

Les xarxes relacionals

Les xarxes relacionals són uns dels recursos principals que es mobilitzen davant una situació de risc o d'exclusió social. Per exemple, ja s'ha apuntat el cas de la Mercedes, que depèn en gran mesura dels serveis que li ofereixen la seva germana i els seus nebots per poder tenir cura dels fills. També s'han vist casos, com el de la Raquel o la Marta, en què la xarxa familiar també està trencada i aleshores aquests serveis s'han de suplir d'una altra manera: ja sigui a través de les institucions com en el cas de la Marta o, directament, renunciant a agafar feines per la impossibilitat de compaginar l'ocupació productiva amb la reproductiva, com la Raquel.

Les xarxes relacionals no serveixen només per facilitar serveis de cura, tot i que sigui la tasca principal que realitzen. El model de benestar mediterrani no ha assumit, sobretot, les atribucions corresponents a les tasques de reproducció per una concepció patriarcal i tradicional de la distribució de tasques i atribucions en el si de la família.

Un altre exemple de funcionalitat de les xarxes és el de la circulació de la informació per a l'ocupabilitat. A través de les xarxes de relacions es transmet informació sobre oportunitats laborals, tal i com s'ha vist en el cas de l'Abel. Per exemple, el Paco afirma ser una persona molt coneguda en el municipi i que sempre ha trobat feina a través de les seves relacions.

A mí me vienen a mi casa y vienen a picarme “mira, ves a dejar un currículum” y me funciona mucho más rápido que un ordenador. Me he movido con gente, he trabajado en el pueblo, me muevo mucho, he estado en el Ritz, en palacio de congresos,... siempre he encontrado estos trabajos por relaciones. Te metes, conoces a uno, cambias números de teléfono con este con otro,... y igual que tú llamas a uno, ellos te llaman a ti.

PACO

També la Laia afirma haver fet servir les seves amistats per tal de trobar altres ocupacions. Com declarava anteriorment, la majoria són feines de cura.

Sí, el boca orella és el que faig servir més. Els familiars ja ho saben, i els amics que sempre procuren parlar per tu, ara ja no és per feines estables sinó que ara ja busquem feines esporàdiques.

LAIA

Per altra banda, la Joana ens relata com els serveis formals d'inserció laboral s'han adonat de la importància de les xarxes i com les fan servir per complementar la seva tasca institucional.

I el boca a boca,... els currículums a tota la gent que conec que treballa i també gent que està a l'atur. És una cosa que et recomanen a l'aula activa, perquè poden veure una oferta que no és per ells, però potser és per tu. Jo si veig una oferta d'arquitecte truco al X i li dic "mira, que aquí hay una de..." però no hi ha res, no hi ha feina, si no funcionaria.

JOANA

D'aquesta manera, no només es comparteix i circula informació per les xarxes relacionals, sinó que a més, es manté l'activitat de la xarxa i fa que perduri en el temps, evitant l'erosió relacional típica dels processos d'exclusió i permetent l'activació de les xarxes per a altres finalitats que no siguin estrictament relacionals.

Un altre exemple d'activació de les xarxes en cas de necessitat també el mostra la Joana. La Joana és una dona de 57 anys que va patir un accident laboral que la va deixar amb una incapacitat del 38%. Concretament es va trencar els dos peus i vivia en un tercer pis sense ascensor. Gràcies a les seves xarxes relacionals va poder rebre serveis informals d'atenció domiciliària.

Al març em vaig trencar els peus i fins al setembre. Vaig trobar ajuda, les meves amigues venien amb la compra, la meva tieta em portava la compra del que podia menjar en una setmana. I el meu fill em pujava l'aigua i em venia a veure. Fins que vaig haver de demanar ajuda a serveis socials, Càritas em portava roba i em van pagar un rebut de la llum de vint i pico mil pessetes, mira si feia temps que no pagava la llum, me l'havien de pagar.

JOANA

La cita de la Joana serveix, també, per il·lustrar una altra de les problemàtiques existents en el fet que les xarxes relacionals es carreguin amb atribucions de cura i reproducció. Les xarxes, cadascuna d'elles, té una capacitat diferent per proveir serveis a les persones que així ho requereixen. Per tant, arriba un punt en què els serveis han de ser facilitats per institucions o entitats amb aquesta finalitat, ja que la xarxa arriba a un punt "d'estrès" en què, per la prolongació del servei o l'augment del cost, la xarxa deixa de prestar el servei o facilitar recursos.

Hi ha una redistribució informal de recursos entre membres de la mateixa xarxa, aquesta redistribució, però, és horitzontal i no vertical i, per norma general, les persones que més recursos tenen cobreixen aquestes necessitats a través del mercat. Per tant, és la gent amb menys recursos la que sol acudir a les xarxes cercant serveis. Cal, doncs, una major provisió de serveis per part de les institucions per evitar aquesta redistribució horitzontal que va en contra de la justícia social.

Cal recuperar aquí l'apunt que es feia anteriorment sobre el capital social i com l'inexistència o la seva feblesa pot ser generador de desigualtats. Malgrat que dues xarxes compleixin la mateixa funció, poden fer-ho de forma diversa. Per exemple, si pensem en els casos del Paco i la Laia, tots dos activen les xarxes relacionals per tal d'accedir a informació i als recursos laborals. Les seves respectives xarxes compleixen aquesta funció de forma similar, però els resultats són diversos. La Laia afirma tenir amistats al club nàutic, la qual cosa indica que aquestes tenen un nivell adquisitiu suficient per disposar d'una embarcació o llogar-ne una de forma regular. Sense més informació al respecte, podríem afirmar que la xarxa de la Laia està formada per persones amb unes ocupacions de major qualificació i la informació de què disposen sobre el mercat laboral serà relativa a ocupacions en sectors d'alt valor afegit. Per la seva banda, la xarxa del Paco està formada per persones ocupades en el sector de la restauració o amistats del seu barri o institut, per tant les ocupacions a les quals pot accedir estaran limitades pel tipus d'informació que circula per la seva xarxa relacional.

Com s'ha pogut constatar, les xarxes relacionals són elements força utilitzats per accedir a certs tipus de recursos per a la inclusió; però les xarxes relacionals per si soles no poden fer front a problemàtiques estructurals, la qual cosa no fa més que reproduir les desigualtats socials i va en contra dels principis de redistribució de la riquesa, la cohesió i la justícia social que regeixen els estats del benestar.

L'economia informal

Les xarxes relacionals donen accés a serveis i recursos laborals en el mercat regulat, però també en l'economia informal. Les ocupacions informals són un recurs també força emprat per les persones que reben el PIRMI, bàsicament pel fet que la prestació que es rep no és suficient. D'aquestes ocupacions no es pot extreure un salari complet, sinó que facilita un complement d'ingressos.

Ja s'ha apuntat anteriorment com el Paco destina la integritat de la seva prestació al pagament de la hipoteca de la llar de la seva mare i com, tot i això, l'economia de la seva llar passa per dificultats en els pagaments. Per a les despeses ell obté recursos econòmics amb la venda de cocaïna.

Aquest és un exemple clar d'economia informal, ja que a més, l'activitat en si és il·legal. En Paco depèn exclusivament de les xarxes de contactes per poder dur a terme la seva activitat però, per altra banda, és una activitat que no li reporta grans ingressos atès el volum de venda. En el cas de la Maria també s'ha vist com en una època ella va vendre cocaïna amb el seu company, en aquest cas sí que treien un rèdit suficient per viure d'aquesta activitat.

La majoria de casos, però, són com els de la Laia o la Wendy, que s'ocupen en tasques domèstiques de forma informal per complementar el seu ajut econòmic i fer front a les despeses quotidianes i als deutes.

Doncs potser em quedo cinc o sis mesos o un any a l'atur i em busco feina i vaig trampejant, de cangur, de cuidar la senyora gran, fent neteja. Per aconseguir 1500 euros que em donen una mica més de respiro.

Val, em fa molta il·lusió trobar feina, però si ara cuido aquesta senyora i trobo un nen per cuidar i una altra casa, em puc treure uns 1500 euros, per què haig de cobrar 900 i anar amunt i avall?

LAIA

Aquesta economia informal, com no està regulada, presenta uns nivells força elevats de precarietat laboral. La Wendy ha treballat sempre sense papers i ja s'han vist les conseqüències que comporta aquesta situació pel que fa als drets de ciutadania. Per altra banda, actualment, també ha de fer unes hores en feines domèstiques per complementar la seva ajuda.

Ya voy haciendo mis cositas, luego tengo una escalera para limpiar, alguna casa también pero más cosas tampoco porque hay tanta gente en la misma, intentando conseguir casa y cada vez... voy dando tumbos cada día, voy dos horas para allí, tres horas para allí.

WENDY

Aquest és un recurs força present en les persones que són receptores de prestacions. L'economia informal, moltes vegades, és l'únic recurs que queda. A l'Abel, quan se li pregunta què faria si perdés la seva prestació, la resposta que dóna és recórrer a l'economia informal en cas que no tingués cap altra opció.

Iría al ayuntamiento y sino al final cogería la furgoneta e iría a buscar hierro y lo vendería.

ABEL

Malgrat hi hagi persones receptores de prestacions que recorrin a l'economia informal per mantenir un nivell de consum elevat, el cert és que per moltes persones aquest és l'últim recurs que els queda per intentar amortir les seves situacions d'exclusió social. Molts subsidis es presenten insuficients per a moltes llars que no poden fer front a les despeses i, per tant, es veuen forçades a ocupar-se en l'economia informal per complementar els ingressos públics.

Per altra banda, diverses de les persones entrevistades també s'han ocupat en l'economia informal com a única via d'accés al mercat laboral, ja sigui per una qüestió administrativa, com en el cas de la Wendy, o per les condicions laborals que se'ls oferien, com en el cas del Paco. L'economia informal, doncs, no és només un últim recurs per a molta gent en situacions de dificultat, sinó que també és una de les causes de l'exclusió social.

La naturalesa del mercat laboral espanyol i l'estructura de l'economia productiva fa que en el moment anterior de bonança econòmica es requerís molta mà d'obra en sectors com la restauració o la construcció (precisament sectors que no es poden deslocalitzar). És precisament en aquests sectors on hi ha hagut un alt índex d'economia informal perquè els ocupadors disposaven de mà d'obra abundant que es veia forçada a acceptar aquestes condicions laborals. Això genera efectes negatius en les persones que s'ocupen en aquestes condicions pel que fa als seus drets socials, la protecció davant l'atur i la precarietat.

L'economia informal, doncs, té aquesta doble vessant d'últim recurs per a la subsistència de molta població, però també és un factor d'exclusió social per a la població que es veu obligada a treballar sense regulació.

5.5.2 Els recursos formals

Els recursos inclusius formals que utilitzen les persones entrevistades són bàsicament de dos tipus, per un costat hi ha les prestacions econòmiques que reben, ja siguin d'atur o PIRMI i, per altra banda, hi ha els recursos en forma de serveis, ja siguin serveis familiars o les accions formatives de les polítiques actives d'ocupació. A les persones entrevistades se'ls va demanar que fessin una valoració dels serveis rebuts. Les opinions són força contraposades.

Prestacions econòmiques

Respecte a les prestacions econòmiques hi ha bàsicament dues opinions crítiques que manifesten les persones entrevistades. Per un costat es critica la manca de control que detecten en la gestió d'aquestes prestacions, la qual cosa genera casos de frau. Això és entès com un malbaratament d'uns recursos públics destinats a les persones que més ho necessiten. Per altra banda, es critiquen els casos d'incompatibilitat amb la incorporació al mercat laboral, ja que moltes ajudes no entren en un període de pausa quan la persona receptora accedeix al mercat laboral.

La inestabilitat del mercat laboral i l'alta rotació de feines existent, juntament amb les baixes retribucions salarials en ocupacions de baixa qualificació i el fet que moltes ajudes no es puguin reprendre al final del període d'activitat, fa que a través de l'elecció racional moltes persones es vegin desincentivades a ocupar-se de forma regular.

Lo que pasa es también el asunto, estoy cobrando la paga esta de 400 euros y cuando hablo con la mujer esta le digo "claro, si yo consigo trabajo..." que seguramente podría conseguirlo, porque ahora hay más posibilidades, ni que sea haciendo limonada en el chiringuito, haciendo terrazas, ni que sea cobrando 800 euros diez horas, me da igual... le digo "¿cuando acabe podré seguir cobrando la paga igual?" Y me dice "sí, si ahora te quedan cinco meses, trabajas tres, pues te quedarán dos" y no... si paro y trabajo tres meses, cuando acabe me quedarán cinco meses. Y me dice "no, esto no va así..." ¿No lo entiendes que a lo mejor no tengo ganas de trabajar? Es así, sí que quiero, pero hostia... al menos no tendré que ratear monedas en los cajones para comprar tabaco. Pero hostia, mucha gente dice "¿para qué voy a trabajar entonces?" La gente se pone a vivir del cuento.

PACO

Malgrat la poca dotació de l'ajuda rebuda per en Paco, si s'incorporés al mercat laboral perdria mensualitats de la seva prestació i això fa que la incorporació hagi de ser reflexionada a partir d'un càlcul de cost-benefici.

El mateix passa amb l'Abel, el fet que no tingui assegurada la prestació en cas que s'incorpori de forma temporal al mercat de treball, el desincentiva a agafar certes ocupacions i en aquests casos es poden cronificar situacions de dependència dels ajuts.

Cuando trabajas se para el PIRMI, y luego cuando paras a lo mejor ya no te lo vuelven a dar.

ABEL

La inestabilitat laboral actual fa que alguns criteris mitjançant els quals es concedeixen les ajudes vinculats a la incorporació al mercat laboral, actuïn com a factor desincentivador. Caldria donar garanties de continuïtat en la prestació en cas que la incorporació al mercat laboral sigui de forma temporal, ja que la qualitat de l'ocupació en aquest sentit, i més en les feines de baixa qualificació, ha disminuït bastant.

En els casos de llars amb deutes importants, bàsicament pel pagament d'hipoteques, les baixes retribucions salarials també fan que la inserció al mercat laboral pugui ser retardada fins que la prestació d'atur s'esgoti, ja que molts cops és major que el salari que es pot percebre.

Agafaré una feina en la qual guanyaré 900 euros i amb el paro cobro 1000? O agafo feinetes i amb el paro podré aconseguir 1500?

LAIA

Sobretot per les persones que integren el col·lectiu de "nous perfils d'exclusió", veure una davallada tant important en els ingressos de la llar, però no en els deutes i les despeses, fa que la incorporació al mercat laboral sigui molt més selectiva mentre encara es disposi de la prestació d'atur a la qual es té dret.

Per altra banda, els perceptors d'ajudes socials denuncien els casos de frau i la manca de control existent. La seva percepció és que aquesta és una ajuda d'urgència destinada a persones amb necessitat i veuen com una injustícia els casos de frau.

Sí, un poco más de control, sí porque hay mucho abuso. Pero que sí que hay gente a quien se le está dando unas ayudas que no les hacen falta. Y gente que está yendo a Cáritas a coger comida que realmente no tendría que ser para ellos y encima luego tienen la cara de venderla por dos duros, a otras personas que sí que la necesitan.

MARTA

Ahora dicen que van a quitar la PIRMI, eso no puede ser, eso tiene que ser para la gente que lo necesitamos, que nos movemos, hay gente que está todo el día en casa o que viven con sus padres, y eso no puede ser. Antes de cortar, tiene que controlar.

RAQUEL

A aquesta manca de control també hi atribueixen una manca de responsabilitat dels treballadors públics en la gestió dels recursos.

En temes del PIRMI hi ha molt més per parlar, aquí sí. Penso que està mal organitzat, està "fatal de los fatales" o sigui que amb el cul (cal?) ho podries fer millor. Que s'acabi sàpiguen que hi ha una sèrie de famílies que estan cobrant el PIRMI que se suposa que com que es paga des d'aquí no poden anar a buscar feina a Saragossa, però no només a Saragossa, sinó que han creuat la frontera i han anat a casa seva, que els 500 euros que cobro jo, no els cobren ells perquè tenen tres criatures i només els meus 500 euros, allà on viuen és un sou més que digne. I que facin falta mesos per saber que aquesta persona s'ha fugat... si li costés del seu salari una penalització a l'assistenta cada cop que se li escapés algú, t'asseguro que no s'escapava ni Déu. (...) Em diuen que posi denúncies i no penso posar cap denúncia; tu cobres de l'administració i tens una responsabilitat, amb la informació que t'acabo de donar tu sabràs què fas. Jo només sóc una ciutadana.

MARIA

Recursos ocupacionals

Uns altres recursos que utilitzen algunes de les persones entrevistades són serveis vinculats a la formació per a la incorporació al mercat laboral. En aquest àmbit de serveis es troben opinions molt contraposades. Per un costat les persones sense càrregues familiars manifesten opinions positives i utilitzen els recursos formatius, malgrat que el mercat laboral no pugui absorbir tota l'oferta.

Jo, personalment ho he trobat correctíssim. Altra cosa és que hi hagi feina.

LAIA

Em vaig apuntar al Club de la Feina, que vas a buscar feina, a fer el currículum, etcètera i a banda hi ha l'Aula Activa, que les tècniques són unes noies molt fermes, l'ajut és total. Elles tenen una paciència de sant i t'expliquen el que és més convenient, et fan treballar, et fan pensar perquè quan l'Aula Activa s'acabi t'ho puguis fer tu, et donen les eines. M'ha servit, perquè m'han sortit tres entrevistes de feina.

JOANA

El que valoren aquestes persones són els cursos de formació que els donen habilitats laborals i un reciclatge formatiu per tenir majors oportunitats per inserir-se al mercat de feina. També es valora que aquests cursos formatius reclamen una implicació constant que fa mantenir la tensió i l'activació.

Aquesta necessitat de mantenir una assistència constant en els cursos, que per altra banda són una condició per rebre les ajudes, és vista de forma negativa per les persones que no hi veuen cap utilitat.

(Ya me molesta) tener que ir allí a pedir como que para colmo me traten como (*amb condescendència*). "Muchacha es que no hay trabajo, y no me digas que hay porque no hay, si hay, hay trabajo para gente como tú que viven de las miserias de los demás".

Bueno, he hecho cursos de currículum y estas chorradas. Son chorradas que además yo ya había hecho y le dije a la tía “yo ya lo he hecho” y me dice ella “sí pero me consta que llevas siete años sin venir aquí.” ¡Claro, los siete años que llevo trabajando en la misma empresa! Si ya los he hecho... no sé por qué... Lo único que han hecho es decirme otra vez que cuando vas a una entrevista de trabajo te tienes que afeitar y... claro, tú estás allí y dices...

PACO

Aquests cursos es veuen com una pèrdua de temps que resta temps a la cerca de feina per aquelles persones que no troben en l'oferta formativa l'orientació professionalitzadora que ells voldrien. Per altra banda, també s'hi troba una manca de flexibilitat en les condicions. Fer passar per uns circuits massa estrictes totes les persones, sigui quina sigui la seva situació, és un element que desincentiva certes persones a seguir els cursos i adopten una actitud negativa vers la finalitat i eficiència de la formació impartida.

Si hi ha gent que fa el curs i no tindrà feina o si no ha après res encara que tinguin el títol, la culpa és només teva (assistent social) si només et preocupa que tu a final de mes tinguis el teu sou i la resta no t'importa... Hi ha gent molt desesperada i que va de cul, si li vens bé, la gent s'apunta a tot!

MARIA

Amb els plans d'ocupació també hi ha veus crítiques. Per un costat es critica que es continuïn realitzant en un moment que no hi ha feina, la qual cosa genera una despesa pública que acaba sent una prestació encoberta, ja que les persones no desenvolupen cap tipus de feina ni tasca de formació en el lloc de treball.

Amb els plans d'ocupació igual, hi ha casos que són patètics. Hi ha gent que va allà a passar les hores, no sabem quina feina hem de fer... hi ha crisi, eh? Si no hi ha feina per fer que no hi hagi plans d'ocupació! Són 900 euros al mes per cinc hores, eh? La valoració que es fa per les persones que accedeixen al curs és deplorable, hi ha gent que mai estarà capacitada per desenvolupar la feina dels cursos (curs de sociosanitari) i tenen el títol. Això ho paguem en diners públics. Els polítics han de fer-se responsables dels diners públics, fins que no ho facin, jo m'indigno!

MARIA

Altres crítiques vénen pel costat que els plans ocupacionals són finits i, encara que el lloc de treball sigui adient i ben cobert per la persona que participa al Pla Ocupacional, no es pot continuar desenvolupant l'ocupació.

És una llàstima que els plans ocupacionals no durin, era una feina per a mi! Va acabar el pla ocupacional però va venir un altre, un funcionari o el que fos, i pensava “però si aquesta feina és per a mi!”.

JOANA

Procurar garantir una continuïtat en els plans ocupacionals seria altament útil per a les persones en situació de risc. En el cas de la Joana li hagués reportat una feina estable i un salari que l'hauria permès deixar de rebre el PIRMI, a banda dels beneficis intrínsecs que suposa en l'àmbit psicològic i en la pròpia autoestima.

Cal anotar que els serveis d'ocupació de Vilanova i la Geltrú adopten els recursos informals en les seves estratègies ocupacionals. En concret les xarxes socials. Des dels serveis d'ocupació municipals s'anima les persones usuàries a establir xarxes amb la resta d'usuaris per a l'intercanvi d'informació ocupacional.

I el boca a boca,... els currículums a tota la gent que conec que treballa i també gent que està a l'atur. És una cosa que et recomanen a l'Aula Activa, perquè poden veure una oferta que no és per a ells, però potser és per a tu. Jo si veig una oferta d'arquitecte truco al X i li dic “mira, que aquí hay una de...” però no hi ha res, no hi ha feina, si no funcionaria.

JOANA

Dinamitzar les xarxes relacionals ja s'ha vist que és un element important en les estratègies inclusives de les persones en risc, ja que poden accedir a recursos per a l'ocupació, però la creació d'aquestes xarxes en el si dels serveis ocupacionals també és positiu perquè poden facilitar altres tipus de recursos en forma de béns o serveis.

Serveis socials i d'altres

Respecte als serveis socials les persones entrevistades també expressen opinions contraposades. Per un costat es reconeix el moment de dificultat que també afecta a la capacitat de prestar suport per part dels serveis socials.

No, he tenido suerte, siempre he escuchado a personas que se han quejado porque han ido a los servicios sociales y no han encontrado ayuda de ningún tipo ni nada, pero no sé si ha sido el momento pero llevo seis años con servicios sociales y en su momento recibí todo tipo de ayuda. La verdad es que sí.

MERCEDES

Y no pueden ayudar más, antes éramos cuatro personas, ahora hay millones. Ahora hay más gente. Antes me acuerdo que éramos unas 200 o 300 personas, por decir algo, ahora hay miles.

Pero yo pediría eso, un trabajo en condiciones... pero no puedo pedir nada más, me dieron lo que más quería que es mi piso, estar con mis hijos y siempre están dispuestos a ayudarme en todo. Yo digo que si no hacen más es porque no pueden, yo lo veo, es que lo veo. La persona que no lo ve es que está ciega o es egoísta.

RAQUEL

En el tema de alimentos es que soy consciente que no se puede hacer más, pero lo que se da es muy básico y siempre es lo mismo. La gente que recibe esta ayuda, siempre come lentejas, siempre come garbanzos y siempre come arroz, pasta. Y bueno a nivel de la leche también, por suerte nunca he estado tan mal que no he podido comprar alguna cosita para complementar, pero ah, tú ves a otras familias y ves muy poco, en cantidad y en calidad porque te lanzan para quince días.

WENDY

Sigui per l'actual situació econòmica que ha fet augmentar el nombre de persones que requereixen de suport i no així la dotació econòmica per fer-hi front, sigui per qualsevol altre motiu, el fet és que les ajudes resulten escasses perquè les famílies puguin fer front a les seves situacions de vulnerabilitat.

Per altra banda, diverses persones entrevistades, sobretot mares solteres, declaren que els aniria bé rebre més ajudes a la conciliació, ja que les que no disposen de xarxa social de suport tenen greus problemes en aquest aspecte.

Yo pienso que, yo porqué tengo la suerte que tengo a mi hermana, pero las personas que están realmente solas, que tienen niños, que su sueldo se les va en pagar una canguero...

MERCEDES

A ver yo no quiero dinero pero lo digo en sentido de que trae las niñas aquí, ahora allá, y claro tú estás trabajando. A ver yo no puedo estar en todos los sitios. A ver, a mí X me ayudó muchísimo en todo. A ver si a mí me quitan esta señora, yo me hundo y ella lo está viendo. De parte de los ayuntamientos creo que podrían ayudar más a las mujeres.

MARTA

Sí, porque antes hacían esto [servei de ludoteca becada]. Y bueno los dejaba allí (a los niños) y si tenía que comprar o hacer cosas dos o tres horas, y esto estaba bien. Y creo que lo han quitado.

REGINA

També es reclama un major control i un seguiment més personalitzat dels casos de les persones, sobretot per evitar el frau, però també per donar una atenció més personalitzada i adient a les necessitats que expressa cada persona.

Creo que el Estado tiene que hacer trabajo en el terreno. Salir a la calle, no esa gente que está esperando a que vayas tú y les cuentes tu problema. Por ejemplo me gusta Francia, no tienen un lugar de servicios sociales, tienen un teléfono y si tú tienes un problema llamas y vienen a verlo directamente, al terreno. Y uno que viene a la oficina, puede decir muchas cosas. No veo las ganas de resolverlo.

ABEL

Tot i manifestar necessitats que no estan cobertes i que es requereix un major control, la satisfacció amb els serveis socials és força elevada entre les persones entrevistades.

Per altra banda, cal destacar el cas de dues de les persones entrevistades que han hagut d'afrontar causes penals per motiu dels seus divorcis respectius. Totes dues són estrangeres i relaten una manca d'atenció per part dels advocats d'ofici que els han estat assignats.

Es que no me llamaba, si le llamaba no lo encontraba. E incluso de enterarme de que me cedió la custodia. Me enteré porqué le llamé.

No, no. No se encargó. No sé si es porque era de oficio.

REGINA

La X es fatal, es súper desinteresada, va con miles de cosas en la cabeza tenía suerte si cada vez que me veía se acordaba de mi nombre, "vale ya haremos esto" no, no era fatal.

WENDY

També cal anotar la situació de la Marta, que havent estat víctima de maltractaments, lamenta que qui ha hagut de renunciar a la seva vida, a la seva identitat i ha hagut de fugir ha estat ella, la víctima. Es queixa de la poca protecció que reben les dones maltractades i, en canvi, els maltractadors puguin dur una vida normalitzada.

El fiscal me dijo hace un momento que cogiera mis hijas y que me fuera del país, pero yo, a ver, los tengo o no los tengo.

Si me tiene que matar, que me mate, es que ¿qué quieres que te diga? ¿Qué hago yo fuera de España? Si toda mi vida he estado en España, soy española, soy catalana, es decir, a ver ¿qué hago yo fuera de España?

MARTA

Un altre dels serveis que utilitza una de les entrevistades és el Centre de Seguiment i Atenció a les Drogodependències. Considera que té un funcionament bo i que dóna suport a les persones que el requereixen.

Al CAS el servei és molt bo. Formen un equip de treball fabulós i són totes molts professionals. El tracte és molt personal, molt proper. D'altres usuaris hi haurà de tot, el que et puc dir és que la persona que arriba al CAS conscient del problema que té et dirà que està ben tractat pel problema que té, i crec que més que això no es pot fer. Per mi l'ideal és que hauries d'anar a un metge qualsevol i que no et sentissis estigmatitzat si dius això, i a mi m'ha passat. No són ningú per jutjar-te i no t'haurien de jutjar.

MARIA

Tal i com s'ha vist, les trajectòries d'exclusió social són diverses i les situacions en què desencadenen també. Tot i poder establir algunes generalitats en les prestacions que certs col·lectius requereixen, les persones entrevistades reclamen una major personalització del servei, flexibilitat, atenció i control per part dels serveis socials municipals.

6. Conclusions

Al llarg del document s'han anat subratllant les principals argumentacions analítiques que es podien desprendre de la recerca. Aquest apartat serà una síntesi de l'anàlisi duta a terme en què s'apuntaran les principals conclusions relatives a les trajectòries d'exclusió analitzades.

6.1 La baixa formació, una constant en els relats de vida

Totes les persones que han estat entrevistades presenten en comú un nivell formatiu baix o mitjà. Ja sigui per no haver acabat els estudis o perquè, en migrar, la seva titulació no pot ser acreditada aquí, les persones entrevistades presenten, en termes de formació, un factor de risc comú.

A nivell d'inserció al mercat laboral, disposar d'un nivell de formació alt garanteix unes majors oportunitats d'accedir a feines amb unes remuneracions més elevades. Ja s'ha vist com en un període de bonança econòmica, les persones amb baixos nivells formatius podien trobar ocupacions amb relativa facilitat. Tot i ser ocupacions amb uns nivells alts de precarietat i temporalitat, la forta demanda de mà d'obra, sobretot en els sectors de la restauració i la construcció, permetia que les persones entrevistades disposessin d'uns ingressos suficients per dur a terme una vida autònoma.

S'ha vist també que en el cas dels nous perfils d'exclusió social sorgits arran de la crisi econòmica, la formació no havia estat un tema important fins al moment de perdre la feina. Aquest fet reforça la necessitat d'un reciclatge constant que doti de les habilitats suficients les persones treballadores per situar-se en una millor posició per a la posterior reinserció laboral.

Seguir una trajectòria formativa llarga no és important només per a les habilitats, coneixements i recursos que les persones adquireixen i els permet tenir més resiliència de cara a situacions d'atur, sinó que té també connotacions positives en termes d'extensió de les xarxes relacionals. El sistema educatiu és un espai de primer ordre per a la creació de xarxes amb una alta potencialitat de transmissió d'informació per a l'ocupabilitat.

Com s'ha vist al llarg dels relats i les trajectòries de vida que s'han presentat, hi ha diversos factors que porten una persona a abandonar els estudis. La majoria han reproduït el nivell formatiu de les seves famílies. És coneguda la relació directa existent entre el nivell socioeconòmic de l'entorn de les persones amb el seu nivell formatiu. Aquests són factors estructurals que determinen, en gran mesura, els nivells formatius i posteriors oportunitats laborals de les persones. Aquests casos són difícilment abordables des de l'acció individual i requereixen actuacions de caire estructural. En els relats s'han trobat casos de baixa cultura escolar a les llars, manca de recursos que han portat els entrevistats a abandonar els estudis per aportar ingressos i dificultats per qüestions administratives.

6.2 Ruptures relacionals

Les ruptures relacionals que s'han analitzat a partir de les trajectòries de vida i els relats de les persones entrevistades han estat bàsicament de dos tipus: les produïdes després d'una situació de maltractament i les derivades de no haver disposat mai d'una xarxa de suport.

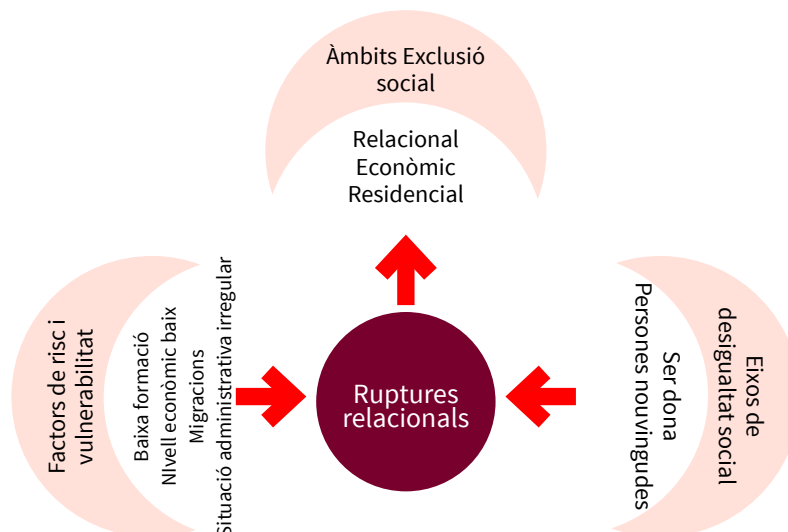
Els casos de maltractament són especialment greus perquè les víctimes s'han de fer càrrec dels seus fills en solitari. De la mateixa forma, en la llar només hi ha una entrada d'ingressos, que en els casos que s'han analitzat és escassa perquè les mares són dependents de les prestacions socials o bé estan ocupades en feines de baixa retribució. En la majoria dels casos també s'ha observat que el maltractament -i també de forma anterior a aquest- ha generat una ruptura amb l'entorn familiar. La pèrdua d'aquest suport familiar, que pot facilitar recursos i serveis a les mares soles, deixa les entrevistades en una situació encara més precària, ja que la necessària conciliació limita les seves opcions laborals.

Els casos de maltractament analitzats evidencien la necessitat d'uns serveis socials actius, ja que les mares soles entrevistades no poden recórrer al mercat per satisfer certes necessitats de cura.

Les situacions analitzades presenten uns nivells de vulnerabilitat molt elevats, ja que la simple cancel·lació o rebaixa en alguna de les prestacions que reben les deixaria en una situació d'exclusió social severa.

L'anàlisi dels casos que presenten algun tipus de ruptura relacional ha evidenciat el paper principal que tenen les xarxes de suport en la provisió de benestar quotidià en la nostra societat. Dependre de les xarxes socials més properes per rebre serveis i suport, front les situacions d'exclusió social, implica una gran arbitrarietat en la prestació d'aquests serveis. Quan l'ajuda que facilita la xarxa esdevé massa perllongada en el temps, o el seu cost es torna massa elevat, la xarxa entra en una situació d'estrès i deixa de donar aquest suport. Per altra banda, amb relació als drets de ciutadania, no es pot donar per suposat que totes les persones disposen d'una xarxa de suport ja que, com s'ha vist, no és així. La cobertura social i la provisió de benestar són drets de ciutadania que no poden quedar vinculats a la inserció en una xarxa relacional de suport.

Una altra de les problemàtiques que presenta rebre assistència a través de les xarxes es troba en la seva pròpia composició. Les xarxes solen estar formades per persones amb uns nivells culturals i econòmics similars (per una qüestió de proximitat física –veïnat- i per compartir visions, llenguatge, interessos, entre altres). Les persones amb uns nivells de renda elevats poden satisfer necessitats a través del mercat, descarregant atribucions a la seva xarxa, però les persones en risc solen estar ajudades per persones de baixos ingressos, les que formen la seva xarxa de relacions més propera. En aquest cas, la redistribució de recursos en la societat es produeix de forma horitzontal i no vertical. L'estat del benestar implica una redistribució de la riquesa de les capes més altes cap a les més baixes a través de les polítiques socials. Descarregant atribucions a l'estat i cedint-les a les xarxes relacionals, el principi de justícia social intrínsec als estats del benestar queda disminuït àmpliament.

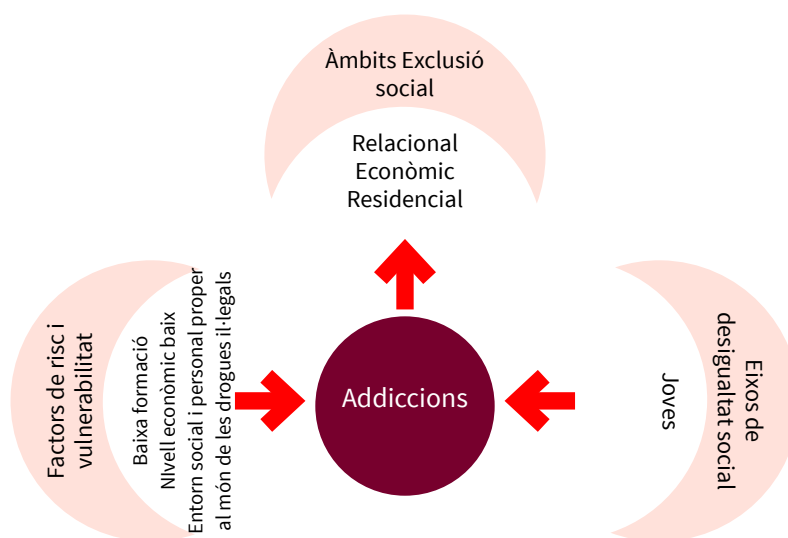
6.3 Addiccions

Dels relats presentats per il·lustrar una ruptura vital causada per les addiccions a drogues il·legals no es desprèn que les persones entrevistades hagin acusat problemes de salut greus causats per l'addicció.

Les dues històries presenten similituds en les conseqüències socials però no així en els orígens, malgrat que totes dues tinguin causes relacionals. Per un costat, en Paco ha tingut contacte amb el món de la droga il·legal des de ben petit i les seves amistats són les que van participar en l'inici del contacte amb aquest entorn. Per altra banda, la Maria no hi va tenir contacte fins a la seva vida adulta (24 anys) i es va ocupar en el sector de la restauració. Ella atribueix la seva addicció a una mancança relacional que arrossega des de la infantesa.

Els problemes principals que s'han identificat derivats de les addiccions són a nivell laboral i relacional. Tots dos casos han relatat que la seva addicció els va comportar perdre feines i, en un dels casos, estar fora del mercat laboral temporades llargues. Aquesta intermitència no permet desenvolupar una carrera estable, adquirir una professió i recursos formatius i habilitats professionals suficients.

Peraltra banda, s'ha vist com les addiccions han generat problemes relacionals en tots dos casos, des de situacions d'aïllament fins a conflictes familiars. Quan una persona està inserida en el món de les drogues il·legals i, a més, és una font d'ingressos, les persones que integren la xarxa relacional són cada cop més limitades i més relacionades amb el món de les drogues il·legals. Ampliar la xarxa amb gent que no estigui familiaritzada amb les drogues il·legals es presenta difícil per a les persones addictes, ja que viuen un rebuig per a la resta de la societat. En el món de les drogues il·legals i sobretot si s'entra en la seva comercialització, es generen dinàmiques pròpies, un vocabulari i unes normes específiques que dificulten l'obertura. El fet de ser una activitat il·legal també fa que les xarxes es tanquin per evitar possibles filtracions i problemes amb la justícia.

6.4 La crisi, nous perfils

L'actual situació de crisi econòmica ha fet emergir noves situacions d'exclusió social. Aquests nous perfils de persones excloses són, bàsicament, de dos tipus: per un costat hi ha totes aquelles persones que ja acumulaven factors d'exclusió social, tals com una baixa formació, dificultats econòmiques, una inserció al mercat laboral precària, situacions irregulars, entre altres. Aquest col·lectiu de persones, que ja acumula diversos factors d'exclusió social, fins el moment de l'esclat de la crisi podien inserir-se en el mercat de treball d'una forma més o menys precària, però tenien accés a una renda que els permetia ser autònoms i no dependre de les prestacions. Ara bé, un cop el mercat laboral expulsa aquesta població i és incapaç de reabsorbir la mà d'obra, la seva situació es torna d'alt risc d'exclusió. És en aquest moment que aquestes persones es tornen dependents de les prestacions socials per tal d'evitar caure en situacions d'exclusió severa.

El cas d'aquestes persones evidencia el caràcter multifactorial de l'exclusió social i la necessitat d'articular actuacions integrals que ataquin més d'un factor d'exclusió. Per altra banda, també posa de relleu que l'abordament de l'exclusió social a través només de les polítiques d'ocupació no és efectiu. Aquest col·lectiu de persones, inserides en el mercat laboral, viuen en una situació molt inestable causada per la resta de factors d'exclusió social que afecten la seva trajectòria vital, per tant, un cop falla un dels pilars de la inclusió social —l'únic que suporta la seva situació— cauen irremediament en situacions d'exclusió i han de ser suportades per les administracions. Per tant, la inserció al mercat laboral és important en tant que dóna accés a una renda i possibilita l'extensió de les xarxes socials, però no

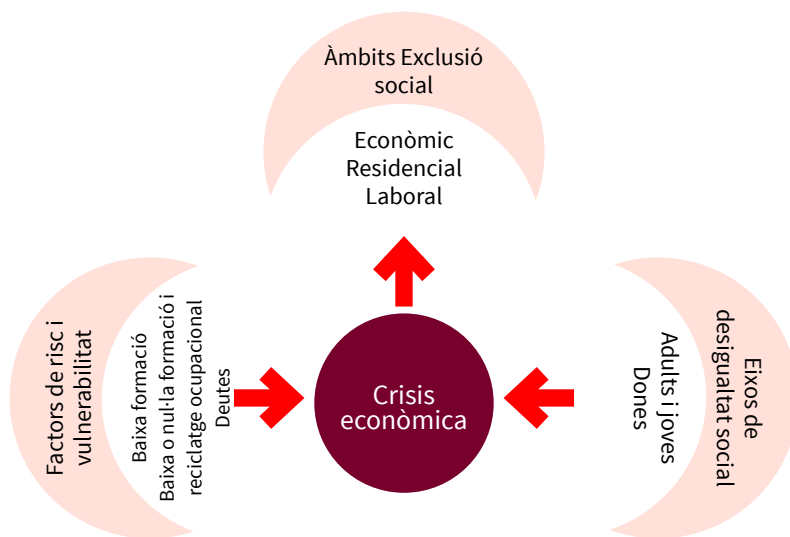
és suficient. La tasca inclusiva ha d'anar molt més enllà de la inserció laboral i ha d'actuar en tots els àmbits de la vida de les persones.

Per altra banda, l'actual crisi econòmica ha fet caure en situacions d'alt risc tot un segment de la societat que mai havia vist perillar la seva situació. La gran destrucció d'ocupació que ha comportat la crisi econòmica ha generat que en moltes llars els dos membres actius quedin a l'atur, com és el cas que s'ha analitzat. Aquest col·lectiu de nous perfils està integrat per persones amb unes carreres laborals llargues en un mateix sector i que, en cas que la seva empresa no promou el reciclatge formatiu, es troben en una situació de desavantatge de cara a una reinserció laboral, ja que no han adquirit habilitats laborals més enllà de les seves tasques específiques desenvolupades en l'ocupació.

Les conseqüències econòmiques d'aquestes situacions són greus en el moment en què les llars han contret deutes i compten amb uns nivells d'ingressos provinents de les rendes del treball que, en la situació d'atur, es veuen reduïdes dràsticament. Aquests casos poden desembocar en episodis de pèrdua de la llar per impagaments hipotecaris que deixarien les llars en una situació encara més difícil. També es poden donar casos de repercussió en els altres membres de la llar, com per exemple, que no puguin fer front a les despeses formatives dels fills. Aquesta davallada en els ingressos fa que la reinserció laboral sigui sotmesa a un càlcul racional, ja que moltes de les ocupacions actuals estan mal retribuïdes i, en molts casos, la prestació d'atur supera el salari ofert. Mantenir un nivell d'ingressos similar a l'anterior també fa que per als integrants d'aquest col·lectiu l'economia informal sigui un recurs present per tal de complementar la prestació d'atur.

Ara bé, aquestes persones que han estat inserides molt temps en el mercat laboral i disposen d'una xarxa relacional formada per persones del seu entorn sociocultural, tenen un capital social més elevat que les persones que ja eren en situacions de risc en el moment de bonança econòmica. Per tant, les seves possibilitats de reinserció laboral en ocupacions similars a l'anterior, en termes de qualitat, retribució i sector, són més elevades.

La situació d'aquestes llars es tornaria altament precària si el mercat laboral no és capaç d'absorbir aquesta oferta de mà d'obra qualificada –en termes d'experiència laboral. Les seves despeses fixes no varien en el temps, però si esgoten la prestació d'atur, els ingressos de la llar serien encara més baixos i les problemàtiques s'agreuarien.

6.5 Migracions

Com hem constatat, les migracions són una altra ruptura en les trajectòries vitals. A banda dels efectes de manca d'adaptació ja esmentats i el rebuig social que molta població autòctona manifesta envers els nousvinguts, hi ha un seguit de factors d'exclusió generats per qüestions administratives.

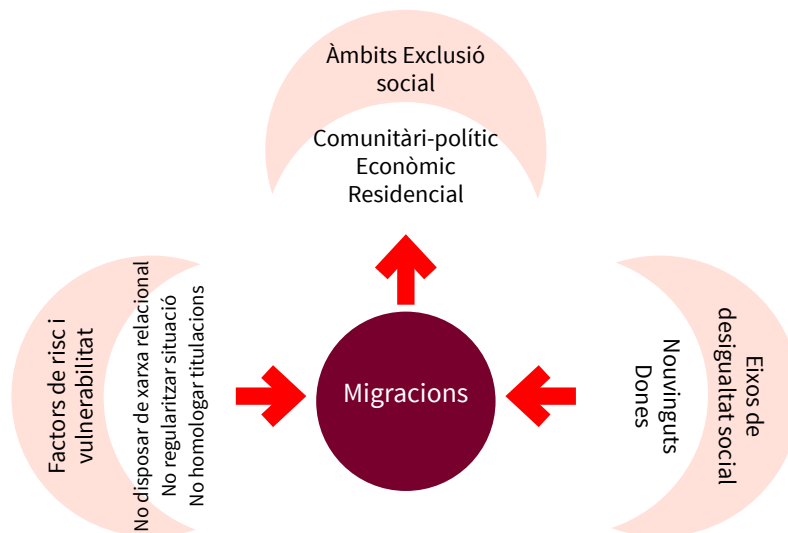
Les persones migrades que disposen de nivells formatius elevats, en arribar aquí, veuen com els títols no serveixen per accedir a ocupacions d'acord amb el seu nivell formatiu. Això implica que s'han d'ocupar en feines de baixa

qualificació, que porten associats ingressos baixos i una precarietat contractual alta. Com s'ha vist al llarg del document, si a això s'hi afegeixen altres factors d'exclusió com la monomarentalitat, les llars es troben en situacions d'alt risc d'exclusió.

Els problemes administratius van més enllà. Moltes persones que arriben al nostre país ho fan sense una situació administrativa regular. Aquest fet els porta a haver-se d'ocupar, sense més remei, en l'economia informal.

D'altra banda, s'ha vist en el relat l'alt nivell de precarietat que impliquen aquestes ocupacions. La relació desigual de poder entre ocupadors i treballadors en aquests casos arriba a cotes dramàtiques. La rotació laboral és extremadament alta, les jornades laborals es fan molt més llargues davant la impossibilitat de reclamar un tracte més just, i la incertesa al voltant de la continuïtat de la feina es torna una qüestió quotidiana. Aquesta indefensió davant tan alta precarietat laboral fa que la seva subsistència passi per acceptar feines, la majoria en la restauració o la construcció, mal remunerades i amb unes jornades molt llargues. Això afecta greument la conciliació i les oportunitats de dur a terme una trajectòria laboral estable que permeti dur a terme una vida quotidiana més o menys planificada.

A nivell de protecció social la seva situació és clarament de desavantatge, ja que no tenen dret a cap tipus de prestació per desocupació ni de baixa en cas d'accident. Malgrat ser persones que també contribueixen amb els impostos directes lligats al consum i participen de la creació de riquesa, no disposen de prestacions. El cas que s'ha analitzat disposa d'una ajuda per "raons humanitàries" pel fet d'haver estat víctima de maltractaments.

6.6 Estratègies per sortir endavant

Les persones en situació d'exclusió social recorren a diverses estratègies per revertir aquesta situació o per mitigar-ne els efectes. Aquestes estratègies són de diferent tipus i han estat dividides en dos grans grups: les informals i les formals.

Les estratègies informals són aquelles que consisteixen en recursos inclusius no gestionats per cap administració ni entitat. Les persones en risc recorren a les xarxes socials per tal de rebre ajuda per a la conciliació en forma de serveis de cura, en reben béns en forma d'aliments i/o diners i també informació sobre el mercat laboral (formal o informal) que els permeti obtenir recursos econòmics. Les xarxes són un recurs força emprat per totes les persones que han participat de la recerca i, sempre que és possible, hi recorren. Les xarxes, però, tenen una potencialitat limitada i el suport rebut queda vinculat als recursos existents en el si de la xarxa, per tant són un recurs d'urgència sobre el que no es pot basar el procés d'inclusió. Com s'ha vist, però, que no es disposi de xarxes relacionals de suport és una dificultat que determina en gran mesura les oportunitats d'inclusió social.

El mercat de treball informal també és un recurs força emprat. Hi ha persones nouvingudes en situació irregular que hi recorren perquè no tenen cap altre remei, però també s'hi ocupen persones autòctones. El mercat laboral informal serveix, bàsicament, per complementar els baixos ingressos de les prestacions econòmiques. Moltes persones recorren a feines irregulars per tal d'obtenir complements salarials a les prestacions i disposar d'un nivell de renda més alt que els permeti afrontar amb més garanties les despeses del dia a dia.

Les persones que es troben en situació de risc també recorren als recursos públics per tal d'amortir les seves situacions d'exclusió social. Aquests recursos són de diferent tipus. Primer hi ha les prestacions econòmiques que, com s'ha dit, acostumen a ser reduïdes per poder fer front als requeriments econòmics de les llars. Per altra banda, els criteris que regulen aquestes prestacions i es vinculen a l'entrada al mercat laboral actuen de desincentivador per acceptar certes ocupacions. El fet que moltes prestacions no es pausin durant el període laboral fa que moltes persones no acceptin feines per tal de no perdre la prestació. La precarietat salarial i l'alta temporalitat de les feines fa que moltes persones no accedeixin a certes ocupacions.

També recorren als recursos ocupacionals que ofereix l'Ajuntament i aquí les opinions al respecte són controvertides. Per un costat, les persones que poden seguir els cursos formatius amb regularitat tenen una opinió força bona dels recursos ocupacionals oferts per la continuïtat i seguiment. Per altra banda, també es té la impressió que aquests cursos tenen poca capacitat de reinserció i no tenen una orientació suficientment capacitadora per a la inserció laboral. Una de les principals dificultats és el fet que el mercat laboral no pot absorbir aquesta mà d'obra.

Respecte als serveis socials, els usuaris reclamen un major seguiment dels casos perquè les ajudes siguin molt més adequades i personalitzades. També es reclama un major control per evitar les situacions de frau que es donen en les prestacions socials. Malgrat això, hi ha una opinió generalitzada que els serveis socials es veuen molt limitats en la seva actuació per l'actual situació de crisi, que ha fet augmentar el nombre de persones necessitades i ha comportat una retallada important en els recursos dels quals disposen per donar suport a les persones en risc.

6.7 Perfils de risc

Al llarg del document s'han identificat diferents perfils de vulnerabilitat. Tot i que, com s'ha pogut constatar, les situacions d'exclusió social poden afectar qualsevol persona en l'actual context d'instabilitat vital i existeixen poques garanties que protegeixin dels impactes dels moments de ruptura vital. Hi ha certs col·lectius especialment vulnerables i que requereixen d'atenció especial.

La lògica de les polítiques inclusives defensa una actuació estructural i universal que promogui la creació de municipis inclusius en els quals els factors d'exclusió tinguin una mínima incidència. Les polítiques tradicionals d'alta focalització es mostren eficaces per al tractament de situacions d'urgència, però no solucionen el problema d'arrel.

Ara bé, en un context de forta restricció pressupostària i de recursos per a la inclusió social i en un context de desprotecció creixent, es presenta necessari centrar l'atenció en aquells col·lectius més vulnerables per evitar que situacions de vulnerabilitat es tornin situacions d'exclusió social severa o trajectòries de vida altament precàries. Aquesta especial atenció als col·lectius més vulnerables no implica una actuació focalitzada i reactiva, es poden articular polítiques i actuacions de caire universal i proactives, d'impacte estructural, que vagin encaminades a pal·liar els factors d'exclusió social que afecten especialment els col·lectius més vulnerables.

Taula 7. Perfils de risc

Perfils de risc	Factors d'exclusió i eixos de desigualtat
Mare sola	Inserció precària al mercat laboral
	Dependència de prestacions
	Persones dependents a càrrec
	Manca de xarxa de suport
	Endeutament
	Baixos ingressos
	Situació administrativa irregular
Persones amb situació administrativa irregular	Ser dona
	Incapacitat d'homologar estudis
	Desprotecció social
	Baixos ingressos
	Inserció precària al mercat laboral
Persones en atur	Baixa formació
	Manca de qualificació laboral
	Endeutament
	Ser dona
	Persones majors de 45 anys
Persones sense xarxa de suport	Situació administrativa irregular
	Atur
	Baixos ingressos
	Desprotecció social
Persones amb formació baixa	Atur
	Manca de xarxa de suport
	Baixos ingressos
	Inserció precària al mercat laboral

Font: elaboració pròpia

En la taula anterior s'han recollit els principals perfils de risc que es poden desprendre de la recerca. Per dificultats en el treball de camp i altres eventualitats externes al procés de recerca, hi ha perfils de risc que no van estar recollits, com per exemple, les persones grans que viuen soles o persones amb malaltia mental.

Els factors que apareixen en la taula no són els únics sobre els quals s'hauria d'actuar per minimitzar el risc de les persones que integren els perfils identificats, però sí que són els principals que s'han després de la recerca. Com es pot observar, els àmbits laboral, econòmic i relacional són els que requereixen una major atenció, segons el que es desprèn de la recerca.

Les mares solteres són el perfil de major risc, sobretot en combinació amb els factors d'exclusió social que aporten major risc a aquest perfil. De fet, la Taula del Tercer Sector alerta que, actualment, el 40% de les llars monomarentals està per sota del llindar de la pobresa.

7. Bibliografia

- Baizán, P.; Michielin, F. i Billari, F. (2002). "Political Economy and Life course Patterns: The Heterogeneity of Occupational, Family and Household Trajectories of Young Spaniards", *Demographic Research*, 6: 191-240.
- Beck, U. (2002) *La sociedad del riesgo global*. Siglo XXI, Madrid.
- Bennet, F. i Roberts, M. (2004a). "Participatory approaches to research on poverty", *Poverty*, 118.
- Bennet, F. i Roberts, M. (2004b). *From input to influence. Participatory approaches to research and inquiry into poverty*. Joseph Rowntree Foundation, New York.
- Beresford, P.; Green, D.; Lister, R. i Woodard, K. (1999). *Poverty First Hand: poor people speak for themselves*, Child Poverty Action Group, London.
- Berg, J.A. (1999) 'Gaining access to under researched populations in women's health research' *Health Care for Women International* 20: 237-43.
- Bourdieu, P. (1985) "The forms of capital" en: RICHARDSON, J. *Handbook of theory and research for the sociology of education*. Greenwood, New York.
- Brock, K. i McGee, R. (eds.). (2002). *Knowing Poverty: critical reflections on participatory research and policy*. Earthscan Publications Ltd, London.
- Brugué Q. (2010). "Políticas para la Cohesión Social: Nuevos Contenidos y Nuevas Formas" en Guillén, T. y Ziccardi, A. (eds). *La acción social del gobierno local*. IGLOM, México.
- Camprubí, A. (2011). *Entorns rurals, entorns inclusius. Les xarxes socials en els processos d'inclusió social de la població nouvinguda. El cas del Moianès*. Tesina Màster Europeu en Treball i Política Social, UAB.
- Camprubi, A. i Quintana, I. (2011). *Plans Locals d'Inclusió Social. Guia Metodològica Revisada*. Àrea de Benestar Social, Diputació de Barcelona, Barcelona.
- Camprubi, A. i Ezquerro, S. (2010). "Anàlisi dels processos d'exclusió social a Sant Boi de Llobregat. Importància de l'àmbit relacional i familiar". Oficina Tècnica del PLIS de l'Ajuntament de Sant Boi de Llobregat. Sant Boi de Llobregat.
- Castel, R. (1995). *Les métamorphoses de la question sociale*, Gallimard, Paris.
- Doyle, L. (1999). "The Big Issue: 'empowering homeless women through academic research?'" *Area*, 31-3: 239-246.
- Elder, G. (1991). "Lives and Social Change", a Heinz, W. *Theoretical Advances in Life Course Research. Status Passages and the Life Course*, vol. I Weinheim, Deutscher Studien Verlag.
- Elder, G. (2002). "Historical times and lives: a journey through time and space" a *Looking at lives: American longitudinal studies of the 20th century*. Russell Sage, New York.
- Elder, G.; Mortimer, J.; Shanahan, M. (comp). (2006). *Handbook of the life course*. Springer. New York.
- Elder, G. et al. (2003). "The emergence and development of life course theory", a Mortimer i Shanahan (eds.) *Handbook of life course*. Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York.
- Emmel, N.; Hughes, K; Greenhalgh, J, i Sales, A. (2007). "Accessing Socially Excluded People-Trust and the Gatekeeper in the Researcher-Participant Relationship", *Sociological Research Online*, 12 (2).
- Esping-Andersen, G. (1990) "The Three Political Economies of the Welfare State", *International Journal of Sociology*. Vol. 20, n.3.

- Guerra, D.E. i Skewes, J.C. (1999). “La historia de vida como contradiscurso: pliegues y repliegues de una mujer” *Proposiciones* 29: 1-10.
- Hammersley, M. Atkinson, P. (1983). *Ethnography: Principles and Practice*. Tavistock, London.
- IGOP (2005). *Análisis de los factores de exclusión social*. Madrid: Fundación BBVA;
- IGOP (2011). *Families, exclusió social i disruptcions en els cicles de vida. Una mirada a les polítiques socials des de baix*. Àrea de Benestar Social. Diputació de Barcelona, Barcelona.
- Karl, M. (1995). *Women and Empowerment: Participation and Decision Making*. Zed Books, London.
- Lister, R. (2002). “A Politics of Recognition and Respect: Involving People with Experience of Poverty in Decision Making that Affects their Lives”, *Social Policy & Society*, 1:1, 37-6
- Lister, R.; Beresford, P.; Green, D. i Woodard, K. (2000). “Where are ‘the Poor’ in the Future of Poverty Research?” a Bradshaw, J. i Sainsbury, R. *Researching Poverty*, Ashgate, Aldershot.
- McGee, R. i Norton, A. (2000) ‘Participation in Poverty Reduction Strategies: a synthesis of experience with participatory approaches to policy design, implementation and monitoring’, Working Paper 109, Institute of Development Studies, Brighton.
- Marshall, C. i Rossman, G.B. (1999). *Designing Qualitative Research*. 3r Edition. Sage, London.
- Riguetti, M. (2006). *Historias de vida, entre la literatura y la ciencia*. vol. XXVIII, núm. 113, pp. 81-105
- Rist, R.C. (1981). “On What We Know (or Think We Do): Gatekeeping and the Social Control of Knowledge” a Popkewitz, T.S. i Tabchnick, B.R. (eds). *The study of schooling: field based methodologies in educational research and evaluation*. Praeger, New York.
- Sennett, R. (1998) *La corrosión del carácter*. Anagrama, Barcelona
- Standing, K. (1998). “Writing the Voices of the Less Powerful” a Ribbens, J. i Edwards, R. (Eds). *Feminist dilemmas in qualitative research: public knowledge and private lives*. Sage, London.
- Subirats, J. (2003). *Procesos de exclusión social y nuevas políticas para la inclusión*. Fundación BBVA, Madrid.
- Subirats, J. (dir.) (2004). *Pobresa i exclusió social. Una anàlisi de la realitat espanyola i europea*. Fundació “la Caixa”, Col·lecció Estudis Socials Núm. 16, Barcelona.
- Subirats, J. (dir.) (2004). *Un paso más hacia la inclusión social. Generación de conocimiento, políticas y prácticas para la inclusión social*. Plataforma de ONG’s de Acción Social. Colección Estudios, Madrid.
- Subirats, J. (dir.) (2005). *Perfils d’exclusió social urbana a Catalunya*. Institut de Govern i Polítiques Públiques, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra.
- Subirats, J. (dir.) (2006). *Procesos de exclusión social y nuevas políticas para la inclusión*. Madrid: Fundación BBVA.
- Subirats, J. (dir.) (2006). *Fragilidades vecinas. Narraciones biográficas de exclusión social urbana*. Icaria Editorial, Barcelona.
- Taylor, S. (2008). “Combining Qualitative and Quantitative Methods in Researching the Dynamics of Childhood Poverty”. *Enquire*, 1 (1): 1-13.

8. Annex

8.1 Qüestionari de les entrevistes

INTRODUCCIÓ

El guió d'entrevista que es facilita en aquest document ha estat elaborat a partir de la proposta de guió utilitzada en la recerca IGOP (2011). Famílies, exclusió social i disrupcions en els cicles de vida, per a l'àrea de Benestar Social de la Diputació de Barcelona, que va ser testat amb èxit amb la finalitat de construir relats de vida per a l'anàlisi de les polítiques socials destinades al suport de les famílies.

La proposta de guió s'ha adaptat a les necessitats del procés de recerca qualitatiu que es durà a terme per a VNG Inclusió. És un guió extens que recull totes aquelles temàtiques més rellevants que expliquen les trajectòries de vida i els moments de ruptura que les persones poden experimentar en diversos àmbits d'exclusió, amb la finalitat que facilitin informació i coneixement aprofundit dels diversos perfils de vulnerabilitat identificats a la ciutat.

L'extensió del text respon al fet de poder disposar d'un guió estàndard per a tots els participants en les entrevistes. Tot i això, en funció del perfil i dels factors principals pels quals han estat escollides les persones participants, es posarà l'accent en uns o altres aspectes d'aquest guió. A nivell metodològic i de dinàmica de l'entrevista, no es perseguirà respondre totes les preguntes de forma sintètica, sinó que el guió serà utilitzat com a document de referència en tant que facilitarà els elements més rellevants a considerar en el decurs del treball de camp.

GUIÓ ENTREVISTA / HISTÒRIES DE VIDA QUALITATIU VNG

1. Presentació

1. Agrair la predisposició a col·laborar en la recerca
2. Exposar la finalitat de la recerca
 - Aprofundir en el coneixement dels perfils de les persones i col·lectius de la ciutat més vulnerables
 - Contribuir a conèixer millor quina és la situació d'aquestes persones per tal d'adaptar millor les polítiques municipals (VNG Inclusió)
3. Garantir l'anonimat i confidencialitat de les dades (fer signar autorització)
4. Demanar permís per gravar l'entrevista
5. Durada màxima entrevista: 1h 30 minuts.
6. Explicar la continuïtat del procés. Creació d'un grup de treball integrat per totes les persones entrevistades per contrastar resultats de la recerca i avançar en la línia de propostes d'actuació

2. Preguntes generals

- 2.1. Sexe
 - 2.2. Edat
 - 2.3. Origen
 - 2.3.1. Any d'arribada a Catalunya (trajectòria)
 - 2.4. Situació familiar
 - Solter/a
 - Casat/a
 - Viu en parella
 - Separat/da
 - Divorciat/da
 - Llar *monomarental*/monoparental
 - 2.5. Situació laboral
 - Treball fix (temps complet/parcial). Anys antiguitat
 - Treball temporal (temps complet/parcial)
 - Atur (anys)
 - 2.6. Unitat familiar. Persones depenents a càrrec
 - Nombre fills/filles (edat)
 - Persones amb dependència (edat i grau dependència)
 - Persones grans (edat)
 - 2.7. Lloc de residència
 - Habitatge (lloguer/compra)
 - Barri
 - 2.8. Ingressos mensuals individuals
-

- 2.9. Ingressos mensuals unitat familiar
 - < 1.000 €/mes
 - 1.000-2.500 €/mes
 - 2.500-4.500 €/mes
 - 4.500 €/mes
- 2.10. Ajudes públiques (tipus d'ajuda i temps que fa que es rep)
- 2.11. Nivell d'estudis
 - Bàsics (EGB/ESO)
 - Cicle Mitjà (FPI, FPII, CFGM; CFGS; Batxillerat)
 - Cicle Superior (Grau/Llicenciatura; Màster; Doctorat)

3. Àmbit laboral

- 3.1 Quina ha estat la teva trajectòria laboral? (Inicis/canvi de feina/durada contractes)
- 3.2 En cas de tenir feina, és adequada a les teves necessitats (horaris, tipus de jornada, formació requerida, salari)?
- 3.3 En cas que no tinguis feina, com expliques la teva situació actual?
 - 3.3.1 Has utilitzat serveis municipals per cercar feina? Ets en algun programa d'inserció laboral? Algun programa de formació? Quina valoració en fas?
 - 3.3.2 T'han ajudat la família i els amics a cercar feina? Com?
 - 3.3.3 Quines són les principals dificultats que tens per trobar feina?
 - 3.3.4 Com afecta aquesta situació a la teva vida quotidiana (espai familiar i relacional)
- 3.4 Com t'organitzes a casa per treballar (o buscar feina) i cuidar de la llar i la família?

4. Àmbit formatiu

- 4.1 Quina ha estat la teva trajectòria formativa? (nivell formatiu pares/ruptures escolars)
- 4.2 T'hagués agradat o t'agradaria estudiar més?
- 4.3 Per què no vas estudiar més?
- 4.4 Has rebut ajudes (públiques/privades-família) per formar-te?
- 4.5 Els teus fills segueixen una trajectòria escolar "normalitzada"?
- 4.6 A quin tipus d'escola van els teus fills (pública/privada)? Estan becats (estudis, menjador)?
- 4.7 Tens algun/a fill/a amb necessitats especials d'aprenentatge o d'adaptació al sistema educatiu? Has rebut ajuda de l'administració o de l' escola? Com ho valores?

5. Àmbit social i sanitari

- 5.1 Tens alguna malaltia física, lesió d'algun accident, o alguna malaltia greu o crònica?
- 5.2 Has tingut alguna malaltia derivada del treball? (estrès, depressió, lesions físiques)

5.3 Tens alguna discapacitat?

5.4 Depens d'alguna altra persona per moure't en la teva vida quotidiana? (tasques de la llar, higiene, anar a la feina, estudis, etc.)

5.5 Tens alguna dependència a alguna substància?

5.5.1 Ens vols explicar com va començar la teva addició? (marc relacional/motius)

5.5.2 Creus que aquesta dependència afecta o ha afectat la teva vida quotidiana? (àmbit familiar/relacional/laboral/salut)

5.5.3 Has participat en algun programa de desintoxicació? Quina és la teva experiència? Quina valoració en fas?

5.6 S'ha trobat o es troba algun membre de la teva família en una situació d'aquest tipus?

5.7 Com afecta aquesta situació a la teva vida quotidiana?

5.8 Com afecta aquesta situació a la teva vida laboral?

5.9 Quins tipus de suport has rebut per part de familiars, amics o serveis municipals? Com els valores?

6. Àmbit residencial

6.1 Quan de temps portes en el teu habitatge actual? Quantes persones hi viviu?

6.2 En quines condicions es troba el teu habitatge?

6.3 Com vas accedir a aquest habitatge?

6.4 Has hagut de recórrer al suport de l'administració per accedir a un habitatge?

6.5 A quins altres llocs has viscut? En quines condicions estaven els teus habitatges anteriors?

6.6 Quina part dels teus ingressos (ingressos familiars) es destinen a pagar l'habitatge?

6.7 Has rebut alguna vegada (o reps) algun ajut per a l'habitatge?

6.8 Tens por/risc de perdre casa teva?

6.9 Què et faria falta per sentir més seguretat respecte al teu habitatge?

6.10 Què en penses del barri on vius?

6.10.1 T'agraden els teus veïns i veïnes?

6.10.2 Participes habitualment en activitats organitzades al barri? En quines? Com les valores?

6.10.3 Consideres que hi ha bon ambient al veïnat? Es donen dinàmiques de suport i cooperació entre els veïns?

6.10.4 Et sents segur/a?

6.10.5 Hi ha equipaments municipals al teu barri? Quins? Els utilitzes habitualment? Quina valoració en fas?

6.10.6 Creus que el barri està ben comunicat? Quin mitjà de transport utilitzes habitualment en els teus

desplaçaments?

6.10.7 Què hi trobes a faltar al teu barri?

7. Àmbit relacional

7.1 Quina relació tens amb la teva família?

7.2 Quin tipus de suport en reps d'ells/es o els ofereixes?

7.3 Reps alguna ajuda pública per cuidar les persones dependents?

7.4 Has hagut d'interrompre mai la teva trajectòria en el treball o canviar el teu estil de vida per tenir cura d'algú de la teva família? Ho ha hagut de fer algú per tu?

7.5 En casos de responsabilitat de cura (infants, gent gran, persones amb discapacitat) com es reparteix aquesta responsabilitat en la família?

7.6 Reps suport de pares, sogres, amics o veïns per cuidar aquestes persones?

7.7 En cas de tenir fills/es, com creus que ha canviat la teva manera de fer-te'n càrrec respecte a com els teus pares es van fer càrrec de tu? (temps lliure, temps laboral, atenció, formes de passar temps d'oci)

7.8 Quin seria el teu ideal de poder "criar" els/les teus/teves fills/es? (família, escola bressol, comunitat, etc.)

7.9 Has viscut mai una ruptura familiar? (divorci, ruptura, mudança d'un membre a una altra ciutat, defunció). Com creus que ha afectat aquest fet a la teva vida quotidiana? (relacional, econòmic, residencial, social i sanitari)

7.10 Has patit alguna vegada algun maltractament? I els/les teus/teves fills/es o pares? Què has fet en aquest cas? Has demanat ajut? A qui? Quina valoració en fas?

7.11 T'ha calgut mai el suport de la teva família en un moment difícil? (feina, habitatge, demanar diners, problemes de salut)

7.12 A banda de la teva família, amb quines altres persones et relaciones habitualment i les consideres properes? Has hagut de recórrer mai a demanar-los suport en un moment difícil?

7.13 Has demanat ajuda a l'administració pública en un moment difícil? Et van facilitar ajuda? Com la valores?

8. Àmbit políticocitadà

8.1 Ens pots dir quina és la teva identitat i opció sexual? Has tingut mai problemes derivats d'això?

8.2 Has tingut mai problemes judicials? Per quins motius?

8.3 Quina és la teva situació administrativa?

8.4 Has estat mai internat/da en alguna institució pública?

8.5 Has patit mai Assetjament ecolar escolar?

8.6 Les situacions anteriors les ha patit algun membre de la teva família?

8.7 Participes habitualment en alguna entitat/associació?

8.8 Participes habitualment en les eleccions?

9. Àmbit econòmic

9.1 Et consideres independent econòmicament?

9.2 Com s'ha vist afectada la teva estabilitat econòmica i la de la teva família des que va començar la crisi?

9.3 En algun moment has tingut dificultats per pagar les despeses de la llar o altres despeses bàsiques?

9.4 Alguna vegada has hagut de recórrer a ajudes socials per arribar a final de mes o per sobreviure/sostenir la teva família? (ajuts de menjar/roba/calçat) A quines institucions has anat? Quina valoració en fas?

9.5 Si reps alguna ajuda pública, alguna vegada has tingut por de perdre-la?

10. Valoració de polítiques i serveis públics

10.1 En moments de dificultat, has sabut a qui havies de recórrer o has tingut informació sobre els serveis públics disponibles? Creus que és fàcil accedir a aquesta informació?

10.2 Com valores els serveis públics que reps? S'han adaptat a les teves necessitats/situació específiques?

10.3 Què has trobat a faltar en aquests serveis?

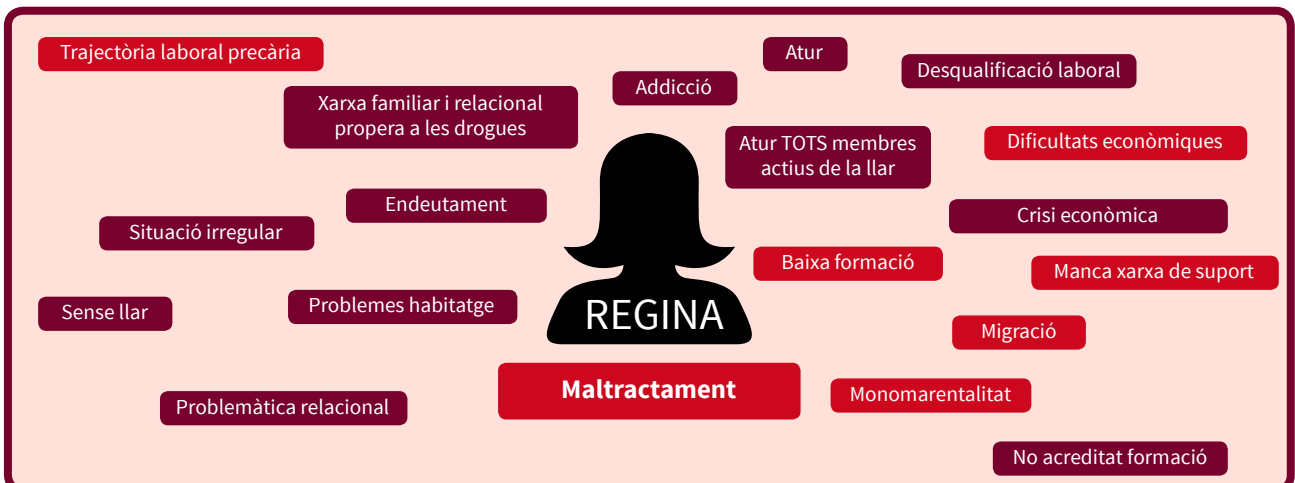
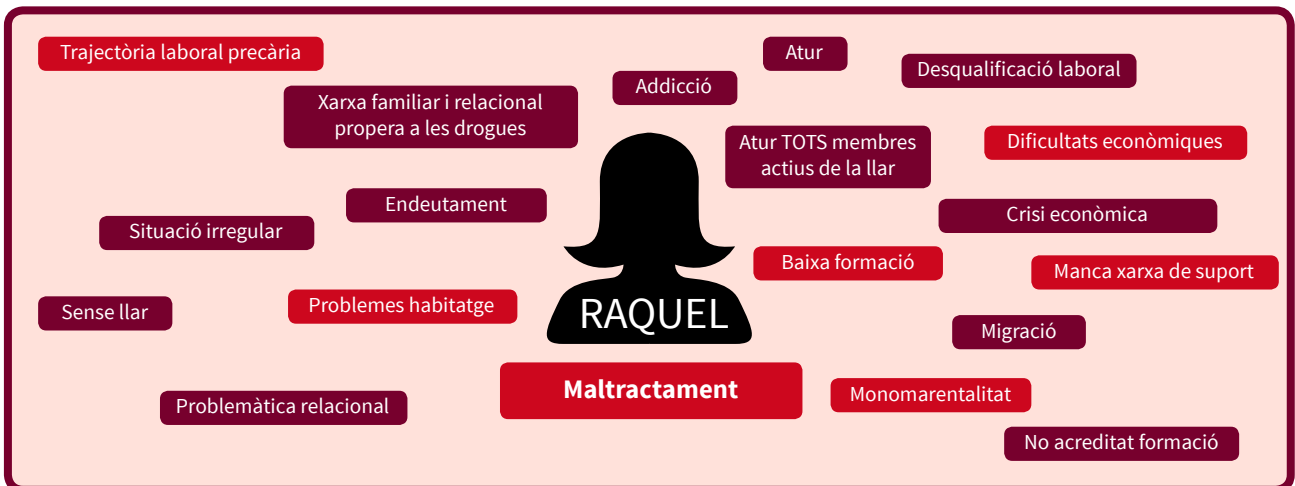
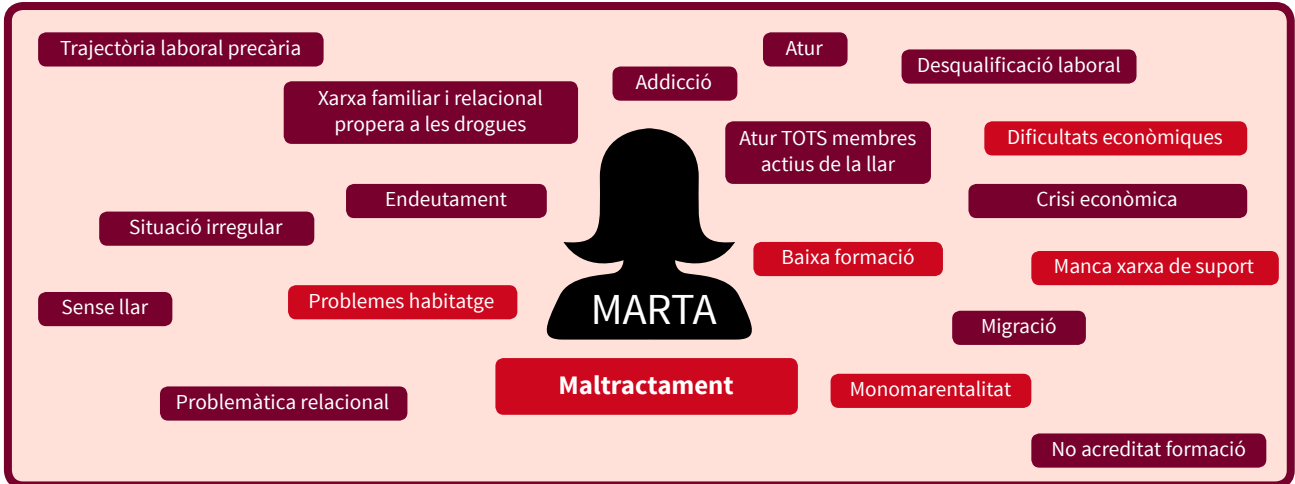
10.4 Quins canvis proposaries?

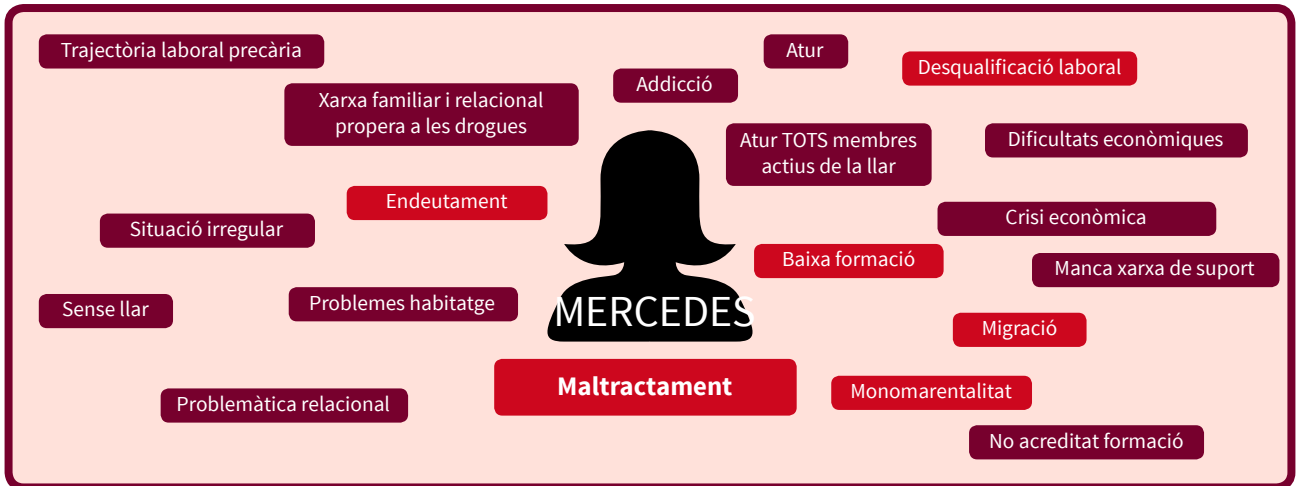
10.5 Com creus que aquests serveis podrien donar millor resposta a situacions com la teva?

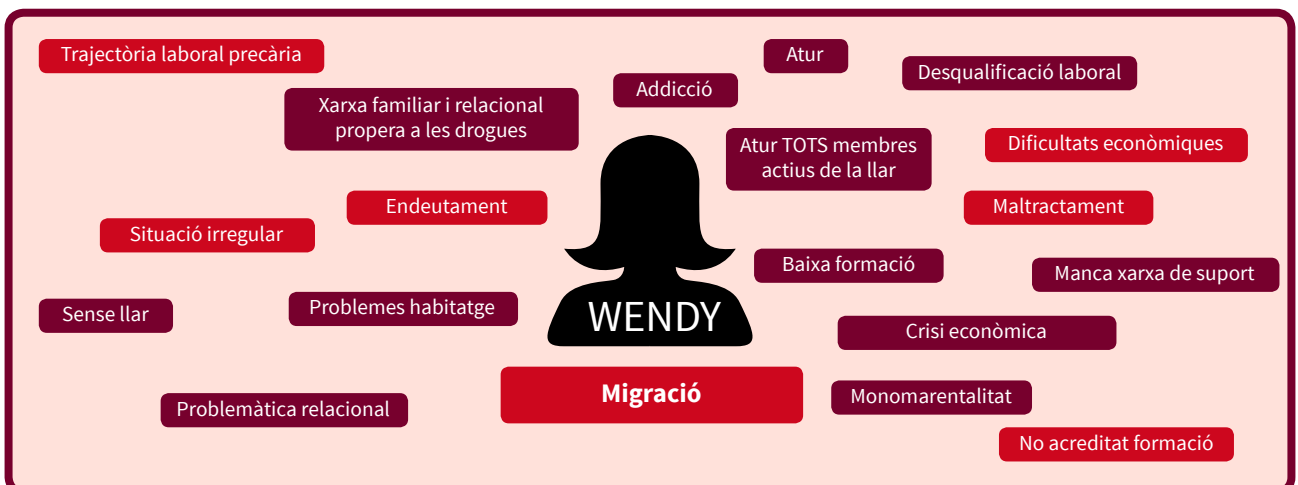
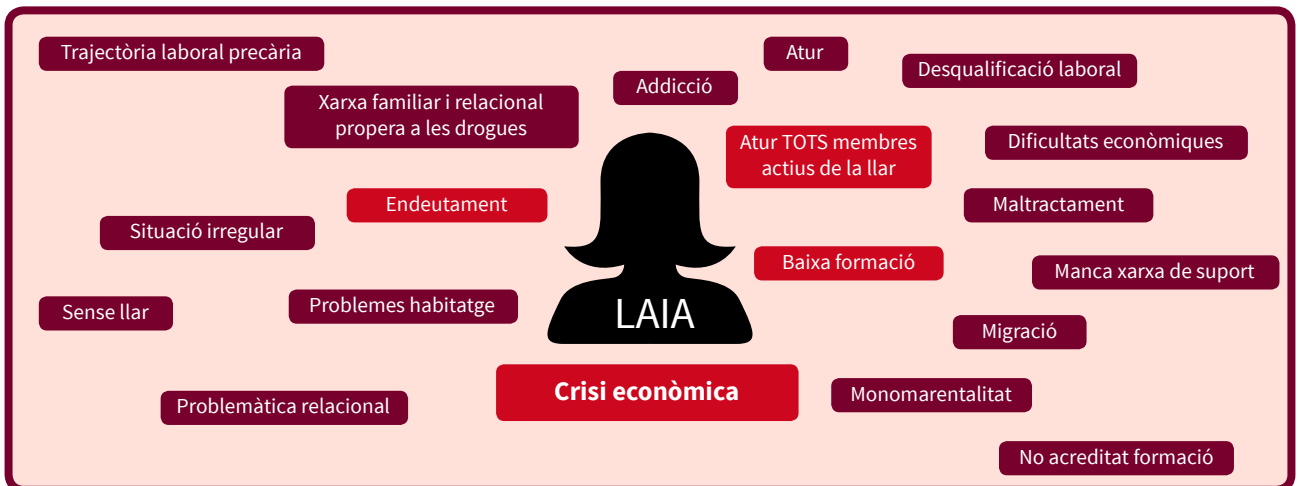
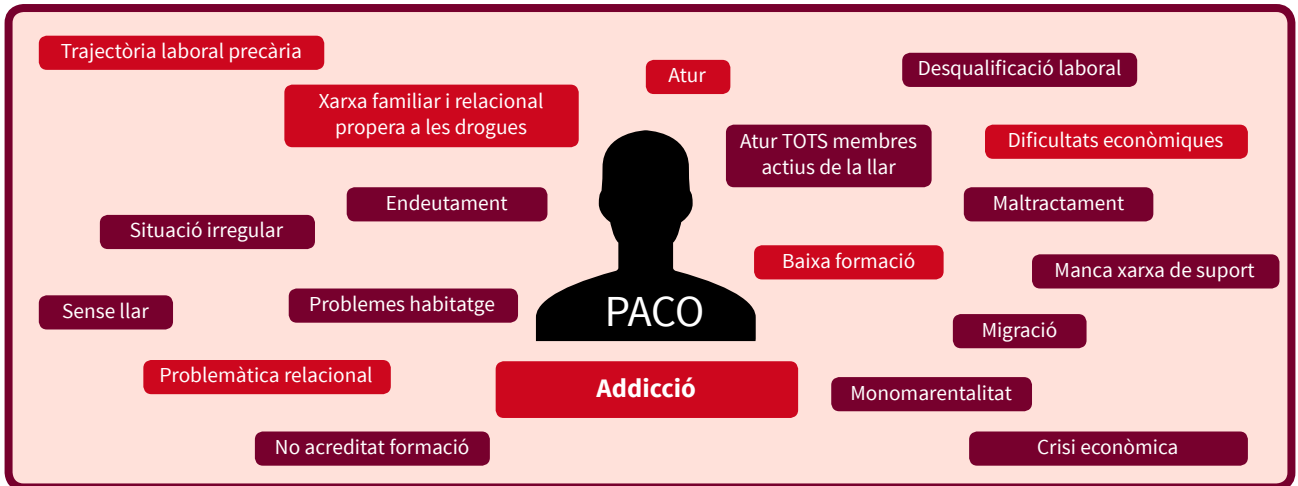
10.6 A banda dels serveis d'assistència, el teu Ajuntament podria fer més coses per evitar situacions de dificultat com les que hagi pogut patir?

8.2 Perfils d'exclusió de les persones entrevistades

En vermell i traç més gruixut el factor principal

Quan els pilars s'ensorren

Recerca sobre moments de trencament
en trajectòries de vida a **Vilanova i la Geltrú.**

EL CEP I LA NANSA
EDICIONS